

Аткаруучу:

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Кызматташтыкта:

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ЭКОНОМИКА МИНИСТРЛИГИ

«ЖЕРГИЛИКТҮҮ ЖАМААТТЫН КЕРЕКТӨӨЛӨРҮНҮН НЕГИЗИНДЕГИ АЙЫЛ АЙМАКТАРЫНЫН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮСҮ»

**"ЖЕРГИЛИКТҮҮ ЖАМААТТЫН КЕРЕКТӨӨЛӨРҮНҮН НЕГИЗИНДЕГИ АЙЫЛ
АЙМАКТАРЫНЫН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮСҮ"**

ЖЕРГИЛИКТҮҮ СОЦИАЛДЫК- ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫН ИШТЕП ЧЫГУУ

БИБЛИОТЕКА
АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО
УПРАВЛЕНИЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Жергиликтүү социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасын иштеп чыгуу. Усулдук колдонмо

Автордук коллектив: Б.К. Дыйканов, С.К. Мурзаев, З.Б. Сыдыкова, А.В. Третьяков, А. А.Чекиров, Ч.С. Биялиева, К.К. Сыдыкова.

Фотоархив Коомдук бирикмеси "SBDC consult".

Усулдук колдонмо Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери жана этностор аралык мамилелер боюнча мамлекеттик агенттигинин тапшырыгы менен "SBDC consult" КБнин эксперттери менен Германия Эл аралык кызматташуу боюнча коому (GIZ) тарабынан каржыланган "Жергиликтүү жамааттардын керектөөлөрүнүн негизинде айыл аймактарын социалдык-экономикалык өнүктүрүү" долбоорун (2-фазасы) ишке ашыруунун алкагында даярдалды.

Усулдук колдонмо райондун, шаардын жана айыл аймагынын социалдык-экономикалык программасын иштеп чыгуу менен алектенген мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлер, ошондой эле ошол документтерди иштеп чыгуу процессине тартылгандар үчүн арналган. Усулдук колдонмо КР Экономика министрлигинин жана КР жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери жана этностор аралык мамилелер боюнча мамлекеттик агенттиги тарабынан бекитилген районду өнүктүрүүнүн социалдык-экономикалык программасын иштеп чыгуу боюнча усулдун жобосун жана шаардын / айыл аймагын өнүктүрүүнүн социалдык-экономикалык программасын иштеп чыгуу боюнча усулду эске алуу менен даярдалган.

Бул басылма Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH "Жарандык коом менен биргеликте өнүгүү долбоорлорун колдоо фонду" долбоору тарабынан, Германия Өкмөтүнүн каржылоосу менен ишке ашырылган. Басылманын мазмуну үчүн "SBDC consult" Коомдук бирикме жооптуу.

МАЗМУНУ

КЫСКАРТУУЛАРДЫН ТИЗМЕСИ	4
ГЛОССАРИЙ	5
КИРИШҮҮ	7
1. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК РЕГИОНАЛДЫК САЯСАТЫ ЖАНА ЖЕРГИЛИКТҮҮ СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫН ИШТЕП ЧЫГУУНУН ЗАМАНБАП ЫКМАЛАРЫ	9
1.1. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК РЕГИОНАЛДЫК САЯСАТЫ	9
1.2. ЖЕРГИЛИКТҮҮ СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАЛАРДЫ ИШТЕП ЧЫГУУНУН ЗАМАНБАП ЫКМАЛАРЫ	11
2. ШААРДЫН/АЙЫЛ АЙМАГЫНЫН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫН ИШТЕП ЧЫГУУ	15
2.1. ПРОГРАММАНЫН ТҮЗҮМҮ ЖАНА АНЫ ИШТЕП ЧЫГУУНУН НЕГИЗГИ ЭТАПТАРЫ	15
2.2. УЧУРДАГЫ КЫРДААЛДЫ АНАЛИЗДӨӨ ЖАНА БААЛОО	17
2.3. ПРОГРАММАНЫН ЖАЛПЫ МАКСАТЫН ЖАНА МАКСАТТЫК ИНДИКАТОРЛОРУН БЕЛГИЛӨӨ	36
2.4. ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ПРИОРИТЕТТҮҮ ТАРМАКТАРЫ ЖАНА ЖЕРГИЛИКТҮҮ ЭКОНОМИКАНЫН АДИСТЕШҮҮСҮ	37
2.5. ЧАКАН ПРОГРАММАНЫ ИШТЕП ЧЫГУУ	41
МАКСАТТАРДЫ ФОРМУЛИРОВАЛООНУН МИСАЛЫ:	41
2.6. БЮДЖЕТТИ, БЮДЖЕТТИК ЖАНА ИНВЕСТИЦИЯЛЫК САЯСАТТЫ ИШТЕП ЧЫГУУ	45
2.7. ЧАКЫРЫКТАРДЫ ЖАНА ТОБОКЕЛЧИЛИКТЕРДИ БААЛОО	50
2.8. СЭӨП ИШТЕП ЧЫГУУ ЖАНА ИШКЕ АШЫРУУ ПРОЦЕССИНИН СИСТЕМАСЫН БАШКАРУУ	52
3. РАЙОНДУН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫН ИШТЕП ЧЫГУУ	60
3.1. ПРОГРАММАНЫН ТҮЗҮМҮ ЖАНА АНЫ ИШТЕП ЧЫГУУНУН НЕГИЗГИ ЭТАПТАРЫ	61
3.2. УЧУРДАГЫ КЫРДААЛДЫ АНАЛИЗДӨӨ ЖАНА БААЛОО	63
3.3. РАЙОНДУН ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫНЫН МАКСАТЫ	81
3.4. ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ПРИОРИТЕТТҮҮ ТАРМАКТАРЫ ЖАНА ЖЕРГИЛИКТҮҮ ЭКОНОМИКАНЫН АДИСТЕШҮҮСҮ	82
3.5. ЧАКАН ПРОГРАММАЛАРДЫ ИШТЕП ЧЫГУУ	86
3.6. БЮДЖЕТТИ, БЮДЖЕТТИК ЖАНА ИНВЕСТИЦИЯЛЫК САЯСАТТЫ ИШТЕП ЧЫГУУ	90
3.7. ЧАКЫРЫКТАРДЫ ЖАНА ТОБОКЕЛЧИЛИКТЕРДИ АНАЛИЗДӨӨ	94
3.8. СЭӨП ИШТЕП ЧЫГУУ ЖАНА ИШКЕ АШЫРУУ ПРОЦЕССИН БАШКАРУУ	96
ТИРКЕМЕ 1. ИНВЕСТИЦИЯЛЫК ДОЛБООРДУН СУНУШТАЛГАН ТҮЗҮМҮ	103
ТИРКЕМЕ 2. ЭКОЛОГИЯЛЫК ЧЕК-ЛИСТ (ТЕКШЕРҮҮ БАРАГЫ)	104
ТИРКЕМЕ 3. ААНЫН СЭӨП ИШ-ЧАРАЛАРЫНЫН ПЛАНЫ (МИСАЛДАРЫ)	106
ТИРКЕМЕ 4. АК-СУУ РАЙОНУНУН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫ	113
ТИРКЕМЕ 5. АК-СУУ РАЙОНУНУН КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ӨКМӨТҮНӨ ЖӨНӨТӨ ТУРГАН СУРОО-ТАЛАПТЫН ҮЛГҮСҮ	127

КЫСКАРТУУЛАРДЫН ТИЗМЕСИ

АА – Айыл аймагы

АК – Айыл кеңеши

АКБИ – Айылдын керектөөлөрүн биргелешип иликтөө

БУУ – Бириккен улуттар уюму

БУУӨП – Бириккен Улуттар Уюмунун Өнүктүрүү Программасы

ЕАЭС – Евразиялык экономикалык союзу

ЖБЖПП – Жайыттарды башкаруу жана пайдалануу боюнча планы

ЖМК – Жалпыга маалымат каражаттары

ЖӨБ – Жергиликтүү өз алдынча башкаруу

ЖӨБЭММА – Жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери жана этностор аралык мамилелер боюнча мамлекеттик агенттиги

ЖТ – Иштеп чыгуу боюнча Жумушчу тобу

ИКТ – Маалыматтык-коммуникациялык технологиялары

КР – Кыргыз Республикасы

КТТК – Катуу турмуш-тиричилик калдыктары

КЭУ – Коммерциялык эмес уюмдары

МжБ – Мониторинг жана баалоо

МФРБ – Мамлекеттик финансылык-ревизиялык башкармалыгы

МЧА – Мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар

ОТК – оор турмуштук кырдаал

РАӨБ – Райондук агрардык өнүктүрүү башкармалыгы

РМА – Райондук мамлекеттик администрациясы

СЭӨП – Социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасы

ТКЧ – Турак-жай коммуналдык чарбасы

ЧУА – Ченемдик-укуктук актылары

ШК – Шаардык кеңеши

GIZ/Fonds – Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Германия эл аралык кызматташтык коомунун) "Жарандык коом менен биргеликте өнүгүү долбоорлорун колдоо фонду" долбоору

ГЛОССАРИЙ

Аракет планы – конкреттүү милдеттердин белгилүү бир программалык милдеттердин аткаруу ишинин жыйындысы. Аткаруу планы программалык документтин бардык түрү үчүн аткаруу мүнөзүндө болушу мүмкүн.

Долбоор – белгиленген мөөнөттө аткарыла турган, бюджетте бекитилген, ишке ашырылуусу керек болгон, аныкталган бир максаты менен коюлган жана өз ара бири-бири менен байланышкан комплекстүү иш-чаралардын жыйындысы.

Жамааттын керектөөлөрүн биргелешип изилдөө (ЖКБИ) – коомчулуктун керектөөлөрү жана муктаждыктары боюнча маалыматтарды жергиликтүү коомчулуктардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өкүлдөрү менен биргелешип чогултуу процесси. Аны анализдеп, калктын көз карашы жана кызыкчылыктарын эске алуу менен ишти пландоо.

Жашоо сапаты – төрөлүү жана өлүү, адам өмүрүнүн орточо узактыгы, калктын ооруга чалдыгышынын даражасы, эмгекти коргоо жана анын шарттары, адам укугунун корголушу, социалдык коргоонун даражасы, киреше деңгээлине жараша калктын ажырымдалышы сыяктуу социалдык өнүгүү жана товар керектөө/тейлөө кызматтарынын деңгээлин көрсөтүүчү көрсөткүчтөр.

Жергиликтүү жамаат – шаардын жана айылдардын аймагында туруктуу жашаган калк, жергиликтүү өз алдынча башкаруу анын чегинде ишке ашырылат.

“Жогорудан төмөн карай” пландоо – мекемелер алдындагы жана аймактык бөлүктөрдөгү жана башка субъектилердеги пландарды жогорку башкаруу органдарынын (өкмөттүн, министрликтин, ведомствонун) пландарынын негизинде түзүү.

Инвестициялык долбоор – өзүнө экономикалык жана социалдык максаттуулуктун негизин, инвестицияларды ишке ашыруунун көлөмү менен мөөнөтүн, андан сырткары ченемдеринин баяндоосун камтыган долбоор.

Инвестициялык программа – инвестиция тартууга багытталган иш-чаралардын мазмуну, мөөнөтү жана өтүүчү жери боюнча өз ара бири-бирине байланышкан система.

Калктын жашоо деңгээли – калктын жыргалчылыктуу турмушун чагылдырган жалпылоочу социалдык көрсөткүч; ал мындан сырткары жарандардын материалдык, рухий жана социалдык жактан жетиштүү жашоосундагы керектөөлөрүнүн абалын жана өнүгүүсүн мүнөздөйт жана ал керектөөлөрдүн камсыздалышынын даражасын көрсөтөт.

Концепция – башкаруу системасындагы негизги көз караш, аны чагылдыруучу башкы идея, алдыңкы пикир жана конструктивдүү принцип.

Мамлекеттик жеке өнөктөштүк (МЖӨ) – эки тарапка тең пайдалуу шарттарда коомчулукка маанилүү деп саналган тапшырмаларды чечүү үчүн мамлекеттик жана ишкердиктеги орточо жана узак мөөнөттүү бирге кызматташуусунун жыйындысы.

Мамлекеттик тармактык программа – мамлекеттик башкаруудагы органдарга бекитилген конкреттүү бир тармакта алгылыктуу максаттарга жеткирүүчү, тапшырма менен функцияларды ишке ашырууга багытталган мамлекеттик жөнгө салуунун бир инструменти.

Мейкиндиктеги пландоо – анализге, эсепке негизделген жана аймакта экономикалык, социалдык маданий жана экологиялык өнүктүрүүсүнө таасир этүүчү мейкиндик факторлорду колдонуу менен түзүлгөн пландоо.

Мониторинг жана баалоо – өнүгүү программасын ишке ашыруудагы процессти байкоо инструменти жана күтүлгөн жыйынтыктарга ылайык прогрессти ченөө.

Өндүрүмдүү күчтөр – каралып жаткан аймакта уюм, мекеме тибиндеги, өндүрүш ишмердүүлүгүн ишке ашырып же камсыздай турган мобилдик ресурстар (негизги жана айландыруучу фонддор, жаратылыш ресурстары, жумушчу күчү).

Өнүктүрүү – мекеме, уюмдардын, айыл аймактарынын ж.б. жаңы өзгөчөлүктөрүн, жаңы мүнөздөмөлөрүн калыптандыруу; андан сырткары жакшыртуу, мыктылоо, каралып жаткан объектинин прогресси анын өсүүсү менен кеңейүүсүн билдире алат.

Өнүктүрүү бюджетти – бюджеттик каражаттардын эсебинен калыптанган, бюджеттик каражаттарды алуучулардын инвестициялык ишмердиктердин чыгымдарын ишке ашыруу үчүн сырттан жана ичтен,

гранттардын эсебинен өздөштүрүлгөн бюджет.

Өнүктүрүү объектиси – бул белгилүү бир жыргалчылыкка муктаж жана өнүгүүнүн субъектисине таасир кылган жеке жак, жергиликтүү коомчулук же уюм.

Өнүктүрүү программасы – башкаруучулук, уюштуруучулук, өндүрүштүк, социалдык-экономикалык, финансы ченемин камтыган, ресурска, аткаруучуларга жана мөөнөткө байланган аймакты социалдык-экономикалык жактан өнүктүрүүнүн, максаттуу ориентирлеринин комплекстүү системасы.

Өнүктүрүү программасын башкаруу – күтүлгөн жыйынтыкка жетүү максатында ишке ашырылуучу өнүктүрүү программасын иш жүзүнө ашырууга таасир этүүчү процесс; ал андан сырткары башкаруу ишмердүүлүгүнүн бир бөлүгү болуп, жаңы шарттарды, ресурстарды, иштөө ыкмаларын түзүү менен сапаттуу жаңы деңгээлге максаттуу өтүүнү шарттай алат.

Өнүктүрүү стратегиясы – стратегиялык максаттарга, приоритеттерге жана тапшырмага шайкеш келүүчү модель; андан сырткары ал стратегиялык максаттарга жеткирүүчү кадамдардын тартиби.

Өнүктүрүү субъектиси – бул өзүнүн максаттары жана белгилүү кызыкчылыктары бар жеке жак, социалдык топ же уюм. Алар кандайдыр бир ресурстарды колдонуу менен жарандардын тигил же бул чөйрөдөгү жашоосунун сапатын арттырат же өнүгүүгө багыттайт.

Өнүктүрүү фактору – өнүктүрүүнүн мүнөзү менен өзгөчөлүктөрүн (экономикалык, социалдык, экологиялык жана башка факторлор) аныктап туруучу кыймылдаткыч күчү жана себепчиси.

Өнүктүрүү чөйрөсү – адамдардын жашоосунун деңгээлин жакшыртуу боюнча аракеттер көрүлчү алканында ишке ашырылуучу адамдардын жашоосунун бир бөлүгү.

План – иштин ыраатын, тартибин жана мөөнөтүн көзөмөлдөөгө багытталган иш-аракет түрүнүн топтому.

Пландоонун максаттуу-долбоорлоо методу – чөйрөнү же аймакты ченемдик-укуктук актыларды колдонуу менен өнүктүрүүнүн конкреттүү жыйынтыгына жетүүгө багытталган, социалдык-экономикалык жана башка мүнөздөгү, белгилүү бир ыраатта ресурс жана аткаруучулар менен макулдашылган пландоо кирет.

Пландоонун субъектиси – өзүнүн ыйгарым укуктарынын чегинде пландарды түзүү функциясы берилген бийлик органдары (кызмат адамдары); булар андан сырткары дагы пландын максаттарын, тапшырмаларын жана чараларын аныктоо процессиндеги жана анын ишке ашуусундагы башка субъектилер.

Программа – жалпы бир максат менен бириктирилген жана жалпы натыйжаны көтөрүү максатында координацияланган, бири-бири менен байланышкан иш-чара жана долбоорлордун комплекси.

Программанын таасири – программанын максатына жетүүсү менен жарандардын жыргалчылыкта жашоосу үчүн кандайдыр бир позитивдүү жана сапаттуу өзгөрүүлөргө жетишүү.

Соңку жыйынтык – программаны (чакан программаны) ишке ашыруунун натыйжасында келип чыккан социалдык-экономикалык өнүгүү чөйрөсүн сандык жана (же) сапаттык көрсөткүчтөр менен мүнөздөөчү абал.

Социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасы – расмий документ катары, шайкеш келген ченемдик-укуктук акты менен бекитилген, аймакты стратегиялык пландоонун куралы.

Тапшырма – алдын-ала бекитилген ыкма менен, алдын ала сүйлөшүлгөн мөөнөттө аткарылышы керек болгон иштердин тизмеси.

“Төмөндөн жогору карай” планы – пландарды алгач төмөнкү башкаруу деңгээлинде түзүү. Анын негизинде жогоруда турган башкаруу органдары өнүгүүнүн жалпысынан алгандагы негизги көрсөткүчү болгон жыйынтыкталган планын түзөт.

Финансылык ажырым – план/программаны ишке ашыруу ченемдери үчүн финансы каражаттарынын бекитилген суммасынын (мүмкүнчүлүктөр) жана керектелүүчү суммасынын (керектөө) ортосундагы айырма.

Функциялоо – уюмдун, мекемелердин ж.б. ишмердүүлүгү үчүн керек болгон күнүмдүк функцияларды аткаруу процесси; андан сырткары өзгөрбөгөн шарттарга тийиштүү стандарттуу иштерди аткарууга байланышкан ишмердүүлүк.

Чакан программа – бул адамдын жашоо аракетинин конкреттүү бир чөйрөсүн өнүктүрүүгө багытталган максаттардын, тапшырмалардын жана ченемдердин тобу.

Чара – уюштурулган аракет же кайсы бир маселени чечүүдөгү аракеттин топтому.

КИРИШҮҮ

Ар бир адам өзүнүн керектөөлөрү жана муктаждыктары ишке ашырылган, жогорку сапаттагы жашоо камсыздалган шартта жашагысы келет. Мындай максаттарга жетүүдө мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу (ЖӨБ) органдары маанилүү роль ойнойт, алар аны ишке ашыруу үчүн ар кандай уюштуруучулук, финансылык жана башкаруучулук каражаттарды пайдалануу менен өзүнүн ишинин натыйжалуулугун жакшыртуусу талап кылынат. Башкаруунун эң маанилүү каражаты катары, терең анализдин негизиндеги пландоо, өнүгүүнүн артыкчылыктуу багыттарын тандоо жана аныктоо болуп келген жана ошондой болуп кала берет.

Азыркы учурда айыл аймактарынын, шаарлардын жана райондордун деңгээлинде биргелешкен аракеттешүүнүн пландары, инвестициялык өнүгүү пландары, социалдык-экономикалык өнүгүү программалары жана башка стратегиялык мүнөздөгү документтер иштелип чыгууда. Эреже катары, буга окшогон программаларды иштеп чыгуу (1) жамааттын керектөөлөрү жана муктаждыктарын аныктоонун негизинде приоритеттерди аныктоого, (2) бөлүнгөн бюджеттин алкагында Программалардын максаты менен милдеттерин коюуга негизделген. Мындай ыкмалардын жыйынтыгында чукул чече турган, кокус пайда болуучу көйгөйлөрдү чечүүгө жана басымдуусу шаарлардын жана айылдардын инфратүзүмдөрүн жакшыртууга, көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган программалар түзүлгөн: суу түтүктөрүн кайра калыбына келтирүү, жол салуу, мектептерди, маданият үйлөрүн ж.б. куруу. Иштелип чыгып жаткан өнүгүү программалары өнүгүүнүн колдогу бардык мүмкүнчүлүктөрүн эсепке ала беришпейт. Пландоонун белгилүү болгон ыкмаларынын баарында жергиликтүү бийлик органдары бардык көйгөйлөрдү жергиликтүү бюджеттин каражаттары менен жапканга аракет кылышат. Базар экономиканын артыкчылыктары пайдаланылбай калууда, алсак, мында калкка кызмат кылууда жеке жана коммерциялык уюмдар ЖӨБ органдары болуп: суу менен камсыздоодо, суу бөлүштүрүүдө, таштанды чыгарууда ж.б. биргелешип кызмат көрсөтө алышмак.

Кыргыз Республикасында (КР) пландоонун жалпы системасы, өкүнүчкө карай жергиликтүү өз алдынча башкаруудан (ЖӨБ) улуттук деңгээлге чейинки өтмө мүнөздү алып жүрбөйт. Мамлекеттик пландоо жана башкаруу системасында ажырым бар. Кабыл алынып жаткан мамлекеттик жана тармактык программалар дайыма эле жарандардын кызыкчылыктары менен керектөөлөрүн эсепке ала бербейт. Ошондуктан, жарандар өзүлөрүнүн жашоосунун сапатынын жакшырганын толугу менен сезе беришпейт. Мындай кырдаалда калк менен мамлекеттик/муниципалдык органдардын ортосундагы ажырым көбөйө берет, а бул өз учурунда калктын бийликке болгон ишеним деңгээлинин түшүүсүнө алып келет.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2017-жылда кабыл алган 2018-2022-жыл аралыгындагы Регионалдык саясаттын концепциясы региондорду өнүктүрүүнүн жаңы ыкмасын калыптандырууга жана алардын социалдык жана экономикалык өнүгүүсүндөгү системалык өзгөрүүнү камсыздоо боюнча чаралардын комплексин ишке ашырууга багытталган, бул аймакты өнүктүрүүнү пландоодогу ыкманы түп тамырынан өзгөртөт¹.

Жаңы ыкманын негизине биринчи орунга адамдын жашоосунун сапатынын жакшыруусунун тезиси коюлган.

Аймактардын өнүктүрүү программасынын негизги максатына коомдук кызыкчылыктарды жана жарандардын керектөөлөрүн канааттандыруу боюнча бардык башкаруу субъекттердин ыңгайлашып аракеттешүү жолун издөө, ошондой эле калктын жашоосунун сапатын жогорулатуу үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүү каралышы керек.

Жергиликтүү социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасынын негизги милдеттерине төмөнкүлөр кирет:

- Жергиликтүү жамааттын баардыгы үчүн түшүнүктүү баалуулуктар, максаттар, ресурстар жана территориянын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн милдеттери жана мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө түшүнүктөрдү калыптандыруу;
 - Аймактардын социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн стратегиялык максаты менен милдетин мамлекеттин стратегиялык максаттары жана милдеттери менен шайкеш кылуу;
 - Аймактардын өнүктүрүү потенциалын жана анын ресурстарын натыйжалуу пайдалануу;
 - Мамлекеттик жөнгө салуу менен аймактагы экономикалык өнүктүрүүнүн базар механизмдерин жана социалдык тармагын оптималдуу айкалыштыруу;
 - Мамлекеттик/тармактык программаларды, аймактарды өнүктүрүү программаларын жана чар-
- 1 КР Өкмөтүнүн 2017-жылдын 31-мартындагы №194 Токтому менен бекитилген КР регионалдык саясатынын Концепциясы

- балык субъекттердин өнүктүрүү программаларын шайкештикке келтирүү;
- Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен калктын, мамлекеттик бийлик органдары, жеке бизнес жана жарандык коом уюмдары менен өнөктөштүк мамиле түздүрүү.

Мына ошондон улам, Кыргыз Республикасынын Экономика министрлиги жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жана этностор аралык мамилелер боюнча мамлекеттик агенттиги тарабынан Германия эл аралык кызматташтык боюнча (GIZ) "Жарандык коом менен биргеликте өнүктүрүү боюнча долбоорлорду колдоо фондунун" долбоорунун техникалык көмөгүндө төмөнкү документтер иштелип чыккан жана бекитилген²:

- Шаардын/айыл аймагынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн программасын иштеп чыгуу боюнча усулдук колдонмо;
- Райондун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн программасын иштеп чыгуу боюнча усулдук колдонмо.
- Бул документтер КРнын аймактарынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн программасын (мындан ары – СЭӨПсын) бирдиктүү тартибин бекитет.

Бул Усулдук колдонмо жогоруда келтирилген жоболордун мазмунунун бардыгын ачып берет, райондун, шаардын/айыл аймагынын СЭӨПсын даярдоонун өзгөчөлүгү менен айырмачылыктарын баяндайт, жергиликтүү деңгээлдеги башкаруучулар үчүн мисалдарды келтирет, сунуштарды жана башка жардамчы материалдарды камтыйт. Ошондуктан бул колдонмо жергиликтүү өнүктүрүүнү пландоо менен алектенгендердин, Аймактардын СЭӨПсын иштеп чыгуу жана башкаруу процессине тикелей тартылгандардын баарына – райондук мамлекеттик администрациянын кызматкерлерине, мамлекеттик органдардын аймактык бөлүмдөрүнүн жана ЖӨБ органдарынын, шаардын/айыл аймактарынын өкүлдөрүнө даярдалган.

² Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери жана этностор аралык мамилелер боюнча мамлекеттик агенттигинин биргелешкен 2018-жылдын 16-майындагы № 01-18/56 буйругу менен бекитилген.

1. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК РЕГИОНАЛДЫК САЯСАТЫ ЖАНА ЖЕРГИЛИКТҮҮ СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫН ИШТЕП ЧЫГУУНУН ЗАМАНБАП ЫКМАЛАРЫ

1.1. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МАМЛЕКЕТТИК РЕГИОНАЛДЫК САЯСАТЫ

Мамлекеттик регионалдык саясат кайсы мамлекет болбосун, жалпы саясатынын бир бөлүгү болуп эсептелет жана туруктуу социалдык-экономикалык өнүгүүнүн стратегиялык максаттары жана милдеттерине жетүү үчүн бардык аймактык ресурстарды жана мүмкүнчүлүктөрдү натыйжалуу пайдаланууга багытталган. Регионалдык саясаттын негизги максаты бул республикада жашап жаткан калктын жашоосунун жыргалчылыгын жана сапатын жогорулатуу үчүн республиканын региондорунун социалдык-экономикалык жактан тезден өнүгүүсүн камсыздоо. Регионалдык саясат социалдык-экономикалык өнүгүүнүн улуттук стратегиясынын бир бөлүгүн түзөт жана төмөнкү негизги багыттарды камтыйт:

- экономикалык өнүгүүнүн чекитин аныктоо жана аны көбөйтүү;
- өнүктүрүү субъекттерин аныктоо жана анын башкаруу органдары менен тыгыз байланышын камсыздоо;
- пландоо тармагында ар кандай башкаруу деңгээлдери: улуттук, райондук жана жергиликтүү башкаруу органдары менен ич ара байланыш түздүрүү.

Региондорду социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн мамлекеттик саясатын КР Конституциясы жана КР мыйзамдары, КР Президентинин Жарлыктары жана КР Өкмөтүнүн токтомдору аныктайт. Регионалдык саясатты ишке ашыруунун формаларын концепциялар, стратегиялар жана программалар, ошону менен катар аймактардын социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн программалары түзөт.

Көз карандысыз жылдар аралыгында мамлекеттик башкаруунун децентрализациялоо саясатына карабастан, бардык ресурстар өлкөнүн бир нече борбор шаарларында (негизинен Бишкек жана Ош шаарларында) концентрацияланышына алып келди.

Региондордун өнүгүүсүндөгү пайда болгон айырмачылыктарды төмөндөтүү жана Кыргыз Республикасынын стратегиялык өнүгүүсүнүн максаттарын ишке ашыруу, региондорду өнүктүрүүгө мамлекеттин жана коомчулуктун күчү менен ыкмаларды системалуу өзгөртүү жана консолидациялоо максатында КР Президентинин Жарлыгы менен 2018-жыл - Региондорду өнүктүрүү жылы деп жарыяланды.

Бүгүнкү күнү региондорду өнүктүрүүнүн бирдиктүү мамлекеттик саясатынын документи катары КР Өкмөтү тарабынан 2017-жылы кабыл алынган 2018-2022-жылдардын мезгилине Кыргыз Республикасынын региондук саясатынын концепциясы эсептелет.

2018-жылы региондорду колдоо жана социалдык-экономикалык өнүктүрүү саясатын түп-тамырынан өзгөртүүнүн негизин салуу, ар бир регион боюнча узак мөөнөттүү программаларды кабыл алуу, алардын базасында иш-чаралардын жылдык пландарын бекитүү жана турмушка ашыруу, Кыргыз Республикасынын мамлекеттик органдарынын эң маанилүү милдети болуп эсептелсин.

КР Президенти
С.Ш.Жээнбековдун
"2018-жылды Региондорду
өнүктүрүү жылы Жарыялоо
боюнча Жарлыгы".

Бул Концепция региондорду өнүктүрүүдөгү жаңы мамилени аныктайт, анда төмөнкү негизги принциптер чагылдырылган:

Биринчи. Мамлекеттик саясатта тармактык мамиледен региондордун жана аймактардын өзүнчөлүгүнө, өзгөчөлүгүнө жана адистештирүүгө негизделген, аларды өнүктүрүүнүн комплекстүү моделине өтүү.

Экинчи. Мамлекеттик социалдык кызмат көрсөтүүлөрдүн бардык спектрин алуу жана жарандардын мүмкүнчүлүгүн ишке ашыруу үчүн шарттарды түзүүгө басым жасап, региондорду өнүктүрүүнүн көп максаттуу мүнөзүнө, натыйжада алардын ишинин бардык аспектерин эсепке алууга жетиштүү көңүл буруу.

Үчүнчү. Социалдык кызматтарды көрсөткөн жана аймактарды өнүктүрүү үчүн локалдык шарттарды түзүүгө жооптуу борборлордун калкка жакындыгы катары субсидиялуулугу.

Төртүнчү. Артта калган аймактарды колдоо жана дотациялык теңдөө принцибин өзгөртүү, аймактык тандалмалуу жана күчтөр менен каржаттарды негизги аймактарда топтоо принцибине өтүү.

Бешинчи. Жергиликтүү активдүүлүккө өбөлгөлөө үчүн жергиликтүү башкаруу системасын борбордон ажыратуу, жергиликтүү демилгеге таянуу жана аймактардын өзүн-өзү өнүктүрүү процессин баштоо үчүн ресурстук колдоо менен камсыздалуусу.

Алтынчы. Чектеш аймактарга багытталган жана региондук мультипликатордун максимумдук натыйжасын бере турган максаттуу мамлекеттик инвестициялык программалар менен региондорду өнүктүрүүнүн мамлекеттик саясатынын функцияларын күчөтүү.

Жетинчи. Өлкөнүн башкарылуусун жана бүтүндүгүн камсыз кылуу, улуттук жана региондук кызыкчылыктарды сактоо максатында саясаттын субъекти тарабынан региондорду өнүктүрүү процессин башкаруунун системага түшүрүлүшү жана ырааттуулугу.

Сегизинчи. Өзгөчө кырдаалдардын алдын алуу боюнча иш-чараларын милдеттүү түрдө киргизүүнү эске алуу менен өнүгүүнү пландоого өтүү.

Регионалдык саясаттын Концепциясынын бул принциптери райондордун, шаарлар менен айыл аймактардын СЭӨПсынын деталдаштырылган программасын даярдоонун негизине жол ачат. Ал ошондой эле жергиликтүү жамааттарга, бизнеске жана инвесторлорго белгилүү бир аймактагы ар кандай тармактар, ишмердиктин чөйрөсү жана инфратүзүмү жөнүндө багыт жана түшүнүк берет.

Өнүктүрүүнүн программасын ишке ашырууда негизги роль бардык деңгээлдеги мамлекеттик башкаруу органдарына берилет. Аны үчүн мамлекеттик башкаруу органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын натыйжалуу аракеттешүү механизмдерин иштеп чыгуу, жоопкерчилик алуу зоналарын аныктоо, ыйгарым укуктарды бөлүштүрүү жана кайталанган функцияларды жоюу керек. Мамлекеттик башкаруу органдарынын борбордук жана аймактык башкармалыгынын, райондук мамлекеттик администрациясынын, жергиликтүү башкаруу органдарынын аракеттешүү моделин түзүү зарыл, бул анын натыйжалуулугун жана ырааттуу иштөөсүн камсыздайт. Ошондой эле, ар кайсы деңгээлдеги бийлик органдарынын вертикалдык жана горизонталдык байланышынын бекемделүүсүн талап кылат.

Мамлекеттик органдардын жана ЖӨБ органдарынын функцияларынын жана ыйгарым укуктарынын чектелүүсү жана мамлекеттик ыйгарым укуктарды ыйгаруу ЖӨБ органдарынын функциясын кеңейтүүгө тийиштүү бөлүгүн кайра кароону, мамлекеттик ыйгарым укуктарды жана аларды каржылоо механизмдерин аныктоону талап кылат.

Регионалдык саясат деген өлкөнүн тандаган өнүгүү стратегиясына ылайык өлкөнүн региондорунун экономикалык жана социалдык башкаруу боюнча мамлекеттик бийликтин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын системалык максаттары жана милдеттери.

СЭӨП өзүнө жетиле турган конкреттүү натыйжалары жана продукттары көрсөтүлгөн бири-бири менен байланыштагы пландалган максаттардын, милдеттердин, негизги чаралардын, аракеттердин жана индикаторлордун системасын камтыйт. Ар бир максат, маселе, чара социалдык-экономикалык өнүгүүнүн тигил же бул тармагындагы конкреттүү башкаруучу чечимдерди чагылдырат. Иштелип чыккан максаттар, милдеттер, чаралар өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу чөйрөлөрү боюнча белгиленет.

1.2. ЖЕРГИЛИКТҮҮ СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАЛАРДЫ ИШТЕП ЧЫГУУНУН ЗАМАНБАП ЫКМАЛАРЫ

Аймактарды өнүктүрүүнүн негизги инструменти катары жарандардын жыргалчылыгынын жана жашоосунун сапатын көтөрүүдө аймактын деңгээлиндеги бардык кызыкдар тараптардын макулдашылган башкаруучу каражаты катары социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасы эсептелет.

Азыркы мамлекеттик программалардын басымдуу саны “декларативдик” мүнөзгө ээ, анда өнүгүүнүн аныктоочу максаттары менен милдеттери камтылган, бирок анда райондун, шаардын/айылдын деңгээлине чейин ишке ашыруунун деталдуу механизмдери берилген эмес. Эреже катары, өнүгүүнүн программалары негизинен административдик жол менен, бийлик органдарынын мүмкүнчүлүгүн эске албай, алардын башкаруучу сапатын менен потенциалын жана жер-жерлердеги жарандык коомчулукту баалабай туруп ишке ашырылат. Тармактык жана регионалдык программаларды ишке ашырууда мындай формалдуу мамиле жарандардын жашоо шартынын реалдуу жакшыруусуна багытталган эмес, бийликтин жасаган ишине калктын көңүлү калат, бийлик менен жарандардын ортосундагы ишеним төмөндөйт.

1-сүрөттө КРдагы пландоо системасы графикалык түрдө көрсөтүлгөн, ал төмөнкү деңгээлдерден турат:

1. Улуттук деңгээл (мында мамлекеттин тармактык программалары да кирет);
2. Райондук деңгээл;
3. Жергиликтүү деңгээл.

Анализ башкаруу жана пландоо системасында ажырым бар экендигин көрсөтөт, бул күтүлгөн натыйжаларды жана өнүгүүнү алып келбейт.

1-сүрөт. Пландоонун деңгээлдери.

Өнүктүрүү программаларында социалдык жана экономикалык өнүгүүнүн жалпы көрсөткүчтөрүнө жетүүнүн башкаруучу механизмдери жок, айрыкча райондук деңгээлдеги программаларда.

Планоонун улуттуктан жергиликтүү деңгээлине чейинки өтмө системасы жок. Мамлекеттик тармактык программаларды кабыл алуу райондук жана жергиликтүү деңгээлдеги реалдуу кадамдарды жана ишке ашыруу механизмдерине таянбайт. Жергиликтүү деңгээлде пландоо системасы мамлекеттик пландоо системасына киргизилген эмес, жарандардын керектөөлөрү менен кызыкчылыктарын толугу менен камсыздабайт жана бюджеттик процесс менен тыгыз байланышкан эмес.

Калктын керектөөлөрүнө жана муктаждыктарына баштапкы анализ жоктугунан жергиликтүү өнүктүрүү программасына ЖӨБ органдарынын ыйгарым укугу чектелгендигине байланыштуу көбүнчөсү алар чече албай турган маселелер да кирип кетет. Программанын чаралары жергиликтүү деңгээлде көбүнчөсү декларативдик мүнөздө болот. ЖӨБ органдары ресурстары жетишсиз болсо дагы, өз алдынча чарбалык-башкаруучу маселелерди чечүүгө аракет жасайт жана өнүктүрүү программаларына жеке сектордогу уюмдарды тартканга аракет жасабайт. Жергиликтүү СЭӨПлери көбүнчөсү жалаң инфратүзүмдүк мүнөзгө ээ, башкаруучу мүнөздөгү чараларга жана социалдык көйгөйлөрдү чечүү чараларына ээ эмес.

Жергиликтүү бийлик органдары өнүктүрүү программасынын жалгыз гана аткаруучусу жана ишке ашыруучусу катары каралат жана пландоо процессине аймактардын башка субъекттерин тартпайт. Өнүктүрүү программасын пландоодо аймактын экономикасынын өзгөчөлүгү эске алынбайт. Эреже катары, СЭӨП күнүмдүк пландоосу аны ишке ашыруу үчүн керектеле турган ресурстарга камсыздалгандыгына таянбайт жана СЭӨП ишке ашырууда мониторинг жана баалоо системасына ээ эмес.

2-сүрөттө башкаруунун бардык деңгээлдеринин көрсөткүчүнүн ич ара байланыштарын эсепке алган пландоонун модели ошондой эле жамааттардын демилгеси көрсөтүлгөн.

2-сүрөт. Пландоонун модели

Пландоонун сунушталган методикасы төмөнкү маанилүү жоболорго негизделет:

Каражаттарды сарптоодон мурда, алардын үзгүлтүксүз келип туруусун камсыздоо зарыл.

Аны үчүн өнүгүүнүн приоритеттүү багыты катары экономикалык өнүгүү керек. Инвестициянын көлөмүнүн көбөйүшү, ишканалардын, жумуш орундарынын санынын өсүүсү жана ошого жараша бизнес чөйрөсүн өнүктүрүү үчүн жакшы чөйрө түзүлүп, жергиликтүү бюджеттин кирешеси жогорулайт.

Бул өзүнө салыктык жеңилдиктерге тийиштүү маселелерди, муниципалдык, мамлекеттик менчиктеги ресурстарга (суу, электр энергиясына, тазалоочу курулуштарга ж.б.) ачык, адилеттүү жеткиликтүүлүктү камтыйт. Мындан бөлөк, өнүктүрүү программаларында шаардын/ААнын, райондун аймагында пайда боло турган конкреттүү инвестициялык долбоорлорду сунуштаса, ошол инвестициялык долбоорлорду сүрөмөлөөдө бийликтин ролун көрсөтсө болот. Жергиликтүү бийликтин милдетине жергиликтүү өнүктүрүүнүн бир топ артыкчылыктуу тармагын болжолдоо милдети кирет, мында жаратылыштын, чийки заттын, адамдардын ж.б. факторлору да эсепке алынат. Болжолдоонун негизинде шаардын/айыл аймагынын жана райондун экономикалык өнүгүүсүнүн адистешүүсү калыптанат.

Аймактын өнүгүүсүн пландоо программалык/долбоордук – максаттуу жолго өтүүсү кажет, бул деген көңүл чордонун "күнүмдүк көйгөйлөрүн чечүүдөн" "өсүү чекитин" же "өнүгүү чекитин" түзүүчү милдеттерге өтүү дегенди туюнтат, бул айрыкча жергиликтүү экономика тармагына тийиштүү.

Өнүктүрүү программасынын ресурстары катары бюджеттик гана каражаттар эмес, өнөктөштөрдүн салымы (бизнестин жана инвесторлордун) болушу кажет.

Жергиликтүү бийликтин органдары пландоонун жаңы системасында СЭӨПсынын негизги аткаруучусу эмес, алгач өнүктүрүү процесстеринин координатору жана буюртмачысы болуп калат. Мына ушуга байланыштуу, бийликтин өкүлдөрү адамдардын ар кайсы чөйрөдөгү: экономикадагы, маданияттагы, спорттогу, коммуналдык тейлөөдөгү жашоосунун сапатын жакшыртуу боюнча иште шыгы жана тажрыйбасы бар адамдар жана уюмдар үчүн шарт түзүшөт. Бул жагдайда мындай маселелерди чечүү үчүн бюджеттик каражаттар гана кириштелбестен, кызыкдар өнөктөштөрдүн да ресурстары дагы мобилизацияланат. Ал эми, бийликтин милдетине ошол кызмат көрсөтүү базарына өнөктөштөр өзүнүн ресурстары менен кириши үчүн мотивация түзүү болуп эсептелет.

Өнүктүрүү программасы инвестициянын жана бюджеттин өсүүсүнө дем бериши абзел. Пландоодо "финансылык ажырымдын" болуусун колдогон жакшы, мында кирешеге караганда чыгаша көбүрөөк пландалышы керек. Өнүктүрүү программасында жергиликтүү бюджеттин киреше бөлүгүн көбөйтүү боюнча милдеттер менен чаралар, чыгашаларды оптимизациялоо (бюджеттик саясат), ошондой эле инвестицияны тартуу (инвестициялык саясат) боюнча чаралар көрсөтүлүшү керек.

Өнүктүрүүнүн жергиликтүү программалары пландоонун жалпы мамлекеттик системасынын бир бөлүгү болуп калышы оң.

Пландоодогу жаңы ыкмалар жергиликтүү деңгээлдеги мамлекеттик жана тармактык программалардын натыйжалуу механизмдери жана чаралары менен милдеттерин иштеп чыгуу аркылуу мамлекеттик жана жергиликтүү программалардын ишке ашырылышынын байланышын түзөт. Жергиликтүү деңгээлдеги пландоо системасы улуттук деңгээл-

ден ЖӨБ деңгээлине чейин мамлекеттик пландоонун бирдиктүү системасына “тизилет”. Мында, жергиликтүү жамааттардын кызыкчылыгын жогорку деңгээлде (“төмөндөн-жогору” принциби) эске алынат жана мамлекеттик/тармактык программалардын жергиликтүү деңгээлде (“жогордон-төмөн” принциби) ишке ашырылат.

Шаардын/айыл аймагынын, райондун СЭӨПсы өнүктүрүүдөгү негизги багыты жергиликтүү бийлик органдарынын жергиликтүү маанидеги маселелерди жана мамлекеттин өкүлдөндүрүлгөн ыйгарым укуктарынан, ошондой эле жергиликтүү коомчулуктун негизги керектөөлөрү менен кызыкчылыктарынан калыптанат.

Райондун СЭӨПсы ААнын СЭӨПсы суммасы болбошу керек. Сунушталган ыкмада райондун СЭӨПсы улуттук жана жергиликтүү деңгээлдин ортосундагы байланыштыруучу звено болуп калат. Райондун деңгээли вертикалдык (улуттуктан жергиликтүү деңгээлге чейин) дагы горизонталдык (бардык аймактык-тармактык министрликтердин жана ведомстволордун, ошондой эле жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын өкүлдөрүн ведомство аралык пландоо) дагы башкарууну камсыздайт.

Аймактарды өнүктүрүүнү пландоо долбоордук максаттуу ыкмага өтүүсү керек, мында “күнүмдүк көйгөйлөрдү чечүүгө” көңүл бөлгөн маселелерден – алгач эле жергиликтүү экономикасын өнүктүрүү чөйрөсүндөгү “өсүү чекитине” же “өнүгүү чекиттерине” өтүүнү туюнтат.

Көйгөйлөрдү аныктоого жана аларды андан нары чечүүгө негизделген пландоодон ошол аймактын өнүгүүсүндөгү күчтүү тарабын аныктоого жана күчөтүүгө негизделген пландоого өтүүнү камсыздоо, ошону менен катар дайыма эле бири-бири менен байланышта турбаган айрым бир көйгөйлөрдү программалык/долбоордук-максаттуу ыкма менен комплекстүү чечүүнү камсыздоо.

Аймактардын СЭӨПлары мындай принциптерге негизделиши керек:

- Адамдардын керектөөлөрүнө багытталгандыгы. Бул Программанын бардык милдеттери, маселелери жана чаралары инфратүзүмдүк көйгөйлөрдү чечүүгө гана багытталбастан, адамдын жыргалчылыгынын жана жашоосунун сапатынын жакшыруусуна багытталышы керек. Бул жергиликтүү жамааттын ой-пикирин эсепке алуу процедурасы, жамааттын активдүү бөлүгүн СЭӨПсын иштеп чыгуу жана аткаруу процессине тартуу аркылуу дагы ишке ашырылат. Мындай принцип СЭӨПда жарандардын аялуу катмарын социалдык колдоо жана коргоо чараларынын сөзсүз түрдө болуусун дагы туюнтат.
- Үзгүлтүксүздүк принциби. Бул принципке реалдуу кырдаалга үзгүлтүксүз мониторингди, көрсөткүчтөрдү оңдоону, ошондой эле өнүктүрүүнүн пландык жана болжолдоочулук көрсөткүчтөрүн мыктылоодо үзгүлтүксүз кыймылды талап кылат.
- Жергиликтүү бийлик органдарынын ыйгарым укуктарына СЭӨПнын максаттарынын, милдеттеринин жана чараларынын туура келүүсү.
- Ачыктык жана айкындык. Өнүктүрүү программасын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу этаптарында бардык кызыкдар тараптарды СЭӨПны иштеп чыгуу, ишке ашыруу жана жыйынтыктарды баалоо процессине жеткиликтүүлүк камсыздалат.
- Кызыкчылыктардын балансы. Социалдык-экономикалык өнүгүүнүн максаттары, милдеттери, механизмдери, инструменттери, этаптары жана ресурстарына карата бийлик жана жергиликтүү жамааттын ортосундагы ич ара макулдашуусуна негизделет. Бул принципти эске алмайын аймакты өнүктүрүү программасы формалдуу мүнөзгө гана ээ болот.

2. ШААРДЫН/АЙЫЛ АЙМАГЫНЫН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫН ИШТЕП ЧЫГУУ

2.1. ПРОГРАММАНЫН ТҮЗҮМҮ ЖАНА АНЫ ИШТЕП ЧЫГУУНУН НЕГИЗГИ ЭТАПТАРЫ

Шаардын/айыл аймагын өнүктүрүү программасынын түзүмү төмөнкү бөлүмдөрдөн турат:

1. СЭӨПны иштеп чыгуунун уюштуруучу этабы жөнүндө маалымат. СЭӨПны иштеп чыгуу боюнча жумушчу топтун түзүмү, максаты жана милдеттери.
2. Киришүү. СЭӨПны иштеп чыгуу үчүн ченемдик-укуктук негиз. СЭӨПны иштеп чыгуунун усулунун негизги жоболору.
3. Бүгүнкү күндөгү кырдаалга анализ:
 - Ички чөйрөгө анализ: мурдагы Өнүктүрүү программасынын аткарылышына анализ, учурдагы өнүгүүнүн көрсөткүчтөрүнө, жергиликтүү жамааттын керектөөлөрүнө (муктаждыктарына), ресурстук мүмкүнчүлүктөрүнө анализ.
 - Тышкы чөйрөгө анализ: шаардын/айыл аймагынын сыртындагы процесстерге анализ, мамлекеттик тармактык программаларга анализ, миграция процесстерине анализ.
 - Өнүктүрүү программасынын жалпы максатын коюу жана анын жетишкендигинин максаттуу көрсөткүчүн аныктоо.
4. Өнүгүүнүн артыкчылыктуу багыттары (чакан программалар). Ар бир артыкчылыктуу (чакан программалар). Багыттар боюнча максаттар жана милдеттер. Экономика чөйрөсүндөгү адистешүү.
5. Өнүктүрүү программасын ишке ашыруу боюнча иш планы.
6. Өнүктүрүү программасынын бюджетти. Өнүгүүнүн финансылык модели. Бюджеттик жана инвестициялык саясат.
7. Өнүгүүнүн чакырыктары жана коркунучтары.
8. Өнүктүрүү программасынын мониторинги жана баалоо.
9. Өнүктүрүү программасын башкарууну ишке ашыруу.
10. Тиркемелер:
 - Мониторингдин жана баалоонун планы;
 - Жогорку деңгээлге суроо-талаптар (зарылчылыкка жараша);
 - Бизнес жана инвестициялык долбоорлордун пакети.

СЭӨПнын түзүмүн эске алуу менен аны иштеп чыгуу процесси төмөнкү этаптар аркылуу өтөт (3-сүрөттү. **Шаардын/айыл аймагынын СЭӨП-сын иштеп чыгуунун этаптары карагыла**):

1 этап – Учурдагы кырдаалга анализ. Бул этапта ААнын/шаардын ички жана тышкы чөйрөсүнө тыкыр анализ өткөрүлөт. ААнын/шаардын кезектеги абалы, керектөөсү жана муктаждыгы социалдык-экономикалык өнүгүүнүн мүмкүнчүлүктөрү анализделет, ААнын/шаардын келечектеги абалына болжолдоолор түзүлөт, өнүгүүнүн стратегиялык багыттары, ошондой эле тобокелчиликтер менен чакырыктар аныкталат.

2 этап – СЭӨПнын жалпы максаттарын жана натыйжаларын жолго коюу. Бул этапта жамааттын келечектеги Көрүүсү боюнча иштеп чыккан болжолго жакын программанын негизги максаты түзүлөт жана ал экономика менен социалдык чөйрөдөгү жамааттын кызыкчылыгындагы мамлекет койгон максаттарга багытталат.

Программа – бул негизинде стратегиялык милдеттерди өнүктүрүү жана чечүү боюнча максаттуу иштер ашырылчу документ.

Өнүктүрүү программасынын белгилери:

- Стратегиялык мүнөзгө ээ, орчундуу маселелерди чечүүгө багытталган.
- Келечекке жана бүгүнкү күндүн жана келечектеги керектөөлөрдү ишке ашырууга багытталган.
- Системалуу программалык-максаттуу мамиленин идеологиясына таянат.
- Иштеп чыгууда структуралуу технология пайдаланылат.

3 этап – Экономика чөйрөсүндөгү адистешүүнү аныктоо. Тышкы жана ички чөйрөгө жасаган анализдин негизинде ошол аймактын өнүгүүсүнүн адистештирилиши жана экономикалык өсүүнүн чекити аныкталат.

4 этап – Өнүктүрүүнүн артыкчылыктарын аныктоо (чакан программалар). Бул этаптын жыйынтыгы болуп, чакан программалардын максатына жетүүнүн натыйжасын көрсөтүү менен өнүгүүнүн чакан программасын аныктоо болушу абзел.

5 этап – Инвестициялык долбоорлорду иштеп чыгуу. Бул этапта кошумча ресурстарды жана инвестицияларды тартуу үчүн аймакты өнүктүрүүгө багытталган инвестициялык долбоорлордун пакети түзүлөт.

6 этап – СЭӨПны ишке ашыруу боюнча иш планын иштеп чыгуу. Башкаруу маселелерин коюу жана айрым бир долбоорлорду иштеп чыгуу түрүндөгү көйгөйлөрдү чечүү жана жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашыруу боюнча СЭӨПнын иш планын иштеп чыгуу.

7 этап – СЭӨПнын бюджетин жана инвестициялык саясатын иштеп чыгуу. Түзүлгөн максаттар менен милдеттер жана инвестициялык долбоорлордун негизинде СЭӨПнын бюджетин жана инвестициялык саясат (бизнес жана инвестициялык долбоорлорду ишке ашыруу үчүн ресурстарды тартуунун амалдары) иштелип чыгат.

8 этап – Чакырыктарды жана коркунучтарды баалоо. Бул этапта СЭӨПны ишке ашыруудагы пайда болгон бардык факторлор жана коркунучтар аныкталат жана аларды баалоо жана азайтуу боюнча чаралар иштелип чыгат.

9 этап – Мониторинг жана баалоо системасынын иштелип чыгуусу. Бул этапта болсо, мониторингдин жана баалоонун системасы иштелип чыгат, базалык индикаторлор аныкталат, аларга жетүү башкаруу тарабынан көзөмөлгө алынат. Ошондой эле милдеттерге жетүүнүн жана ага жооптуулар такталат, алардын жетишкендиктерин текшерүүнүн мөөнөттөрү аныкталат.

10 этап – СЭӨПны башкаруунун системасын түзүү. Пландоонун акыркы этабы катары СЭӨПны башкаруу системасын түзүү кирет, ал өзүнө СЭӨПны ишке ашырууга жооп берүүчү жана өзгөрүүгө жана кошумча киргизүүгө жооп берүүчү МжБ тобун түзүүнү камтыйт.

3-сүрөт. Шаардын/айыл аймагынын СЭӨПсын иштеп чыгуунун этаптары.

СЭӨП ИШТЕП ЧЫГУУ ЭТАПТАРЫ

- 1 Учурдагы жагдайды талдоо
- 2 СЭӨП максаттарын, негизги жыйынтыктарын белгилөө
- 3 Экономика чөйрөсүндө адистештирүүнү аныктоо
- 4 Өнүктүрүү артыкчылыктарын аныктоо (чакан программалар)
- 5 Инвестициялык долбоорлорду иштеп чыгуу
- 6 СЭӨП ишке ашыруу боюнча аракеттердин планын иштеп чыгуу
- 7 СЭӨП бюджетин жана инвестициялык саясатты иштеп чыгуу
- 8 Чыкырыктарды жана тобокелдиктерди баалоо
- 9 МжБ системасын иштеп чыгуу

2.2. УЧУРДАГЫ КЫРДААЛДЫ АНАЛИЗДӨӨ ЖАНА БААЛОО

Учурдагы кырдаалды анализдөө - бул аймактын тышкы жана ички шарттарын эсепке алуу менен жергиликтүү жамааттын социалдык жана экономикалык абалынын түзүмү менен таанышуу. Бул иштин жыйынтыгы аймактын өнүгүүсүнүн жалпы максаттарын коюу үчүн базаны жергиликтүү экономиканын адистешүүсүн, СЭӨПнын приоритеттерин тандоону жана анын чакан программаларын иштеп чыгууну түзөт.

Учурдагы кырдаалды анализдөө жана баалоо СЭӨПнын приоритеттерин жана чакан программаларын түзүүдө шаардын/айыл аймагынын старттык мүмкүнчүлүгүн аныктоо үчүн зарыл болот.

Учурдагы кырдаалды анализдөөнүн негизги методологиялык жолдору

Учурдагы кырдаалды анализдөө - бул аймактын социалдык-экономикалык өнүгүүсүн шарттоочу же тоскоол болуучу тенденцияларды, мыйзам-ченемдүүлүктөрдү аныктаганга мүмкүнчүлүк берген комплекстүү технологиялар. Анализдин объекти болуп учурдагы көйгөйлөр менен катар мүмкүнчүлүктөр дагы карала берет. Эң негизги милдеттердин бири - бул аймактын өнүгүүсүн аныктоочу факторлорду белгилөө. Учурдагы кырдаалды анализдөө 7 этаптан турат.

1 этап. Кырдаалды анализдөө методун аныктоо жана керектүү маалыматтарды чогултуу. Маалымат булактары аныкталат, кырдаалды жакшы аныктаганга керектүү, күчтүү жана чабал жактарын таразалаганга мүмкүнчүлүк берген, өнүгүүнү аныктаган негизги факторлорду камсыздаган керектүү методикалар даярдалат.

2 этап. Маалыматты иштеп чыгуу. Маалыматтын сапатын баалоо, аны систематизациялоо жана квалификациялоо, анализдөө үчүн маалымат базасын түзүү жүргүзүлөт.

3 этап. Кырдаалды анализдөө. Өнүгүүгө таасир кылган негизги факторлор аныкталат, алардын салыштырмалуу маанилүүлүгү, өнүгүүгө таасиринин деңгээли белгиленет. Жыйынтыгы катары көйгөйлөр жөнүндө толук маалымат алынат. Бул маселени чечүү үчүн эксперттик баалоонун методдору менен "мээ чабуулу" методдору пайдаланылат.

Ошондой эле аймактын күчтүү жана чабал тараптарына, өнүгүү үчүн коркунучтар менен тобокелчиликтерге баа берүү жүргүзүлөт. Сырткы жана ички чөйрөнүн өзгөрүүлөрүнө туруктуулук берүүсү, кырдаалдын өнүгүүсүнүн динамикасын мүнөздөчү болушу мүмкүн болгон өзгөрүүлөр бааланат.

4 этап. Өнүгүүнүн сценарийин иштеп чыгуу. Кырдаалдын өнүгүүсүнүн мүмкүн болгон сценарийинин бир топ мазмундуу баяндоосу жүргүзүлөт. Бул милдетти чечүү үчүн "мээ чабуулу" методу пайдаланылат. Бул аналитикалык иштин негизги багытын түзөт. Аныкталган факторлорду пайдалануу менен кырдаалдын өнүгүүсүнүн модели түзүлөт. Негизги факторлордун белгилеринин өзгөрүүсүн болжолдоонун баалоосу эксперттер жана адистер тарабынан аныкталат.

5 этап. Учурдагы кырдаалга эксперттик баа берүү. Программаны иштеп чыгуучу топтун эксперттери адистери жекече же коллектив менен учурдагы кырдаалга баа берет.

6 этап. Экспертизанын жыйынтыктарын иштеп чыгуу жана баалоо. Алынган жыйынтыктар жалпылаштырылат.

7 этап. Жасалган иштер жыйынтыкталат. Бул этаптын негизги милдети учурдагы кырдаалды толугу менен баяндап берүү.

Булагы: А.Л. Гапоненко "Стратегия социально-экономического развития: страна, регион, город. М.: РАГС, 2001

Учурдагы кырдаалга анализ өзүнө анализдин төмөнкү түрлөрүн камтыйт (4-сүрөт):

Тышкы чөйрөнү анализдөө:

- Шаардын/айыл аймагынын сыртында болуп жаткан (экономикалык,

саясий, социалдык жана технологиялык) жана жергиликтүү жамааттын жашоосуна таасир эткенге мүмкүн болгон процесстерге анализ жүргүзүү;

- Кабыл алынган мамлекеттик/тармактык программаларды жергиликтүү деңгээлдеги максаттарга жана милдеттерге айкалыштырса болобу, ошол максатта анализдөө. Кабыл алынган мамлекеттик программалар конкреттүү аймактагы жарандардын жашоосунун сапатына кантип таасир этип жатат? Ошол программалардын аракетин жана жыйынтыктарын шаардын/ААнын СЭӨПсына кантип киргизсе болот?

Ички чөйрөнү анализдөө:

- Мурдагы өнүктүрүү программасынын аткарылышын анализдөө;
- Учурдагы өнүгүүнүн көрсөткүчтөрүн анализдөө (статистика);
- Жергиликтүү жамааттын керектөөлөрүн (суроо-талаптарын) анализдөө;
- Ресурстук мүмкүнчүлүктөргө анализ.

4-сүрөт. Учурдагы жагдайды талдоо

ТЫШКЫ

ЧӨЙРӨНҮ АНАЛИЗДӨӨ

Тышкы процесстерди жана тенденцияларды анализдөө;
Мамлекеттик тармактык программаларды анализдөө
Айлана-чөйрөнүн абалын анализдөө

ИЧКИ

ЧӨЙРӨНҮ АНАЛИЗДӨӨ

Мурдагы СЭӨПсынын аткарылышын анализдөө;
Учурдагы өнүгүүнүн көрсөткүчтөрүн анализдөө;
Жергиликтүү жамааттын керектөөлөрүн анализдөө;
Жергиликтүү ресурстарды анализдөө

2.2.1. Тышкы чөйрөнү анализдөө

Тышкы процесстерди жана тенденцияларды анализдөө

СЭӨПны иштеп чыгууда тыштагы чөйрөдө болуп жаткан процесстерди эсепке алуу зарыл. Алардын бир бөлүгү шаардын/айыл аймагынын жашоосунун кээ бир бөлүгүнүн өнүгүүсүнө жакшы таасир берсе, башка бөлүгү тескерисинче тоскоолдук кылышы мүмкүн.

Тышкы процесстерге анализдөөнү төмөнкү тармактар/чөйрөлөр боюнча өткөрсө болот:

- Тышкы саясий процесстер (мамлекеттин тышкы курсу, ЕАЭБке, башка союздарга, саясий партияларга ж.б. кирүү);
- Миграциялык жана демографиялык процесстер;
- Мамлекеттик/тармактык программалары, ар кандай тармактагы мамлекеттик жөнгө салуу, мыйзамдагы өзгөрүүлөр (салык салуу, лицензиялоо, техникалык регламенттер, сертификация ж.б.);
- Эл аралык милдеттер жана келишимдерге ылайык экологиялык ченемдер жана процедуралар;
- Эл аралык өнүктүрүү агенттиктеринин ишмердиги (Дүйнөлүк Банктын, ПРООНдун ж.б. программалары/долбоорлору);

- Технологиялардагы өзгөрүүлөр (өндүрүштүн жаңы технологиялары, өндүрүштү жана башкарууну автоматизациялоо, интернет, социалдык тармактар, мобилдик байланыш, МКТнын ж.б. кирүүсү).

Салтырилген ар бир өзгөрүү адамдын жашоо тиричилигинин чөйрөсүнө жакшы же терс таасир кылуучу фактор катары каралышы мүмкүн.

Тышкы факторлорду баалоо үчүн 1-таблицаны толтуруусу сунушталат.

1-таблица. Шаардын/айыл аймагынын өнүгүүсүнө тышкы факторлордун таасирин баалоо. (Баллдар менен баалоо 1-5ке чейинки көрсөткүчтөр, мында эң начары 1, эң жакшысы 5)

№	Өнүгүү чөйрөлөрү боюнча тышкы факторлор	Позитивдүү факторлор	Негативдүү факторлор	Баллдар менен баалоо (1-5ке чейин)

Чакан программаларды иштеп чыгууда төмөн көрсөткүчкө ээ болгон терс факторлорду эске алуу керек, себеби алар бул жамаат үчүн коркунучтуу турат.

Жогорку баллга ээ болгон позитивдүү факторлорду чакан программаларды иштеп чыгууда эсепке алуу керек, себеби алар жамааттын өнүгүүсү үчүн жакшы мүмкүнчүлүк болуп эсептелет.

Баалоо субъективдүү мүнөзгө ээ жана тышкы факторлорду баалоого байланыштуу СЭӨПны иштеп чыгуучулардын ой-пикирин чагылдырат.

2-таблица. 1-таблицаны толтуруунун үлгүсү

№	Өнүктүрүү чөйрөсү боюнча тышкы факторлор	Позитивдүү факторлор	Балл боюнча баа (1-5)	Терс факторлор	Балл боюнча баа (1-5)
1	Эмгекке жарамдуу калктын эмгек миграциясына агылуусу	Мигранттардын үй-бүлөлөрү үчүн акча трансферттери	5	Квалификациясы бар кадрлардын кетүүсү	1
				Мигранттардын балдарынын ата-энелеринин кароосуз калуусу	1
				Үй-бүлөлөрдүн бузулуусу	4

Мисалда көрүнүп тургандай, бул жамааттын коркунучу катары квалификациялуу кадрлардын миграцияга кетүүсү жана ата-энелердин кароосуз калган балдардын санынын өсүүсү саналууда. СЭӨПсын иштеп чыгууда аталган терс факторлорду төмөндөтүү боюнча чараларды милдеттүү түрдө киргизүү керектигин анализ көрсөттү.

Аныкталган позитивдүү фактор – эмгек мигранттарынын акча которуулары – ошол жамааттын өнүгүүсү үчүн жакшы мүмкүнчүлүк болуп

эсептелет жана аны пайдалануу чараларын СЭӨПны иштеп чыгып жатканда кошумча каражат ресурсу катары киргизүү керек.

Мамлекеттик тармактык программаларды анализдөө

Мамлекеттик тармактык программаларга анализ жүргүзүү үчүн СЭӨПны иштеп чыгуучулар жергиликтүү өнүктүрүүгө ар кандай таасир кылуучу иштеп жаткан мамлекеттик тармактык программалардын тизмесин түзүшөт. Бул маалымат ошол программаны ишке ашыруу боюнча мамлекеттик органдар менен кызматташкан муниципалдык ишканалардын, мекемелердин, ЖӨБ органдарынын кызматкерлеринин жетекчилеринен чогултулат. Натыйжалуу анализ жүргүзүү үчүн өз алдынча башкаруу органдары аймактык мамлекеттик органдардын ыйгарым укуктарын жана функцияларын, ошондой эле жарандардын минималдык социалдык кепилдиктерин жана конституциялык укуктарын камсыздаганга багытталган базалык ЧУАрын билиши абзел.

СЭӨПны иштеп чыгуучулар мамлекеттик тармактык программалардын кабыл алган максаттарын, милдеттерин жана чараларын анализдешет жана анын негизинде шаардын/айыл аймагынын СЭӨПсында көрсөтүлө турган милдеттерди, чараларды иштеп чыгышат. Муну менен катар, бул ишке аймактык мамлекеттик органдардын адистери жана эксперттер тартылышы мүмкүн.

Улуттук/тармактык мамлекеттик программалардын милдеттери менен чараларын жергиликтүү деңгээлге долбоорлоодо аларды төмөнкүчө квалификациялаган туура:

- жергиликтүү маанидеги маселелерди алып жүрүүчү милдеттер, чаралар;
- мамлекеттик ыйгарым укуктуу ыйгаруунун алкагындагы маселелер.

Милдеттердин, чаралардын мүнөзүнө карай Кыргыз Республикасынын иштеп жаткан мыйзамынын тигил же бул ченемдери колдонулат.

Жыйналган маалыматтар таблица катары берилет (3-таблица).

3-таблица. Мамлекеттик/тармактык программаларды ЖӨБ деңгээлине долбоорлоо боюнча сунуштардын матрицасы

Мамлекеттик программалардын аталышы		
Жергиликтүү деңгээлге долбоорлоого боло турган мампрограммалардын милдеттери / чаралары (мампрограмманын милдеттери/чараларынын ичинен тандоо)	Эксперттердин, аймактык мамлекеттик органдардын өкүлдөрүнүн сунуштары (жергиликтүү деңгээлге долбоорлоо боюнча кабыл алынган милдеттер/чаралар)	Шаардын/айыл аймагынын Өнүктүрүү программасына сунушталган чаралар

4-таблица. 3-таблицаны толтуруунун мисалы

Жайыт чарбасын өнүктүрүүнүн программасы		
Жергиликтүү деңгээлге долбоорлоого боло турган мампрограммалардын милдеттери / чаралары (мампрограмманын милдеттери/чараларынын ичинен тандоо)	Эксперттердин, аймактык мамлекеттик органдардын өкүлдөрүнүн сунуштары (жергиликтүү деңгээлге долбоорлоо боюнча кабыл алынган милдеттер/чаралар)	Шаардын/айыл аймагынын Өнүктүрүү программасына сунушталган чаралар
Бул программадагы Жайыт комитеттеринин күчү менен жайыттарды башкаруу жана пайдалануунун планын (ЖБЖЖП) иштеп чыгуу жана кабыл алуу пункту жергиликтүү деңгээлге өткөрүлүшү керек	РАӨБ менен биргеликте ЖБЖПП иштеп чыгуу боюнча консультация алуу	Жергиликтүү деңгээлде ЖБЖЖП иштеп чыгуу
	РАӨБ менен биргеликте (ЖБЖЖП) анализдөө жана аны РАӨБ менен оңдоо киргизүү ЖБЖЖП долбоорун анализдөө жана РАӨБ менен биргеликте ага оңдоо киргизүү	АКнын сессиясында (ЖБЖЖП) оңдолгонун бекитүү
	(ЖБЖЖП) иштеп чыгуу боюнча мониторинг жана отчеттуулук	

Бул таблица жамаат ишке ашырылчу мамлекеттик программдан кандай мүмкүнчүлүктөргө жетсе жана жайыттарды башкаруунун натыйжалуулугун көтөрүү үчүн райондун деңгээлинде кандай органдар менен тыгыз иштешсе болоорун көрсөтөт.

Айлана-чөйрөнүн абалын анализдөө

Айлана – чөйрөнүн абалын жана таасирин анализдөө аймактын экологиялык абалына ар кайсы аспект боюнча жүргүзүлөт. Анализ адистешкен уюмдардан жана эксперттик баалардан алынган маалыматтарга таянышы керек. Буга төмөнкүлөр кирет: жер кыртышы, суунун астындагы жана жер үстүндөгү суулар болушу мүмкүн. Бул иштин мааниси – жашоонун сапатынын көрсөткүчүнө төмөнкү экологиялык факторлордун тикелей таасир бергендигинде: алсак, саламаттыкты сактоо, азык-түлүк, жумуш шарттары жана калктын кирешеси, жашоо шарттары.

Экологиялык анализ программада маанилүү орунду ээлейт. Бул төмөнкү эки шарт менен байланышкан:

- 1) адамдын ишмердиги менен айлана-чөйрөнүн ортосундагы ич ара мамиленин толугу менен изилденбегендиги;
- 2) көптөгөн башкаруучулук чечимдер жаратылыштагы кайра калыбына келбей турган өзгөрүүлөргө алып келет.

Программанын кабыл алынган долбоорунун таасиринин масштабын жана көлөмүн баалоо программаны ишке ашырууда күтүүгө байланышкан айлана-чөйрөдөгү өзгөрүүнүн масштабына жана көлөмүнө шартталат.

Кээ бир аракеттер айлана-чөйрө үчүн кооптуу болушу мүмкүн. Мындай кырдаалда айлана-чөйрөнүн факторлору көңүлгө алынып, айлана-чөйрөгө таасир этүүсүнө атайын баалоо жүргүзүлүшү керек.

Айлана-чөйрөгө анализ жасоонун максаты айлана-чөйрөгө келтирилген зыянды аныктоо жана аны жумшартууга жана алдын алууга керектүү иш-чараларды аныктоо болуп саналат. СЭӨПны иштеп чыгуучуларга эң татаал маселе катары СЭӨПнын чечимдери үчүн өтө маанилүү боло турган, өнүктүрүүнүн экологиялык же жаратылыш ресурстары менен

Экономикалык кызматташуу жана өнүгүү уюму (ЭКӨУ) адамдын жашоосунун сапатын мүнөздөп жатып, адамдын тиричилик аракетинин 8 негизги аспекти бөлүп карайт:

- Ден соолук;
- Билим аркылуу өнүгүү;
- Эмгек жашоосундагы жумуштуулук жана анын сапаты;
- Бош убакыт жана эс алуу;
- Керектелүүчү товарлар рыногунун жана тейлөөнүн абалы;
- Айлана-чөйрөнүн абалы;
- Жеке коопсуздук;
- Социалдык мүмкүнчүлүктөр жана социалдык активдүүлүк.

байланышкан багыттарын анализдөө жана аныктоо болуп эсептелет.
Экологиялык анализдин натыйжалары боюнча 5-таблица толтурулат:

5-таблица. Экологиялык анализдөө

№	Экологияга зыян келтирүүчү объекттердин болуусу, адамдарды кошуп	Зыянын таасирин баалоо (жогорку, төмөнкү)	Жергиликтүү бийлик жана калк менен чечкенге мүмкүнчүлүк барбы	Профилдик мамлекеттик органдарды тартуунун кереги барбы
	Таштанды полигону	орточо	жок	ооба
	Жер кыртышынын эрозиясы	төмөн	ооба	жок
	Суунун булгануусу	жогорку	жок	ооба

Эгерде экологиялык мүнөздөгү көйгөйлөрдү мамлекеттик профилдик органдарды тартуу менен чечүү зарылчылыгы болсо СЭӨПны иштеп чыгуучулар кат түрүндө кайрылуу жасоосу керек.

2.2.2. Ички чөйрөнү анализдөө

Ички чөйрөнү анализдөөдө муну изилдөө зарыл:

- Мурдагы Өнүктүрүү программасынын аткарылуусу (аткарылгандыгы жөнүндө отчет).
- Бүгүнкү күндөгү социалдык-экономикалык абалдын көрсөткүчтөрү.
- Жергиликтүү жамааттын керектөөлөрү жана муктаждыктары.
- Бардык түрдөгү аймактардын ресурстук мүмкүнчүлүктөрү.

Мурдагы СЭӨПсынын аткарылышын анализдөө

Шаардын/айыл аймагынын мурдагы Өнүктүрүү программасы мурда коюлган максаттардын, милдеттердин жана чаралардын аткарылышы кандай болгондугун аныктоо үчүн жүргүзүлөт.

Натыйжалуу анализдөө үчүн 6-таблицаны толтуруу сунушталат.

6-таблица. Мурдагы Өнүктүрүү программасы кандай аткарылгандыгын анализдөөнүн матрицасы

№	Чөйрөлөр/максаттар/милдеттер/чаралар	Аткаруу деңгээли, %	Эмне себептен аткарылбады	Жаңы СЭӨПга сунуштар
	Өнүктүрүүнүн чөйрөсү (чакан программа) жайыттарды башкаруу жана пайдалануу			
1.	Максат:			
1.1.	Милдет			
1.1.1.	Чаралар			

Анализ жүргүзүүнүн тартиби:

1. Мурдагы Өнүктүрүү программасынан тийиштүү өнүктүрүү тармактар (ТЖЧ, жергиликтүү экономика, билим берүү, саламаттыкты сактоо ж.б.) боюнча бардык максаттар, милдеттер жана чаралар ырааты менен киргизилет.

2. Аткарылган иши жана учурда максатка жетүүнүн жана маселени чечүүнүн, чараларды ишке ашыруунун кайсы жерине келгендиги да бааланат.
3. Эгерде аткарылбаса, эмне себептен аткарылбай жатат, анын себеби белгиленет.
4. СЭӨПнын долбооруна мурдагы СЭӨПда аткарылбай калган максаттарын, милдеттерин, чараларын киргизүү жөнүндө маселе талкууланат. Сунуштар ушул учурда деле актуалдуулугун жоготпогон максаттарга, милдеттерге жана чараларга негизделүүдө.
5. Тандалып алынган максаттар, милдеттер жана чаралар жергиликтүү жамааттын керектөөлөрүнө анализ жүргүзгөндө жергиликтүү жамааттын алдына сунушталышы керек.

Таблица. 6-таблицаны толтуруунун мисалы

№	Чөйрөлөр/максаттар/милдеттер/чаралар	Аткаруу факты (%)	Эмне себептен аткарылган эмес	Шаардын/ААнын СЭӨнын жаңы долбооруна сунуштар
Өзгөртүү тармагы (чакан программа)				
1	Максаты: жайыттарды пайдаланууну 10% га көтөрүү	Жайыттарды пайдаланууну 5 % жогорулады	Бардык милдеттер толугу менен аткарылган жок	Аткарылбаган милдеттерге анализ жүргүзүү
2	Милдет: Жайыттарды пайдалангандыгы үчүн төлөмдү чогултууну жогорулатуу жана жайыт пайдалануунун тартибин бузгандык үчүн административдик жоопкерчиликти күчөтүү	Жайыттарды пайдалангандык үчүн төлөмдү чогултуу өзгөрүүсүз калды	Милдеттерди аткаруу боюнча бир катар чаралар аткарылган жок	Жаңы чараларды киргизүү
Чаралар				
1	Жайыттарды пайдалангандык үчүн төлөм боюнча ЖПКнын чогулушун уюштуруу	Төлөм аныкталды		
2	Салык төлөөчүлөрдүн жоопкерчилиги жөнүндө жобону бекитүү	Жобо бекитилди		
3	Салык төлөөчүлөр менен иштөө боюнча депутаттык комиссияны түзүү жана комиссиянын иш планын бекитүү	Комиссия бекитилди, иш планы жок	Комиссиянын иш планына жоопкерчиликтүүлөр аныкталган жок	Иш планын иштеп чыгуу
4	ЖК/ ЖПКнын маалымат тактасына салык төлөгөндөрдүн тизмесин илүү	Тизмелер илинген, бирок алар жаңыланбай калууда	Тизмелерди жаңылап туруу боюнча жоопкерчиликтүүлөр аныкталган эмес	Салык төлөгөндөрдүн тизмесин жаңылап турууну жолго коюу

5.	Айылдыктарды административдик бузулуулар жөнүндө маалымдоо. Жайыт пайдалануунун шарттамын бузгандык үчүн Административдик кодекстеги бузулуулар жөнүндө маалымдоо (186 жана 193-берене).	Айылдыктар административдик бузуулар жөнүндө маалымат алган эмес	Маалымдоо планы жок	Маалымдоо планын мөөнөттөрү жана жоопкерчиликтүүлөрү менен иштеп чыгуу
----	--	--	---------------------	--

Келтирилген аналогия боюнча бардык аткарылган максаттардын/милдеттердин/ аракеттерин СЭӨПнын индикаторлорунун аткарылышынын анализи келтирилет. Анын жыйынтыгы боюнча иштеп чыгуучулар пландоонун кийинки циклына тигил же бул тармакка киргизүүнүн маанилүүлүгүн аныкташат.

Жыйынтыктоочу 8-таблица өзүнө өнүктүрүүнүн бардык анализденген тармактарынын маанилүүлүгүнүн баллдык баалоого жараша жаңы СЭӨПкө киргизүүсүндө камтылат.

8-таблица. Мурдагы СЭӨП боюнча өнүктүрүүнүн тармагын жыйынтыктоочу баалоо (1ден 5ке чейинки баллдар менен, мында эң начары - 1, эң жакшысы - 5)

№	Өнүктүрүү тармагы	Баллдар (1-5)
	Билим берүү	
	Айыл чарбасы / жайыттар	
	Социалдык тармак	

Учурдагы социалдык-экономикалык өнүгүүнүн көрсөткүчтөрүн анализдөө

Шаардын/айыл аймагынын социалдык-экономикалык өнүгүүнүн көрсөткүчүнүн анализи шаардын/айыл аймагынын өнүгүүсүнүн негизги индикаторлорунун өзгөрүү динамикасын изилдөөнүн негизинде ишке ашырылат, мында булар жалпысынан аткарылышы ЖӨБ органдарынын жоопкерчилигинде болгон өнүгүүнүн көрсөткүчтөрүнүн реестрин калыптандырат. (9-таблица).

Көрсөткүчтөр жергиликтүү маанидеги маселелерди аткарууну жана ЖӨБ органдарына өкүлдөнгөн мамлекеттик ыйгарым укуктарды мүнөздөйт.

Төмөндө өнүгүүнүн көрсөткүчтөрүнүн болжолдуу тизмеги көрсөтүлгөн.

9-таблица. ААнын өнүгүүсүнүн көрсөткүчүнүн реестри (мисал)³

№	Көрсөткүчтүн аталышы	Бирдик өлчөмү	2016	2017	Өсүү же төмөндөө, %
	Калктын ишке жарамдуусунун саны	%			

3 Көрсөткүчтөрдүн тизмеги сунуштоо мүнөзүндө берилген. Өнүгүүнүн программасын иштеп чыгуу боюнча Жумушчу топ ар бир шаарда/айыл аймагында өзүнүн өнүгүү көрсөткүчтөрүнө ээ.

Демографиялык туулуктун деңгээли				
Үй чарбалардын таза суу менен камсызда- лыгы	%			
Сагуну таштандыларды чыгаруу менен кам- сыздалган үй чарбалары	%			
Сапаттаандырыларлык абалдагы асфальтталган жолдордун үлүшү	%			
Космдук жерлердин жарыктандырылуусунун көлөмү	%			
Аймактын ыңгайлаштырылгандыгынын дең- гээли	%			
Салктын оорусунун жалпы деңгээли	%			
Миграциянын деңгээлинин өсүүсү/төмөн- дөөсү				
Салыштын деңгээли	%/саны			
Аларандардын дене тарбия ишмердиги жана спорт менен машыгууга тартылгандыгы	%			
Аларандардын маданий ишмердикке тартыл- гандыгы	%			
Оор турмуштук кырдаалга калган балдардын үлүшү	бала			
.....				

Бир таблицаны толтургандан кийин жакшы динамикага (өсүү)⁴ ээ көрсөткүчтөргө анализдөө жүргүзүлөт. Өнүгүүнүн көрсөткүчтөрү жогору даган багытты көрсөткөндөр "перспективдүү" деп каралат. Аларга таянып шаардын/айыл аймагынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн көлөмүн камсыз кылса болот.

Андан соң, өзгөрүүнүн динамикасы терс (төмөндөө) көрсөткүчкө ээ болгондор белгиленет. Мындай кырдаалда, "көйгөйлүү" деп аныкталуучу белгилердин тизмеги түзүлүп, алар кийинки анализдөөнү талап кылат.

Анын ичинде шаардын өнүгүүсүнүн көрсөткүчүнүн Реестрине тийиштүү 9-таблицада толтурулгандан кийин өнүгүүнүн тармактары боюнча бир түрдүү тармактардагы көрсөткүчтөрдү жалпылаштыруу жүргүзүлөт да, ар бир белгилүү тармактын өнүгүүсү боюнча баа берилет.

Баалоо субъективдүү мүнөзгө ээ жана өнүгүүнүн көрсөткүчтөрүнүн өзгөрүү динамикасына жараша СЭӨПсын иштеп чыгуучуларынын пикирин гана билдирет.

⁴ Эгерчилик болсо бир тармакка тийиштүү көрсөткүчтөр өнүктүрүүнүн бир багытына бириктирилет.

10-таблица. Өнүгүүнүн көрсөткүчүнүн негизинде өнүгүүнүн тармагындагы перспективаларды баалоо (1ден 5ке чейинки баллдар менен, мында эң начары - 1, эң жакшысы - 5)

№	Өнүктүрүү тармагы	Көрсөткүчтөр	Баалоочу көрсөткүч (1-5)	Орточо көрсөткүч (1-5)
	ТКЧ	Үй чарбачылыгынын таза суу менен камсыз болуусу	3	$(3+1+2+2+1)/5=1,8$
		КТ чыгаруу менен камсыздалган үй чарбачылыктары	1	
		Аймактын жакшыртылышынын деңгээли	2	
		Коомдук жайлардын жарыктандырылыш деңгээли	2	
		Канааттандыраарлык абалдагы асфальтталган ички жолдордун үлүшү	1	
	Маданият жана спорт тармагы	Жарандардын дене тарбия ишмердиги жана спорт менен машыгууга тартылгандыгы	4	$(4+3)/2=3,5$
		Жарандардын маданий ишмердикке тартылгандыгы	3	
	Экономика тармагы	Калктын ишке жарамдуусунун саны	4	$(4+3+2)/3=3$
		Жумуштуулуктун деңгээли	3	
		Миграциянын деңгээлинин өсүүсү/төмөндөөсү	2	
	Социалдык тармак	Калктын оорусунун жалпы деңгээли	3	$(3+4+3)/3=3,3$
		Кылмыштуулуктун деңгээли	4	
		Оор турмуштук кырдаалга калган балдардын үлүшү	3	

Бул таблица учурдагы абалга баа берет жана өнүктүрүүнү пландоонун жаңы циклында өзгөчө көңүл бура турган тармакты аныктайт.

Жергиликтүү жамааттын керектөөлөрүн анализдөө

Жергиликтүү жамааттын керектөөлөрүн анализдөө мындай суроолорго жооп берет: бул аймакта жашаган жарандар эмнеге муктаж болушат? **СЭӨПны иштеп чыгуу үчүн калктын керектөөлөрүнө анализ жүргүзүүнүн бир нече этабы керектелет:**

1. Калктын керектөөлөрү менен муктаждыктарын аныктоо жана приоритеттүү көйгөйлөрдүн тизмесин түзүү (АКБИ методун пайдалануу менен);
2. Адистерди тартуу менен калктын приоритеттүү "керектөөлөрүн", ЖӨБ органдарынын ыйгарым укугуна ылайыктуулугун жана ошол жамаат үчүн көйгөйдүн реалдуулугуна анализ жүргүзүү.

Эреже катары, өнүктүрүү программасына ЖӨБ органдарынын ыйгарым укугуна кирбеген, аларды чечүүгө керектелүүчү ресурстары жок анан да калктын керектөөлөрү гана болгон, калк өзү приоритет коюп алган бардык көйгөйлөр киргизилет. Сунушталган ыкмада жамаат көрсөткөн көйгөйлөрдү СЭӨПга киргизгенче тыкыр анализден өткөрүү каралды.

Калктын керектөөсүн жана муктаждыктарын аныктоо үчүн ЖӨБ орган-дары өз алдынча колдоно ала турган түрдүү усулдар бар. Ушул Усулдук методиканын алкагында айылдын керектөөлөрүн биргелешип изилдөө АКБИ методикасын пайдалануу сунушталат.

АКБИни өткөрүүнүн негизги методуна төмөнкүлөр кирет:

- айылдын жыйыны – бул айылдын жашоочуларынын артыкчылыктуу көйгөйлөрдү аныктоо жана аларды чечүүнүн жолдорун талкуулоо боюнча чогулушу;
- фокус-топтор – бул 8-10 адамдан турган жамааттын мүчөлөрү кандайдыр бир теманы талкуулоо үчүн чогулган, ошол темага тигил же бул деңгээлде кызыкдар болгон адамдар;
- үй-үй кыдыруу – бул үй-бүлө мүчөлөрү менен бетме-бет жолугушуп, баарлашуу аркылуу калктын керектөөлөрү менен муктаждыктарын аныктоонун ыкмасы.
- көйгөйдү аныктоонун учуранда анын маанилүүлүгүнүн деңгээлине жана калк тарабынан тандалган көйгөйлөрдүн зарылчылыгына жараша бөлүштүрүүнүн жолдору да аныкталат.
- АКБИни өткөрүүдө милдеттүү шарттардын бири катары чечим кабыл алуу процессинен четтеген топторду тартуу жана аларды ал процесске активдүү тартуу болуп эсептелет. АКБИнин натыйжасы боюнча программаны иштеп чыгуучулары талкуунун жыйынтыктарын протокол катары каттап чыгышы жана консультациянын катышуучуларынын тизмесин алышы зарыл.

Коомчулук тарабынан артыкчылыктуу көйгөйлөрдү тандоодо жергиликтүү жамааттын максималдуу пикири эске алынат. Ошондуктан АКБИ боюнча иш-чаралар ар кандай максаттуу топтордун катышуусунда ар бир айылда өткөрүлөт: жаштар, жашы өйдөлөгөндөр, калктын аялуу катмарынын топтору, фермерлер ж.б.

ӨӨПны иштеп чыгуучулар АКБИнин методикасы боюнча тандалган методдор жана каражаттарга жараша АКБИнин методикасын өзүнүн керектөөлөрүнө ийкемдүүлүк менен ылайыктап алса болот.

АКБИнин жыйынтыгы боюнча төмөнкү жыйынтыктар алынат:

- 1) Жергиликтүү жамааттын өнүгүү тармагынын, керектөөлөрүнүн тизмеси;
- 2) Жергиликтүү жамааттын аныкталган көйгөйдү кантип чечүү керектиги өнүндө сунуштоосу;
- 3) "Өнүгүү субъекттеринин" тизмеси – өнүгүүгө умтулушат, жергиликтүү жамаат үчүн жыргалчылыктарды түзүшөт.
- 4) "Өнүгүү объекттеринин" тизмеси – жергиликтүү жамааттын колдоого муктаж болгон топтору. Алардын керектөөлөрү анализденет, аны үчүн Өнүктүрүү программасында социалдык колдоонун чаралары иштелип чыгат (ар түрдүү формада).

АКБИнин жыйынтыгы боюнча программанын иштеп чыгуучулары сурамжылоонун бардык колдонулган методдорду жана аларды баалоонун бардык жыйынтыктары боюнча аныкталган көйгөйлөрдү 11-таблицага толтурушат.

Айылдын керектөөлөрүн биргелешип изилдөө – АКБИ – бул маалыматты биргелешип жыйноо, калктын пикирин жана кызыкчылыгын эсепке алуу, аны анализдөө жана ишти пландоо процесси.

АКБИнин жардамы менен айылдын жана шаардын калкы өзүлөрүнүн жашоосунун приоритеттерин аныкташат жана өз алдынча чечим кабыл алыша алат. АКБИ – өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

"Өнүгүү субъекттерин" аныктоонун критерийлери:

- Өзүнүн кызыкчылыктарынын болуусу.
- Өзүнүн демилгелерин көрсөтүүгө шыктуулугу.
- Товарларды жана тейлөөнү өндүрүү тажрыйбасы.
- Ресурстардын болуусу.

5 Учет приоритетов местного сообщества в процессе принятия решений органами МСУ по вопросам местного значения: Практическое пособие: Часть 1/Комплекс учебных материалов "Участие граждан в местном самоуправлении КР". / Н. Добрецова, А. Балакунова, А. Мусаева, С. Градваль. – Б.: Институт политики развития, 2015. – 50 с. ISBN 978-9967-11-502-6. <http://dpi.kg/ru/publications/full/258.html> сайтында жеткиликтүү

11-таблица. АКБИнин жыйынтыгы боюнча аныкталган өнүгүүнүн артыкчылык бере турган көйгөйлөрү (көйгөйлөрдү 1-5ке чейин артыкчылыкташтыруу, 1 - мааниси өтө деле эмес, 5 - өтө маанилүү)

№	Жамааттын көйгөйлөрү	Баалоочу көрсөткүч (1-5)

12-таблица. 11-таблицаны толтуруунун мисалы

№	Жамааттын көйгөйлөрү	Баалоочу көрсөткүч (1-5)
	Мектепте ысык тамак берилбейт	3
	Балдар бакчасы жок	5
	Сел алуучу жерлердин эрозиясы	4
	Жаштардын бош убакыт өткөрүүчү жери жок	2
	Жолдордун абалы начар	1
	2 айыл таза сууга жеткиликтүү эмес	5
	Канал бузулган жана сугат суу жок ж.б.	4
	Малдын ылаңдоосу жогору	3
	Калк жайытты пайдалангандыгы үчүн төлөбөйт	4
	Калк социалдык маселелер боюнча каерге кайрылаарын билбейт	3

3 баллдан жогору болгон көйгөйлөр иштеп чыгуучулар тарабынан кийинки анализдөөгө алынат – 13-таблица.

13-таблица. Коомчулуктун керектөөлөрүн анализдөө

№	Коомчулуктун көйгөйлөрү	ЖӨБдүн ыйгарым укуктарына ылайыкпы	ЖӨБтүн ресурстары барбы	Реалдуубу	Кийинки кадам
	Мектепте ысык тамак берилбейт	Жарым-жартылай	Жарым-жартылай	Ооба	СЭӨПа киргизүү
	Балдар бакчасы жок	Ооба	Жок	Ооба	СЭӨПа киргизүү
	Сел алуучу жерлердин эрозиясы	Ооба	Жарым-жартылай	Адистин консультациясы талап кылынат	СЭӨПа киргизүү
	2 Айыл таза сууга жеткиликтүү эмес	Жок	Жок	Ооба	ЖМАга суроо-талап даярдоо
	Канал бузулган жана сугат суу жок ж.б.	Жок	Жок	Ооба	ЖМАга суроо-талап даярдоо

	Малдын ылаңдоосу жогору	Ооба	Жок	Ырастоо талап кылынат	СЭӨПга киргизүү
	Калк жайытты пайдалангандыгы үчүн төлөбөйт	Ооба	Жок	Ырастоо талап кылынат	СЭӨПга киргизүү
	Калк социалдык маселелер боюнча каерге кайрылаарын билбейт	Ооба	Ооба	Ырастоо талап кылынат	СЭӨПга киргизүү

СЭӨПга киргизиле турган, анализденген көйгөйлөрдү жыйынтыктоочу чечимдери 14-таблицага бириктирүү керек.

Өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу тармактары

14-таблица. Өнүгүүсү АКБИНин жыйынтыгы боюнча аныкталган артыкчылыктуу тармактар (1ден 5ке чейинки баллдар менен, мында эң начары - 1, эң жакшысы - 5)

№	Өнүктүрүү тармактары	Баллы (1-5)
	Билим берүү	5
	Айыл чарбачылыгы/ жайыттар	5
	Социалдык тармак	3

СЭБ органдарынын ыйгарым укугуна кирбеген көйгөйлөр мамлекттик башкаруунун жогорку деңгээлдерине суроо-талап катары катталат. Калктын суроо-талабынын формасы жана суроо-талаптын формасы төмөндө келтирилди.

5-сүрөт. Жергиликтүү жамааттардын суроо-талаптары менен иштөөнүн схемасы

ЖӨБ органдарынын компетенциясынын алкагынан чыгуучу маселелери боюнча мамлекеттик башкаруунун жогорку деңгээлине суроо-талаптын формасы

№ суроо-талап. Суроо-талаптын аталышы:

Көйгөйдү баяндоо:

Себептер:

Мүмкүн болгон терс таасири:

Сунуштар:

Суроо-талапты толтуруунун үлгүсү:

ЖӨБ органдарынын компетенциясынын алкагынан чыгуучу маселелери боюнча мамлекеттик башкаруунун жогорку деңгээлине суроо-талаптын формасы

№ 3 суроо-талап. Суроо-талаптын аталышы: Ак-Булак айылынын сугат системасын оңдоого жардам

Көйгөйдү баяндоо: ААнын жашоочуларынын 60%ы сууга муктаж. Учурда жалпысынан 78 гектар сугарылчу жер пайдаланылбай жатат. Жыйынтыгында адамдар нөөмөт менен сугарууга аргасыз, бирок аны көбү сактай беришпей, талаш-тартыш чыгууда жана бул ААнын жалпы абалына терс таасир этүүдө. Акыркы күндөрү катталган талаш-тартыштардын саны көбөйүүдө.

Себептер: сугат системасы бузулган, ал советтер доорунан бери оңдолгон эмес.

Мүмкүн болгон терс таасири: талаш-тартыштардын күчөшү

Сунуштар: сугат системасын оңдоо үчүн керектүү каражаттарды бөлүү. Калк оңдоо түрүндө салым кошконго даяр. Оңдоонун сметасы тиркелди.

Өнүгүү үчүн колдогу жергиликтүү ресурстарды анализдөө

Өнүктүрүү үчүн ресурстар аймактагы өндүргүч күчтөрдүн бар экендигине жана мүнөзүнө, ошондой эле жергиликтүү бюджеттин потенциалына жараша аныкталат.

Өндүргүч күчтөрдү анализдөөнүн негизинде шаардын/айыл аймагынын экономикасынын өнүгүүсүнүн мүмкүн болгон багыты болжолдонот. Өнүктүрүүнүн максаттарына жана милдеттерине жетүү үчүн бул багытта бийликтин, бизнестин, коммерциялык эмес сектордун биргелешкен аракети пландалат.

Өндүрүштүк күчтөрдү өнүктүрүүнүн мындай негизги аспекти анализденет:

Негизги ресурстар:

- жаратылыш ресурстары;
- адам ресурстары;
- материалдык ресурстар;
- финансылык ресурстар (бюджеттик жана бюджеттик эмес ресурстар, анын ичинде: а) муниципалдык менчик, б) жер ресурстары, в) башка ресурстары.

Башка ресурстар:

- айыл чарба, өндүрүш жана башка продукциялардын мүнөзү жана көлөмү, анын ичине жакын жайгашкан аймактар дагы кирет;
- жергиликтүү базардын потенциалы (товарларды/тейлөөнү сатып алуучулардын саны, төлөө жөндөмдүүлүгү, баалардын ж.б. деңгээли), бир гана конкреттүү аймактагы эмес, жакын жайгашкан шаарлардын/айыл аймактарынын дагы;
- мигранттардын финансылык ресурстарынын потенциалы жана алардын инвестициялык ишмердикке таасири;
- регионалдык соода базарына, регионалдык жеткирип берүүчүлөргө, дүң базага жакындыгы;
- регионалдык-транспорттук, географиялык, аба-ырайынын жайгашышынын ыңгайлуулугу;
- иштеп жаткан ийгиликтүү ишканалардын, дыйкан чарбаларынын, коомдук уюмдардын (өнүктүрүү субъекттери) потенциалы;
- техно-парктердин, инновациялык борборлордун болуусу;
- жергиликтүү инвесторлорду колдоо мүмкүнчүлүгү, насыя жана карыз алууга мүмкүнчүлүгү;

- **Билим** берүү системасынын мекемесинин болуусу;
- **Жогорку** технологиянын абалы;
- **Жаңы** кызматтардын болуусу жана өнүгүүсү (техникалык тейлөө, ветеринардык тейлөө, ремонт ж.б.) ж.б.

Зарылчылык келип чыкса, СЭӨПны иштеп чыгуучулар сунушталган тизмеде өзгөрүүлөрүн пикири боюнча аймактын өзгөчөлүгүнө жараша кошумча жана өзгөртүү киргизе алат.

Ресурстардын мүмкүнчүлүктөрдү анализдөө үчүн маалымат булактары катары статистика (шаардын/айыл аймагынын профайлындагы), ошондой эле белгилүү бир тармакта иш алып барган өнүктүрүү субъекттеринин маалыматтары болушу мүмкүн.

Жергиликтүү жамааттагы финансылык ресурстарды анализдөө булагга бөлүнөт:

1. Бюджеттик ресурстар;
2. Бюджеттен сырткары ресурстар, анын ичинде:
 - Муниципалдык менчик;
 - Жер ресурстары;
 - Жаратылыш ресурстары;
 - Башка ресурстар.

Өнүктүрүү программасын финансылоо боюнча жергиликтүү бюджеттин мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо максатында төмөнкүдөй аналитикалык иш жүргүзүү зарыл:

1. Бир топ маанилүү болгон кирешелүү, мындайча айтканда ААнын/шаардын бюджетине бир топ киреше алып келген булактарды аныктоо. Потенциалдуу бюджет түзүүчү субъекттерди колдоонун түр-төрүн аныктоо.
2. Өзгөрүүнүн динамикасы 10%дан көп (+) же аз (-) өзгөрүүнү түзгөн кирешелүү булактарды аныктоо. Көрсөткүчтөрдүн өсүүсүнүн/төмөндөөсүнүн себептерин аныктоо. Кирешенин пайда болгон өсүүсүнүн тенденциясын колдоо.
3. Сөзөмөлдөөчү көрсөткүчтөргө⁶ жетүүнүн предметине жергиликтүү салыктардын жана атайын салык шарттамдарынын негизинде киреше боюнча анализ жүргүзүү.
4. Жергиликтүү бюджеттин чыгаша бөлүгүнө анализ жүргүзүү. Белүштүрө келгенде өтө көп чыгым болуучу тармактарды аныктоо. Мындай чыгымдардын себебине анализ жүргүзүү. Чыгымдарга оптимизация жана кыскартуу боюнча чараларды иштеп чыгуу.

Бюджеттик көрсөткүчтөрдү өткөрүү үчүн 15 жана 16-таблицаларды толтуруу сунушталат.

⁶ Анализдин мындай түрү үчүн "кайра эсептөө" методу менен салыктын ар бир түрү боюнча салык базасы боюнча эсептөө жүргүзүү жана катталган салык төлөөчүлөрдүн базасы менен салыштыруу сунушталат. Биринчи иретте ыктыярдуу потенциал алуу, айыл чарбачылык үчүн эмес жерлерге салык, жайыт билеттери боюнча төлөмдөр, ГФСУ жерлерин ижаралоо, муниципалдык менчиктеги объектилерди ижарага алуу боюнча салыктарды төлөөчүлөрдүн санына көңүл буруу зарыл.

Өндүрүш күчтөрү

– бул өндүрүштөгү каражаттардын жана өндүрүштө алпурушкан адамдардын жыйындысы, коомдук өндүрүш процессинде адам менен жаратылыштын ортосунда "заттардын алмашуусун" ишке ашырган субъективдик жана материалдык элементтердин системасы.

15-таблица. Жергиликтүү бюджеттин киреше бөлүгүнүн көрсөткүчүнүн өзгөрүүсүнүн динамикасы

№	Салыктардын аталыштары	12 ай ичинде			
		2016-ж.	2017-ж.		
		Факт	Такталган план	факт	Четөөлөр +/-
1	2	3	4	5	
	Жалпы кирешелер жана алынган трансферттер				
	Кирешелер + активдер жана милдеттер (жер сатуу)				
1	Кирешелер				
11	Салык кирешелери				
111	Киреше үчүн салыктар жана киреше				
1111	Кирешеге салыктар жана киреше				
11111	Кыргыз Республикасынын жеке рецензент-тараптарынын киреше салыгы				
1112	Атайын режимдер боюнча салыктар				
11121	Бирдиктүү салыктар боюнча түшкөндөр				
11122	Патенттин негизиндеги салык				
113	Менчик үчүн салыктар				
1131	Мүлк үчүн салык				
11311	Кыймылсыз мүлк үчүн салык				
11312	Кыймылдуу мүлк үчүн салык				
1132	Жерге салык				
11321	Жерге салык				
114	Товарларга жана тейлөөгө салыктар				
1141	Товарларга жана тейлөөгө жалпы салыктар				
11412	Сатуудан түшкөн салык				
1144	Жер байлыктарын пайдалангандык үчүн салык				
13	Алынган расмий трансферттер				
13321	Ич ара эсептешүүдөн берилген каражаттар				
14	Салыктан тышкаркы кирешелер				
1415	Ижарага төлөм				

14151	Жер астынан казылып алынуучу пайдалуу кендер же казып алуучу күйүүчү заттар үчүн төлөм				
14152	Жаратылыш ресурстарын пайдалангандык үчүн төлөм				
	Жерди ижаралоо үчүн төлөм				
14153	Мүлкү ижаралоо үчүн төлөм				
142	Товарларды сатуудан жана тейлөөдөн киреше				
1422	Административдик жыюу жана төлөмдөр				
14222	Мамлекеттик пошлиналар				
14221	Жыйноолор жана төлөмдөр				
	Таштандыны чыгаруу үчүн жыйноо				
	Автотранспортту токтоткондук үчүн жыйноо				
145	Башка, салык эмес жыйноолор				
1423	Акы төлөөчү тейлөөдөн түшкөн киреше				
143	Айыптар, санкциялар, конфискациялар				
	Административдик айып төлөө				
3	Активдер жана милдеттер				
	Башка имараттарды сатуу				

16-таблица. Жергиликтүү бюджеттин чыгаша бөлүгү боюнча көрсөткүчтүн динамикасы

№	Чыгашанын аталышы	2016-ж. фактылык аткаруу	2017-ж. фактылык аткаруу	Четтөөлөр +/-
1	Жалпы дайындоодогу мамкызматтар			
2	Турак-жай коммуналдык тейлөөлөр			
3	Саламаттыкты сактоо			
4	Дем алуу, маданият жана дин			
5	Билим берүү			
6	Социалдык коргоо			
7	Жылдын аягындагы калдык			
	Баары			

Бюджеттен сырткаркы ресурстарга анализ:

- Шаардын/айыл аймагынын кандайдыр бир конкуренттик артыкчылыктарын аныктоо;
- Өнүктүрүүнүн башка, белгилүү бир тармактарга жакшы шарт түзүүчү ресурстук (бюджеттик эмес) факторлорду аныктоо.

СЭӨПны иштеп чыгуучулар ресурстук мүмкүнчүлүктөргө жараша пландоонун келээрки циклына тигил же бул тармактарды киргизүүнүн маанилүүлүгүн аныкташат.

Жыйынтыктоочу 17-таблица өзүнө өнүктүрүүнүн анализденген бардык тармактарын, жаңы СЭӨПга ошол тармакты маанилүүлүгүнүн баллдык баасы менен камтыйт.

17-таблица. Мурдагы СЭӨПны өнүктүрүү тармактары боюнча баалоо (1ден 5ке чейинки баллдар менен, мында эң начары - 1, эң жакшысы - 5)

№	Өнүктүрүү тармактары	Баллдар (1-5)
	Билим берүү	
	Айыл чарба /жайыттар	
	Социалдык коргоо	
	Ж.б.	

Ички чөйрөнү анализдөөнүн жыйынтыгын жалпылаштыруу

Учурдагы абалды анализдөөнүн бардык түрү аяктагандан соң СЭӨПсын иштеп чыгуучулары өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу тармагын аныктоо үчүн жалпылаштыруу процессин башташат.

Өнүктүрүүнүн приоритеттүү тармактарын тандоо төмөнкү критерийлерге таянат:

- Жыйынтыгы көрүнгөн, жарандардын суроо-талаптарына жооп берген тармактарды өнүктүрүү;
- "Өнүктүрүүчү субъекттер" деп демилгеленген жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен колдоого алынган багыттарды колдоо;
- Мамлекеттик жана донордук колдоонун алкагындагы ресурстук толуктоосу бар өнүктүрүү;
- Конкуренттүү артыкчылыгы бар тармактарды өнүктүрүү.

Приоритеттерди тандоонун инструменти катары бир топ артыкчылыктуу тармак деп аныкталган тармактардын матрицасын пайдалануу (18-таблица) сунушталат.

18-таблица. Приоритеттүү тармактардын матрицасы

Анализдин түрлөрү	Өнүктүрүү тармагы				
	Экономика	Маданият	Билим берүү	Социалдык тармак	Ж.б.
Өткөн программаларды аткаруунун анализи					
Өнүктүрүүнүн негизги көрсөткүчтөрүн анализдөө (статистика)					
Керектөөлөрдү анализдөө (АКБИ)					
Бюджеттик керектөөлөрдү анализдөө					
Баары:					

Анализдин ар бир түрү боюнча баалоо

СЭӨПны иштеп чыгуучулар тарабынан жекече жүргүзүлөт. Андан соң баллдардын жыйынтыктоочу мааниси иштеп чыгуучулардын мүчөсүнүн ар бири тарабынан белгиленген баллдарды суммалоонун негизинде аныкталат. Артыкчылыктуу тармак катары эң көп балл алган тармак эсептелет. Өнүктүрүүнүн ар бир тармагы боюнча баллдын жыйынтыктоочу мааниси артыкчылыктарды аныктоо боюнча чечимдерди талкуулоо жана кабыл алуу үчүн негиз катары сунуштоочу мүнөзгө ээ.

Ар бир приоритеттүү тармактын ичинде артыкчылыктуу багыттар түзүлөт, алар кызыкдар тараптардан консультация алуунун жыйынтыктары боюнча аныкталат. Консультациялар фокус-топтор, жумушчу жолугушуулар, семинарлар форматында өткөрүлөт. Консультациялар "өнүктүрүү субъекттеринин" жана "өнүктүрүү объекттеринин" катышуусу менен өткөрүлөт. Мындайча айтканда, 2 типтеги артыкчылыктуу багыт түзүлөт:

- (1) жергиликтүү жамааттын өнүгүүсүн камсыздайт,
- (2) калктын көйгөйлөрүн чечет.

Консультациянын жыйынтыгы боюнча ЖӨБ органдарынын, тышкы эксперттердин, адистердин катышуусунда артыкчылыктуу багыттардын аталышы, ошондой эле алар боюнча максаттар менен милдеттер аныкталат.

Анализдөөнүн процессинде СЭӨПны иштеп чыгуучулардын тобу ЖӨБ органдарынын ыйгарым укугунда ишке ашырууга туура келбеген, бирок жогорку мамлекет органдарынын компетенциясына тийиштүү маселелерге туш болушу мүмкүн.

Белгиленген маселелер маанилүү болсо, иштеп чыгуучулар айрым маселелерди мамлекеттик башкаруунун жогорку деңгээлине кайрылуу жөнүндө чечим кабыл алышы мүмкүн, анда аталган көйгөй чечим кабыл алаарда мамлекеттик органдар тарабынан эсепке алынат. Ага ылайык форма жогоруда келтирилген.

2.3. ПРОГРАММАНЫН ЖАЛПЫ МАКСАТЫН ЖАНА МАКСАТТЫК ИНДИКАТОРЛОРУН БЕЛГИЛӨӨ

СЭӨПнын жалпы максаты болжогон келечекти жана программанын аягына чыгуу учурунда каалаган жыйынтыкка жетүүнү чагылдырат. Ал анализдин жыйынтыгынын негизинде жана учурдагы кырдаалды баалоодон түзүлөт жана жергиликтүү жамааттын ниети менен каалоолорунан, өнүктүрүүнүн мамлекеттик / тармактык программаларынан калыптанат.

Аны иштеп чыгууда төмөнкүлөргө таянуу керек:

Биринчиден, ал аймактын калкынын жыргалчылыгын жана жашоосунун сапатын көтөрүүгө, аймактын калкынын реалдуу керектөөлөрү менен муктаждыктарына туура келиши зарыл. Экинчиден, ЖӨБ органдарынын ыйгарым укуктарына жана функцияларына туура келиши керек. Үчүнчүдөн, башкаруунун кийинки деңгээлиндеги (район, область, тармак, мамлекет) программанын жалпы максаттары менен себеп-натыйжа байланышына ээ болуп, анын ишке ашуусуна көмөктөшү зарыл.

Жалпы максат комплекстүү мүнөзгө ээ, түшүнүктүү, жагымдуу, дем берүүчү жана ченеми менен амбициялуу болгону жакшы.

Жалпы максат мындай нерселерден оолак болгону жакшы:

- Бул максатты ишке ашырууга байланышкан ишмердиктин тармагындагы кесиптик билимге ээ эмес атайын терминдерди пайдалануудан качуу абзел;
- Эки маанини туюнткан же көп маанини камтыган терминдерди, түшүнүктөрдү жана сөздөрдү пайдаланбаганы оң;
- Жалпы максаттын өзүнө жетүүнүн натыйжасы болгон башка максаттарды, милдеттерди, натыйжаларды же жыйынтыктарды көрсөтүү;
- Максатка жетүүнүн жолдорун, каражаттарын жана методдорун баяндоо.
- Жалпы максатка жетүү конкреттүү индикаторлор менен ченелиши керек.

СЭӨПнын жалпы максатын СЭӨПны иштеп чыгуучулар даярдаган вариантты бир нече жолу талкуулагандан кийин гана аягына чейин формулировкалоо керек.

Жалпы максатты формулировкалоонун мисалы

Экономиканын туруктуу өсүүсүн камсыздоо үчүн шарттарды түзүү, муниципалдык башкаруунун натыйжалуулугун жана калктын жашоосунун сапатын жогорулатуу.

Бул иштин мааниси – формулировкаланган жалпы максат шаардын/айыл аймагынын өнүгүүсүнүн жалпы векторун берип жатып, анын мазмунун жана өзгөрүүсүнүн багытын аныктайт. Бул этапта ар түрдүү методдор пайдаланылат, анын ичинде: мээ чабуулу, фокус-топтор, эксперттик баалоо ж.б. бар.

Кийинки маанилүү этап катары Программаны ишке ашыруунун маанилүү жыйынтыктарын баалоо жана ага кийин киргизилген чакан программалар – максатка жетүүнү мүнөздөгөн максаттуу көрсөткүчтөрдү (индикаторлорду) аныктоо кирет, мисалга:

- 2020-жылга Чакан жана орто ишкердиктин субъекттеринин санынын 30%га, же өткөн жылкы деңгээлге караганда 0,7%га өсүүсү;
- Мамлекеттик (муниципалдык) кызматтарды сунуштоонун ченемдик мөөнөтүнүн бузулуусу жок;
- Жарандардын 90%ы таза сууга жеткиликтүү.

СЭӨПнын жалпы максатын коюунун кээ бир өзгөчөлүктөрү

Кайсы шаар/айыл аймагы болбосун анын негизги максаты – жергиликтүү жамааттын мүчөлөрүнүн бардык категорияларынын жашоосунун сапатын жакшыртуу.

Ошону менен катар, салыштырмалуу жекече максаттарды: адамдардын татыктуу жашоосун жана жыргалчылыгын камсыздаган экономикалык, экологиялык, социалдык жана башка өз алдынча максаттарды караса болот. Бул максаттар өнүгүүнүн мүнөздөмөсү жана параметрлери аркылуу бир топ толугураак көрсөтүлсө болот.

Бул параметрлер ченеле турган жана убакытка багытталган болушу абзел. Аларды түзүү үчүн жергиликтүү жамааттын социалдык-экономикалык абалын анализдөөнүн сандык жана сапаттык маалыматтары кызмат кылат.

Мындай өнүгүүнүн максаттуу социалдык-экономикалык параметрлери катары: кирешенин көбөйүшү, билим берүүнүн сапатынын, тамак-аштын жана саламаттыкты сактоонун жогорулашы, жакырчылыктын деңгээлинин төмөндөшү, айлана-чөйрөнүн тазалыгы, инфратүзүмдүн жакшыруусу, маданий жашоонун бай болуусу кирет.

Мындай максаттарды формулировкалоо – эмне болушу керек, каерде жана качан, кандай сандык жыйынтыктар жетилиши керек деген суроолордун майда-чүйдөсүнө чейин жооп берет.

Жалпы максат бир эле учурда жергиликтүү өнүгүүнүн критерийи, СЭӨПны иштеп чыгуу боюнча багыт болуп кызмат кылат. Өнүктүрүүнүн жалпы максаты эреже катары жашоо сапатынын каалагандай деңгээлин эле мүнөздөбөстөн, ошондой эле экономикалык өсүү үчүн сандык жана сапаттык багыттарды түзөт.

Демек, эгер жалпы максат бир топ так түзүлгөн болсо, андан кийин жеке, майда-чүйдөсүнө чейинки сандык багыттары жана ошого ылайык критерийлери бар конкреттүү максаттарга трансформацияланат.

2.4. ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ПРИОРИТЕТТҮҮ ТАРМАКТАРЫ ЖАНА ЖЕРГИЛИКТҮҮ ЭКОНОМИКАНЫН АДИСТЕШҮҮСҮ

Приоритеттүү тармактарды (чакан программаларды) аныктоо. Бул иш учурдагы кырдаалга анализ жасоо жана өнүгүүнүн жалпы максатын формулировкалоо этабында аныкталган көйгөйлөрдүн жыйындысын эсепке алуу менен жүргүзүлөт.

СЭӨПнын приоритеттерди тандоосу кийинкиге жылдырып кое албай турган, жашоо үчүн маанилүү көйгөйү бар болгондугу, жергиликтүү жамаат үчүн биринчи орунда турган ресурстардын чектелүүлүгү менен шартталган. Алар биринчи катарда ресурстарга көңүл коюуга жана бөлүүгө кунт коюш керек болгон конкреттүү ишмердикке жана анын ырааттуулугуна багыт берет.

Бул ишти мындай тартипте аткаруу керек:

1. Иштеп чыгуучулардын тобу 18-таблицанын жыйынтыгын карайт. Приоритеттүү тармактын матрицасы өнүктүрүүнүн приоритеттүү тармагын аныктайт жана СЭӨПнын приоритеттүү чакан программасын түзөт.
2. Өнүктүрүүнүн артыкчылыктуу программаларынын тизмеги негизги кызыкдар тараптардын, өнүктүрүүнүн "субъекттеринин" жана "объекттеринин" фокус-топ, жумушчу жолугушуу жана семинарлардын формасында талкуулоосунун жыйынтыгы боюнча толугу менен калыптанат.

Жергиликтүү өнүгүүнүн тандалган чакан программалары төмөнкү талаптарды канааттандырышы абзел:

- Жергиликтүү жамааттын керектөөлөрүнө жооп берүү;
- Колдо бар мүмкүнчүлүктөргө, өнүгүүнүн позитивдүү факторлоруна жана тенденцияларына ылайык болуу;
- Жергиликтүү маанидеги маселелердин жана мамлекеттик ыйгарым укуктарынын алкагында ЖӨБ органдарынын милдеттерине шайкеш келүү;
- Райондун СЭӨПнын артыкчылыктары, ошондой эле мамлекеттик/тармактык өнүгүү программаларынын артыкчылыктары менен байланышта болуу.

СЭПнын 5-бдан көп эмес артыкчылыктуу чакан программасын белгилеп алуу сунушталат.

Шаардын/ААнын экономика жаатындагы адистешүүсүн аныктоо. Бул иш аймактагы экономика ишмердиктин конкуренцияга жөндөмдүү түрүн аймактагы конкуренттүүлүккө жөндөмдүүлүктүн негизи катары маанилүү компетенцияны аныктоого байланышкан. Жергиликтүү экономиканын артыкчылыктуу багыты аймактын ички жана тышкы чөйрөсүн анализдөөнүн жыйынтыктарын эсепке алуу менен түзүлөт.

Иштеп чыгуучулар биринчи иретте жергиликтүү экономиканын потенциалын жана келечегин баалашат. Андан соң, жергиликтүү экономиканын фактору катары, жергиликтүү өнүгүүгө оң таасир этүүчү тышкы тенденциялар жана окуялар каралып, бааланат. Мисалга, Кыргызстандын ЕЭБге кирүүсү, кошуна мамлекеттер менен мамиленин жакшыруусу.

Экономика жаатындагы адистешүүнүн критерийи катары булар каралат:

1. Иштелип чыккан же күтүлгөн продукцияны, тейлөөнү көбүнчө тышкы базарга туруктуу сатуу мүмкүнчүлүгүнүн болуусу;
2. Ошол өндүрүштө продукциянын ички жана айрыкча тышкы базарларга чыгууга конкуренттүүлүктү камсыздаган сапатынын болуусу;
3. Ошол аймакта же өтө алыс эмес жерде товарларды өндүрүү, тейлөө үчүн чийки заттын базасынын же уникалдуу ресурстардын болуусу;
4. Аймакта квалификациялуу кадрлардын болуусу же кесиптик окутууну ж.б. камсыз кылуу.

Жергиликтүү экономиканы анализдөөнүн жана баалоонун кээ бир методологиялык жолдору

Жергиликтүү экономиканы анализдөөгө ылайык келген экономикалык бирдиктерди жана секторлорду аныктоодон башталат. Бул иш бир топ кең контексттен башталат (калктын түзүмү, курамы, жумушсуздук, жумуштуулуктун чөйрөсү, миграция). Анализдин алкагында өзгөчө факторлор дагы каралат, мисалга: кирешелер, жаңы ишканаларды ачуу, калк, жумушсуздуктун жана жумуш менен камсыз болуунун тенденциялары.

Экономикалык секторлордун анализи – бул экономиканын түзүмүндөгү бөлүктөрдү - өндүрүштүк секторду, кызмат көрсөтүү тармагын же жумушчу күчтү анализдөө.

Кийинки кадам – бул маалыматтарды жыйноо жана экономикалык профилди аныктоо. Туура чечим кабыл алуу үчүн ишмердиктин профилине ылайык келген маалымат керек. Маалыматты жыйноодон алынган маалымат буларга пайдаланылат:

- Жергиликтүү экономиканын өнүгүүсүнө таасир бере турган күчтүү жана чабал нерселерди аныктоо;
- Жергиликтүү экономикалык тенденцияларды болжолдоо;
- Убакыт боюнча экономикалык жетишкендикти мониторинг кылуу.

Жергиликтүү экономиканы анализдөө негизинен экономикалык өсүү үчүн мүмкүн болчу тоскоолдуктардын булактарын аныктоо үчүн жүргүзүлөт. Бирок, бардык факторлорду бир учурда жасабаш керек, алардын бирөөнөн эле баштай берген оң. Аныкталган факторлор бири-бирине байланышта болот, ошол факторлордун бирине сүңгүп анализдөөдөн башка факторлордун мазмуну өзгөрүлө баштайт. Ошондуктан, каралып жаткан аймактын масштабына жана өзгөчөлүгүнө ылайык, анын керектүү тереңдигин белгилеп алган туура.

Жамааттын экономикалык абалы ишкердиктин учурдагы активдүүлүгүн чагылдырат. Жамааттын экономикалык профилдин аныктоо үчүн төмөнкү маалыматтар пайдаланылат: жумушчу күчтүн иш менен камсыздалышы, жумушсуздук деңгээли, өндүрүштүк ишканалардын саны жана

Экономика тармагындагы адистешүүсү – товарларды жана кызмат көрсөтүүнү ошол аймактан тышкары өндүрүү. Мында тармактардын продукциясы жаратылыштык, социалдык, экономикалык факторлордун жана географиялык жайгашуусунун натыйжасында өнүмдүү ишке ашырылат.

алардын көлөмү, маяна, ошол аймактагы орточо киреше, өндүрүштүк продукция жана бизнеске жаңы келгендердин пайызы.

Калктын мүнөздөмөсү жана тенденциялар жумушчу күчүнүн концентрациясы, жергиликтүү базардын түрү жана калктын жыргалчылыкка жана кызмат көрсөтүүлөргө, мисалы; мектептерге, балдар бакчасына, ооруканаларга потенциалдуу керектөөлөр жөнүндө маалымат берет. Экономикалык профилди аныктоо үчүн мындай маалыматтар керектелет: калктын саны жана анын өсүүсү, калкты жашына, жынысына, кирешесине, билим деңгээлине, ошондой эле калкты аймактык жактан майда бирдиктердин жана белгилеринин мүнөздөмөсүнө жараша бөлүштүрүү.

Жумушчу күчкө мүнөздөмөлөр. Жумушчу күч – иштеп жаткан жана потенциалдуу инвесторлор үчүн өтө маанилүү накталай ресурстардын бири. Жумушчу күчтүн профилдин аныктоо үчүн анын талап кылынгандыгынын деңгээли жана кесиптери, маянасы, билими жана даярдагынын деңгээли, локализациясы, эмгек өндүрүмдүүлүгү жана бош эмгекчи күчүнүн болуусу жөнүндө маалыматтар керектелет.

Бизнес-климат жана бизнестин өнүгүүсүнүн шарты. Ишкердикти өнүктүрүү үчүн ага ылайык аянттардын жана инфратүзүмүнүн болушу зарыл. Ишке киришерден мурда бизнесмен алгач аймактын физикалык абалын эске алат. Бул профиль аянттардын эмнеге жарамдуулугуна, зоналаштыруу жана локалдаштырууга, аянттын баасы менен наркына, имараттын абалына, бош аянт жана анын башкарылуусуна, курулуш ишмердигине, унаа токтотуучу жайына, инфратүзүмүн жана айлана-чөйрөнүн абалына, суунун жана абанын сапатына негизделиши мүмкүн.

Көптөгөн жергиликтүү бийликтер жер үлүштөрүнө ээ экендигин эсепке алып жатып, бош жерлер жөнүндө маалымат банкын түзүүсү – экономикалык өнүктүрүүнү ишке ашырууда маанилүү каражат. Фирмалардын ирденип кетиши үчүн аймактын башкаруу органдарынын колдоосу керек, алар ошого көз каранды. Бизнес-климат жергиликтүү администрациянын ишкерлер чөйрөсүн канчалык колдогонунун индикатору катары кызмат кылат.

Жашоонун сапаты. Бул фактор "жашоонун жалпы шарты" деген ат менен да белгилүү жана маданий, тарыхый, айлана-чөйрөнүн рекреациялык мүмкүнчүлүгүн жана абалын баяндоо үчүн пайдаланылат. Мына ушунун баары фирмаларды тартуу жөнүндө кеп болгондо абдан маанилүү ролду ойнойт.

Бул профилди мүнөздөөчү маалыматтар мындай: турак-жайдын болуусу, анын сапаты жана наркы, коомдук кызматтар, билим берүү системасынын сапаты, университеттер, колледждер менен кесиптик мектептер, кылмыштын деңгээли жана элден жыйналган салыктар. Аларды кабыл алуу конкреттүү адамга байланыштуу. Бир адам үчүн жогорку деңгээл деп эсептелген экинчи адам үчүн жогору деле эмес катары саналат.

Бул профиль боюнча маалыматтарды жыйноо милдети кабыл алынган жашоонун сапаты жөнүндө түшүнүккө кирүүчү конкреттүү социалдык-экономикалык кырдаалдан чыгып чечилиши керек. Негизгиси – релеванттуу маалымат алуу.

Баалоонун жүрүшүндө экономикалык негизги күчтөрдү аныктап жана түшүнүү зарыл. Ошону менен катар, айрыкча өнүктүрүүнүн баштапкы тепкичтеринде интуицияны дагы, анализди дагы пайдалануу маанилүү.

Акырында, жергиликтүү экономиканы анализдөө жана баалоо буларды аныктаганга жардам бериши абзел:

- Экономика туш болчу же алардын тигил же бул шартта туш боло турган көйгөйлөр;
- Бир жамааттын экинчи жамаатка салыштырмалуу конкуренция жатында артыкчылыктары;

- Экономикалык өнүктүрүүнүн максаттары менен милдеттерине жетүүдөгү тоскоолдуктар;
- Жергиликтүү экономикага регионалдык, улуттук жана эл аралык контексттер жана алардын жергиликтүү экономикага таасири, мында ошол факторлордун убакыт ичиндеги өзгөрүүсүн да эсепке алуу керек;
- Өнүктүрүү планын ишке ашырууда колдонгонго пайдалуу жергиликтүү ресурстар жана жамааттын ошол жыйынтыкка жетүүдө жардамдашууга же тоскоол болууга мотивациясы.

Иштеп жаткан ишканаларды/бизнести жана башка чарбалык субъекттерди инвентаризациядан өткөрүү, алардын конкуренттүү артыкчылыктарын жана адистешүүсүн аныктоо. Алган жыйынтыктарды 19-таблицага толтуруу.

19-таблица. Ишканалардын жана чарбалык субъекттердин адистешүүсү

№	Иштеп жаткан ишканалар жана чарбалык субъекттер	Конкуренттүү артыкчылыктар	Аныкталган адистешүүлөр

Бул таблицанын маалыматтарын пайдаланып жатып СЭӨПны иштеп чыгуучулар экономика боюнча экономиканын чакан программасын аныктап эле эмес, аймактын адистешүүсүн дагы аныкташы зарыл. Мындай чакан программаны иштеп чыгууда аймактын учурдагы абалына анализдөөнүн жыйынтыгын, аймактын экономикасынын конкуренттүүлүгүнүн артыкчылыгын жана эксперттик баалоону да эсепке алуу керек.

Аймактын экономикалык адистешүүсүн аныктаганга өндүрүштүн локализациялануусунун (адистешүүсүнүн) коэффициентинин негизиндеги баалоо мүмкүндүк берет. Ал аймактын экономикалык түзүмүн региондогу жалпы экономикалык түзүмү менен салыштыруунун негизинде эсептелет⁷.

Аймактын экономика тармагындагы адистешүүсүнүн төмөнкү варианты болушу мүмкүн:

- Райондун соода-логистикалык борбору.
- Пайдалуу кен байлыктарды, таш көмүрдү ж.б. казуу.
- Туристтик кызматтар: экологиялык туризм.
- Айыл чарбачылыгы: экологиялык таза тамак-ашты өндүрүү.
- Асыл тукум чарбачылыгын өнүктүрүү.
- Урук-үрөн өстүрүүчү тармакты өнүктүрүү.

Аймакты экономикалык адистештирүүнү тандоо бардык кызыкдар тараптар менен талкууланышы керек. Ал биринчи кезекте "өнүктүрүү субъекттери" менен өткөрүлүшү абзел. Ага инвестиция жолу менен ар кандай товарлар жана тейлөөнү өндүрүүдө өзүн экономикалык активдүү көрсөтө алган өз алдынча чарбачылыктар кирет.

Аныкталган адистешүү экономика жаатындагы СЭӨПнын чакан программасынын негизи болуп калат.

Экономика тармагындагы адистешүүсү – товарларды жана кызмат көрсөтүүнү ошол аймактан тышкары өндүрүү. Мында тармактардын продукциясы жаратылыштык, социалдык, экономикалык факторлордун жана географиялык жайгашуусунун натыйжасында өнүмдүү ишке ашырылат.

⁷ Гранберг А.Г. Основы региональной экономики. – М.: Высшая школа экономики, 2000. – 259 с.

2.5. ЧАКАН ПРОГРАММАНЫ ИШТЕП ЧЫГУУ

СЭӨПнын түзүмү КР Финансы министрлигинин бюджеттик программа-сын иштеп чыгуу боюнча талаптарына дал келет. Түзүм өзүнө прог-раммаларды, милдеттерди жана чараларды камтыйт. Ар бир прог-раммада чечүү зарыл болгон милдеттер жана чаралар аныкталган.

Бир СЭӨПнын алкагында 5-6-дан көп эмес гана чакан программаны камтыган оң. СЭӨПнын жалпы максатына, чакан программанын максат-тары менен милдеттерине ошондой эле чараларына катышы 6-схемада келтирилген.

6-сүрөт. СЭӨПнын максаттарынын, милдеттеринин жана ча-раларынын катышы

Максаттарды формулировкалоонун мисалы:

"№ ААда 2020-жылга чейин чакан жана орто бизнести өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү керек".
Максатка жетүүнүн индикатору: ААда жаңы түзүлгөн ишканалардын саны, бизнестен түшкөн салыктардын көлөмүнүн көбөйгөндүгү.

- Максаттарды формулировкалоонун талаптары:**
- Формасы боюнча кыска.
 - Актуалдуу, маанилүү.
 - Мазмуну боюнча конкреттүү.
 - Реалдуу жана жеткиликтүү.
 - Убакыты аныкталган.
 - Өлчөнүүчү.

Чакан программалардын максаттары мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашырууга жана артыкчылыктуу тармактардагы көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган жана СЭӨПнын жалпы максаттарына жетүүгө көмөктөшөт. Аларды формулировкалоо максаттарды формулировкалоонун талаптарына шайкеш келиши зарыл. Ар бир чакан программа максаттык индикаторлорго ээ болушу абзел.

Максатты койгондон кийин, бул максатты ишке ашыруу үчүн мүмкүнчүлүктөрдүн өнүгүү сценарийинин моделдөөсүн өткөрүү зарыл.

20 - таблица. Максатка жетүүнүн мүмкүнчүлүктөрүн баалоо

№	Потенциалдуу стратегиялык максат	Максатка жетүү үчүн негизги факторлор жана мүмкүнчүлүктөр.	Стратегиялык максатты ишке ашыруунун кызыкдар тараптары

21-таблица. 20-таблицаны толтуруунун мисалы

№	Потенциалдуу стратегиялык максат	Максатка жетүү үчүн негизги факторлор жана мүмкүнчүлүктөр	Стратегиялык максатты ишке ашыруунун кызыкдар тараптары
	№ ААда 2020-жылга чейин чакан жана орто бизнести өнүктүрүү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү	Мигранттардын трансфертин натыйжалуу пайдалануу.	Туризм тармагында иштеген донордук программа. Оор жүк ташуучу аранс-порттун айдоочулары Иштеп жаткан ишкерлер Кол өнөрчүлөр жана усталар ЖМА
		Кийинки трансформациялоо үчүн бош имараттарды жана жерлерди туура пайдалануу	
		Ишкердикти өнүктүрүү тармагында иштеген донорлор менен аракеттешүүнү өнүктүрүү	
		Салыкты жыйноонун башкаруусун жакшыртуу	
		Иштеп жаткан жана потенциалдуу ишкерлердин потенциалын жогорулатуу	
		Кол өнөрчүлүк менен усталчылыкты колдоо	
		Жана башка	

Коюлган максатка жетүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү аныктоодон кийинки этап катары, максатка жетүүнүн милдети болуучу аныкталган факторлорду жана мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашыруунун шарттарын аныктайбыз.

Бул максатта мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү үчүн шарттарды аныктоонун себеп-натыйжа анализин колдонуу сунушталат. Маселелерди коюуда башкаруучу мүнөздөгү маселелерди киргизүү керектигин эске алуу зарыл. Мисал 22-таблицада келтирилген.

22 – таблица. Фактор/мүмкүнчүлүк: Мигранттардын трансферттерин натыйжалуу пайдалануу

№	Фактор/мүмкүнчүлүк (чакан максат)	Мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү үчүн шарттар (маселелер)	Мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү үчүн майда шарттар (чаралар/иш-чаралар)
	Мигранттардын трансфертин натыйжалуу пайдалануу.	Мигранттардан акча котортуп алып жаткан ишке жарамдуу калктын бизнес потенциалын жогорулатуу Трансферттерди натыйжалуу пайдалануу жөнүндө маалымдоонун жогорулоосу	Иштеп жаткан ишкерлер менен окутуучу семинарларды, мастер-класстарды, жолугушууларды өткөрүү. Акча которууларды бизнес жасоо максатында пайдалануунун мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө маалыматты иштеп чыгуу жана жайылтуу
		Жана башка	

Кандай ички жана тышкы шарттарды аткарганда коюлган максатты ишке ашырса болооруна жооп берүү зарыл.

Маселелерди иштеп чыгууда деталдаштыруунун бардык деңгээлин жасаса болот, жада калса аны бөлүнүп жасала турган конкреттүү иш-чарага айлантканга чейин.

Ички шарттарда төмөнкүлөр болсо кандай маселени болсо да чечсе болот:

- Керектүү ченемдик-укуктук база;
- Кадрлардын даярдыгынын жана мотивацияланышынын деңгээли;
- Туура келген материалдык-техникалык базанын %ы;
- Финансы ресурстарынын жетиштүүлүгү.

Ченемдик-укуктук база менен камсыздоо – бул регламенттөөчү мүнөздөгү документтерди даярдоо (токтом, буйрук, тарифтер, жеңилдиктер, жаңы түзүмдөрдү түзүү ж.б.).

Кадрдык шарттарды түзүү – жумушчуларды тандоого, квалификациясын жогорулатууга, стажировкага, кайра окутууга, жаңы технологияны өнүктүрүүгө ж.б. байланышкан иштер.

Материалдык-техникалык базаны камсыздоо – керектүү жабдуу, чыгымдалчу материалдар менен камсыздоого ж.б. байланышкан иштер.

Финансылык шарттар менен камсыздоо – бул максатка жетүү үчүн керектелүүчү акча эмес, финансылоону алып келүү үчүн жасай турган аракеттер.

Бардык шарттар өз алдынча маселелер катары түзүлүшү же бөлөк маселе катары чыгышы мүмкүн.

Максаттарды/маселелерди ишке ашыруу үчүн керектүү аракеттердин ишенимдүүлүгүн жогорулатуу үчүн ар бир максат/милдет үчүн таблица пайдалануу зарыл.

Ар бир максаттын алкагындагы милдеттер – бул чакан программанын максаттарына жетүү боюнча кадамдардын, аракеттердин жыйындысы. Милдеттерди коюу учурдагы кырдаалды анализдөөнүн жыйынтыгына таянат жана төмөнкү талаптарга жооп берет:

1. чакан программанын максаттарына ылайык келүүсү жана ага жетүүгө салым кошуусу;
2. финансылык, адамдык жана башка ресурстар менен камсыздалуусу;
3. башкаруучу чечимдер менен коштолуусу;
4. Чектелген убакыттын ичинде аткарылуусу.

Чакан программанын ар бир максаты бир нече милдеттерге бөлүнөт.

Чакан программанын маселелери – бул чакан программанын милдеттерине жетүү боюнча кадамдардын жыйындысы. Маселени коюу жыйынтыктарга жана чечимдерге таянышы керек;

4) чектелген убакыт алкагында аткарылышы зарыл.

Ар бир чакан программа 5, 6 маселеден турушу зарыл.

СЭӨПнын ар бир артыкчылык алкагына коюлган милдеттери мындай болушу зарыл:

- Реалдуу, керектүү ресурстар менен камсыздалышы зарыл.
- Максаттуу, алар көйгөйдү чечиши жана тандалган артыкчылык боюнча зарыл болгон максаттарга кадам таштоо боюнча каалаган натыйжаларды бериши керек.
- Бири-бирине каршы келбеши, кайталабашы керек.
- Бири бири менен байланышта болушу жана бири-бирин толуктап турушу абзел.

Милдеттерди формулировкалоонун мисалы

- Туристтик кызматтарды кабыл алынган сапат стандарттарына туура келүүсүн камсыздоо.
- Жайыттарга төлөмдүн чогултулушун 20%га жогорулатуу.
- Аз камсыздалган үй-бүлөгө жыл сайын көмүр менен 100% камсыздоо.

Милдет: "Туристтик индустриянын объектерине экологиялык мониторинг системасын жана экологиялык талаптарды иштеп чыгуу жана жайылтуу – экостандарт".

Иштелип чыккан чаралардын мазмуну:

- Туризмдин бардык стандарттык объектерине тазалоочу курулуштарды орнотуу;
- Айлана-чөйрө турмуш-тиричиликтик таштандылар жана агындылардын айынан булгануусунан ден соолукка зыян келээри жөнүндө маалымат кампаниясын өткөрүү.
- ЖӨБонун жана калктын катышуусунда экологиялык мониторинг системасын иштеп чыгуу жана жайылтуу.

- Маселелерди чечүү конкреттүү иш-чараларды (чараларды/аракеттерди) камсыздайт.

Чараларды/иштерди иштеп чыгуу – бул коюлган максатка жетүү үчүн чакан программанын алкагында маселени чечүүнүн ыкмасын көрсөтүү. Бир маселени чечүү бир нече чараны же ишти талап кылышы мүмкүн.

Төмөндө бир маселе үчүн бир нече чаранын мисалы келтирилди.

Чаралар/аракеттер аткаруу мөөнөтү, аткаруучулар, финансылык каражаттар (бюджет), күтүлгөн натыйжалар же продуктылар менен мүнөздөлөт.

Маселени чечүүнүн мөөнөтүн аныктоо аны чечүү боюнча аракеттин башталышынын жана узактыгынын реалдуу баасын болжолдойт. Аны үчүн керектүү билимге же тажрыйбага ээ болгондордон консультация алуу сунушталат.

Ар бир чакан программа боюнча иштелип чыккан максаттар, милдеттер жана чаралар СЭӨПнын аракет планынын унификацияланган форматына келтирилиши абзел.

23-таблица. СЭӨПнын аракет планынын формасы

Чакан программа 1:						
Максат:						
№п.п	Милдеттер	Чаралар	Аткаруу мөөнөтү	Жоопкерчиликтүү аткаруучулар	Бюджет	Күтүлүүчү натыйжалар жана өнүмдөр (жетүүнүн индикаторлору)
Чакан программа 2:						
Максат:						
№п.п	Милдеттер	Чаралар	Аткаруу мөөнөтү	Жоопкерчиликтүү аткаруучулар	Бюджет	Күтүлүүчү натыйжалар жана өнүмдөр (жетүүнүн индикаторлору)
Чакан программа 3.:						
Максат:						
№п.п	Милдеттер	Чаралар	Аткаруу мөөнөтү	Жоопкерчиликтүү аткаруучулар	Бюджет	Күтүлүүчү натыйжалар жана өнүмдөр (жетүүнүн индикаторлору)

СЭӨПны ишке ашыруу боюнча аракеттердин планы өзүнө чакан программалардын жыйындысын камтыйт. Ал (1) СЭӨПнын бюджетин иштеп чыгуу жана (2) мониторингдин индикаторлорун иштеп чыгуу жана СЭӨПны ишке ашыруунун жыйынтыгын баалоо боюнча негиз болот.

Чараларды/аракеттерди иштеп чыгууда маанилүү процедура катары жыйынтыктардын индикаторлору аркылуу тигил же бул маселелерди чечүүнүн сунушталган чараларынын ордун толтуруу эксперттик баалоо болуп эсептелет. Сунушталган чаралар начар болсо, аларды кайра карап чыгып, коюлган милдеттердин чечими күмөн саналбашы үчүн күчөтүлүп жана сунушталган чаралардын/аракеттердин жыйындысы менен жабылышы зарыл.

Ар бир маселе жана чара ийгиликке жетүүнүн конкреттүү индикаторлоруна ээ болушу керек.

Мында чакан программанын максаттарынын, коюлган маселелердин максаттарынын жана иштелип чыккан чаралардын/аракеттердин ортосунда себеп-натыйжа байланышы айкын көрүнүп турушу абзел.

Маселелердин жана чаралардын ишке ашырылышын камсыздоо үчүн иштеп чыгуучулар СЭӨПнын программасына сунуш катары **инвестициялык долбоорлорду** киргизиши керек.

Сунушталган инвестициялык долбоордун түзүмү жана анын экологиялык чек-листи (текшерүү барагы) 1-2-тиркемелерде берилген.

Инвестициялык долбоордун жыйнагы аймактын инвестициялык программасын түзөт. Алардын кээ бирлери мамлекеттик-жеке өнөктөштүктөгү мүнөзгө ээ. Инвестициялык долбоорду сүрөмөлөө шаардын/айыл аймагынын инвестициялык саясатынын алкагында ишке ашырылышы мүмкүн.

Индикатор — каржылоонун бекитилген көлөмүндөгү максаттардын, маселелердин, иш-чаралардын (иш-чаралардын тобун) ишке ашырылышын мүнөздөгөн сандык жана сапаттык көрсөткүч.

Инвестициялык долбоор — экономикалык пайданы/кирешени алуу максатында жаңы товарларды, жумуштарды жана кызмат көрсөтүүлөрдү түзүүгө, ошондой эле иштеп жаткан өндүрүштөрдү реконструкциялоого, модернизациялоого багытталган иш-чаралардын комплекси.

2.6. БЮДЖЕТТИ, БЮДЖЕТТИК ЖАНА ИНВЕСТИЦИЯЛЫК САЯСАТТЫ ИШТЕП ЧЫГУУ

Каржылоого керектөө чагылдырылган шаардын/айыл аймагынын СЭӨПсынын бюджетине өзгөчө көңүл бөлүү талап кылынат. ЖӨБдүн деңгээлиндеги бюджеттик процессти өнүктүрүү финансылык борбордон алыстоо реформасы боюнча ишке ашырылат.

Кыргызстанда эки деңгээлдеги бюджеттик система иштейт, мында жергиликтүү бюджет катары шаардын жана айыл аймагынын бюджетти эсептелет. ЖӨБ органдары жергиликтүү бюджеттин чыгым жана киреше бөлүмүн түзгөндө бир топ эле өз алдынчалыкка ээ. Мындан бөлөк, ЖӨБ органдары жамааттын активдүү бөлүгү жана "өнүктүрүү субъекти" менен биргеликте өзүнүн жеке инвестициялык саясатын түзүүдө жана ишке ашырууда өз алдынча катыша алат.

Мындайча айтканда, ЖӨБ органдары СЭӨПда жергиликтүү бюджеттин учурдагы абалда эсеп боюнча каржылоонун мүмкүнчүлүгүн көрсөтпөстөн, төмөндөгү ишмердиктерди дагы аткаргандыгын көрсөтүшөт:

- бюджеттик процессти жакшыртуу;
- жергиликтүү бюджеттин киреше бөлүгүн жогорулатуу;
- чыгымдарды оптимизациялоо;
- донордук жана спонсордук каражаттарды тартуу.

Жогоруда келтирилген бардык өзгөчөлүктөр Өнүктүрүү программасынын бюджетти боюнча форматка, максатка жана милдетке таасир берет.

Шаардын/айыл аймагынын СЭӨПнын каржылоо булагына төмөнкүлөр кирет:

1. Бюджеттик булактар:

- республикалык бюджеттин каражаттары;
- жергиликтүү бюджеттин каражаттары.

2. Бюджеттик эмес каражаттар:

- Донордук каражаттары;
- Ишкананын/уюмдун жеке каражаттары;
- Кредиттик мекемелердин каражаттары;
- Ички жана тышкы инвестициялар;
- Мигранттардын инвестиция үчүн аккумуляцияланган акча каражаттары;
- Калктын каражаттары жана башкалар.

Мында шаардын/айыл аймагынын СЭӨПнын каржылоо булагы катары жергиликтүү бюджеттин каражаттары, инвестициялык жана донордук каражаттары, ошондой эле калктын салымы, анын ичинде мүмкүнчүлүккө жараша биздин мигранттардын салымдары дагы кызмат кылат.

СЭӨПнын бюджетти СЭӨПны ишке ашыруунун/аракеттешүүнүн Планындагы милдеттердин жана чаралардын айкалышы боюнча көрсөтүлөт.

24-таблица. СЭӨПнын бюджетти боюнча көрсөткүчтөрдү толтуруунун мисалы

Чакан программа 1: Калкты таза суу менен үзгүлтүксүз камсыздоо.						
Максат: 2023-жылга Кызыл-Туу ААнын жашоочуларынын 80%ы үйүнүн ичинде таза сууга жеткиликтүү болот.						
№	Милдеттер	Чаралар/аракеттер	Ишке ашыруу мөөнөтү	Күтүлгөн жыйынтыктар (продукт)	Бюджет	Жоопкерчиликтүү аткаруучулар
1	1,2 км. суу түтүктөрүнүн тармагын куруу		2019-жылдын 1-ноябры	Суу түтүктөрүнө 620 үй-бүлөнү кошуу үчүн инфраструктураны түзүү	6,52 млн. сом	АӨ
1.1.		ДСДсын иштеп чыгуу	2019-жылдын 1-майы	Тендер үчүн техникалык документация даярдалды	120 000 сом	АӨ
1.2.		Суу түтүгүнүн тармагын курууга тендер өткөрүү	2019-жылдын 15-июну	Ишти аткаруу боюнча келишимге кол коюлду		АӨ
1.3.		Курулуш иштерин аяктоо	2019-жылдын 30-октябры	Объекти эксплуатациялоо боюнча актка кол коюлду	6,4 млн. сом (болжол-догондо)	АӨ

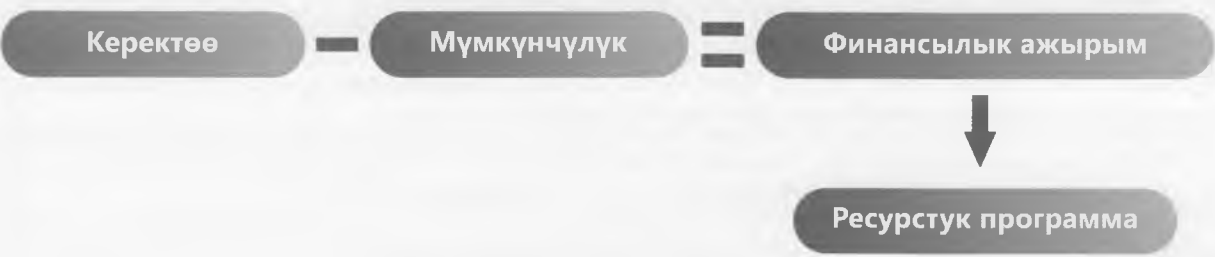
СЭӨПнын жалпы бюджети ар бир чакан программанын бюджетин кошуунун негизинде чыгат. Программанын бюджети деп, ар бир маселеге бөлүнгөн бюджеттин суммасы эсептелет. Маселенин бюджети ар бир чара боюнча бюджеттин суммасы катары түзүлөт.

Ар бир чаранын наркы анын мүнөзүнө жараша аныкталат. Мисалга, эгер кеп объектти оңдоо же куруу жөнүндө болуп жатса, чара менен маселенин наркы дефекттин баасынын же иштелип чыккан долбоорлук-сметалык документациянын (ДСД) негизинде аныкталат. Эгерде СЭӨПны иштеп чыгуу учуранда мындай түрүнө кирген документтер жок болсо, буга окшогон объекттерди оңдоого же курууга сарптала турган алдын ала же болжолдонгон бюджетти сунуштаганга жол берилет. Техниканы же жабдууну сатып алууда мамлекеттик сатып алуу процедураларын аткаруудагы жыйынтык боюнча нарк көрсөтүлөт. Эгерде ошол аралыкта сатып алуу жүргүзүлбөсө, анда ушуга окшогон объекттердин базардагы наркын койгонго жол берилет.

Эгерде чара башкаруучу мүнөзгө ээ болсо анда анын наркы катары консультациялык кызматка кеткен чыгымдарды (эгер алар болсо), же ошол ишти жүзөгө ашырууга зарыл болгон чараларды келтирүү керек, мисалы: иш сапарына чыгымдар, тажрыйба үчүн алынган продукция ж.б.

Бардык финансылык каражаттарды **зарыл болгон сумма** (керектөөлөр) жана **бекитилген сумма** (мүмкүнчүлүктөр) деп бөлүп алган оң. Алардын ортосундагы айырмачылык **финансылык ажырымды** түзөт. **Ресурстук программасы** каржылык ажырымды толтуруу боюнча иштелип чыгат.

7-сүрөт. Ресурстук камсыздоо

СЭӨПнын финансылык камсыздоосу таблица катарында, жакынкы үч жылдагы финансылык кырдаалды баяндоо менен чагылдырылат.

25-таблица. Өнүктүрүү программасынын финансылык көрсөткүчтөрү

	Керектөөлөр				Мүмкүнчүлүктөр				Финансылык ажырым			
Жыл	1-чи	2-чи	3-чү	Бардыгы	1-чи	2-чи	3-чү	Бардыгы	1-чи	2-чи	3-чү	Бардыгы
Чакан программа 1:												
Жергиликтүү бюджет												
Республ. бюджет												

Донордук саражаттар												
Жеке сектордун саражаттары												
Башкалар												
Баары:												
Чакан программа 2:												
Чакан программа 3:												
Бардыгы:												

Биринчи жылдагы финансылоо бардык булактар тарабынан ырасталуусу сунушталат.

Экинчи жана үчүнчү жылдардагы финансылык керектөөлөр ырасталбаса деле болот. Мындай учурда бул сумманы пландалган мөөнөткө тартканга мүмкүнчүлүк болобу, ошону эсептеп алган жакшы. Пландалган иш-чаранын альтернативдүү финансылоодо потенциалдуу булактары барбы?

Финансылык ажырымды кыскартуунун эки жолу бар:

1) Эгерде 50% көбү финансылоо менен жабылса, анда финансылык ажырымды кыскартуу мындай жол менен ишке ашырылышы керек:

- Райондун, шаардын/айыл аймагынын экономикасынын туруктуу өнүгүүсү аркылуу;
- Өнүктүрүү программасын башкаруунун финансылык моделин киргизүү менен;

2) Эгеде финансылык камсыздоо 50%дан аз болсо, анда финансылык ажырымды кыскартуу мындай жол менен ишке ашырылышы керек:

- Өнүктүрүү программасында пландалган маселелердин /чаралардын финансылоо жагынан өтө көйгөйлүүлөрүн ревизиялоо жана кыскартуу керек;
- Финансылоонун тышкы булактарын тартуу боюнча атайын инвестициялык программасын иштеп чыгуу.

Өнүктүрүү програмасынын бюджетин иштеп чыгуунун жыйынтыгы боюнча Жумушчу топ Аракет планынын алгачкы вариантына оңдоо киргизүүсү, тигил же бул чараны же жада калса милдеттерди алып салышы керек. Зарылчылык болсо маселени же чакан программаны өзгөрткөн оң.

СЭӨПны финансылоодогу финансылык ажырымды кыскартуу үчүн кошумча иш жасоо керек. мисалга, долбоорлук сунуштоону иштеп чыгуу, донорлорду, инвесторлорду ж.б. издөө.

Бул ишти аткаруу үчүн мурдагы СЭӨП менен салыштырмалуу сунушталган финансылык кырдаалды түзүү процесси катары **Өнүктүрүү программасын башкаруунун финансылык моделин** иштеп чыгуу сунушталат.

Финансылык модель түзүмү жактан 4 бөлүктөн турат:

- Өнөктөштөрдүн, "өнүктүрүү субъекттеринин" акча каражаттарын тартуу.
- Жергиликтүү бюджеттин киреше бөлүгүнүн өсүүсү.
- ЖӨБ органдарынын чыгаша милдеттерин оптимизациялоо.
- Тартылган инвестициянын көлөмүнүн өсүүсү.

1. Өнөктөштөрдүн акча каражаттарын тартуу. Мында СЭӨПнын милдеттерин чечүү үчүн өнөктөштөрдүн, "өнүктүрүү субъекттеринин" акча каражаттары эки жакка тең пайдалуу чечилиши керек. Эреже катары долбоорду ишке ашырууда өнөктөштөрдүн каражаттары муниципалдык-жеке өнөктөштүк принцибинде пайдаланылат. ЖӨБ органдарынын деңгээлинде ЖӨБ органдарынын жоопкерчилигинде болгон милдеттерди чечүү үчүн бизнесмендер өзүнүн каражаттарын салса пайда алып келе турган жакшы чөйрө түзүү өтө маанилүү.

Мисалга, туура түзүлгөн тарифтик саясаттын эсебинен коомдук транспорт уюштуруу, коммуналдык кызмат уюштуруу тармагында бизнес тартса болот. Мында жеке алып келүүчүлөрдүн каражаттарына техника, жабдуу сатып алса, аны сатып алуудан жергиликтүү бюджетти бошотсо болот.

"Өнүктүрүү субъекттеринин" ресурстарын маданият жана спорт тармагында пайдаланууда көптөгөн мүмкүнчүлүктөр бар. Муниципалдык имараттарды берүү, жагымдуу нарк саясаты Өнүктүрүү программасын ишке ашырууда бизнестин катышуусун камсыздайт.

2. Жергиликтүү бюджеттин туруктуу киреше бөлүгүнүн өсүүсү булар тарабынан камсыздалат:

- Жергиликтүү экономиканын өнүгүүсүнүн эсебинен жергиликтүү экономиканын киреше базасынын өстүрүү;
- Кирешелерди башкарууну жакшыртуу, тактап айтканда салыктарды жана салык эмес кирешелерди жыйноону жакшыртуу.

Жергиликтүү экономиканы өнүктүрүү максатында ЖӨБ органдары өзүнүн ыйгарым укугунун алкагында экономиканын өнүгүшү үчүн чөйрө түзүп, жаңы ишканалардын санынын, жумушчу орундардын өсүүсүн шарттай алат. Бул өз учурунда салык төлөөчүлөрдүн санын жана жергиликтүү бюджеттин киреше бөлүгүн көбөйтөт. Аракеттеги мыйзамдар өнүгүүдөгү бизнеске дем берүү үчүн ЖӨБ органдарына укуктук чечимдердин кеңири жолдорун камдаган.

Буга окшогон чаралар өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

(1) жергиликтүү салыктарга өзгөчө преференция;

(2) муниципалдык менчик башкармасынын тартиптери, жер ресурстарын башкарууну (мамфондунун жерлери, жайыттар ж.б.)

Иштеп жаткан салык мыйзамы ЖӨБ органдарына кээ бир салыктын түрлөрүн башкарууну жакшыртуу боюнча чоң ыйгарым укуктарды берет. КР Салык Кодексинин 52-1-беренесинин жана КР Өкмөтүнүн 2016-жылдын 11-апрелиндеги №202 токтомуна ылайык, Мамлекеттик салык кызматынын кээ бир ыйгарым укуктарын аткаруунун алкагында ЖӨБ органдары буларга укуктуу:

Ыктыярдуу патент үчүн төлөм алуу жана анын мөөнөтүн узартуу, келечекте милдеттүү патенттин негизинде да төлөм алуу;

Салык көзөмөлү боюнча кээ бир иштерди жасоо:

Салыкты каттоонун бар болуусу жана жергиликтүү салыкты жана патенттин негизиндеги салыкты төлөө;

Салык мыйзамын бузгандыгы үчүн административдик айып салуу жана төлөтүү;

МСКнын өкүлдөрү менен бирдикте салык тозотун коюу ж.б.

3. ЖӨБ органдарынын чыгаша милдеттерин оптимизациялоо өзүнө шаардын/айыл аймагынын СЭӨПнын төмөнкү милдеттерин/чараларын камтышы мүмкүн:

(1) энергия сактоочу технологияларды пайдалануу менен коммуналдык кызматтарга чыгымды азайтып үнөмдөө жана көмүрдү, мазутту, электр энергияны так эсептөө;

(2) айыл өкмөтүнүн штаттык ырааттамасын оптимизациялоо;

(3) мамлекеттик сатып алуу процедурасынын натыйжалуулугун жогорулатуу.

Мындан бөлөк, шаардын/айыл аймагынын чыгаша милдеттери Бюджеттик кодексиндеги талаптар-

тагуура келеби, ошого ревизия өткөрүү маанилүү. Жергиликтүү бюджеттен республикалык бюджеттен трансферттер менен камсыздалган болсо гана мамлекеттик ыйгарым укуктагы өкүлдөндүрүлгөн жергиликтүү маанидеги милдеттерди аткаруу боюнча милдеттер жана чаралар гана каражатталат.

Жергиликтүү бюджеттен мамлекеттик органдардын функциялары каржыланбайт, жеке түзүмдөрдүн ишмердиги колдоого алынбайт.

4. Шаардын/айыл аймагынын өнүктүрүүнүн базалык шарты катары жергиликтүү экономиканы өнүктүрүү максатында тартылган инвестициянын көлөмүнүн туруктуу өсүүсүн камсыздоо зарыл.

Жогоруда аталган пункттарда инвесторлорду тартуунун жагымдуу шарттарын түзүүнүн мисалдары келтирилген. Өнүктүрүү программасында инвестицияны тартуу боюнча процессти туруктуу уюштурса болорун чагылдыруу абдан маанилүү.

Инвестициялык саясатта кеминде эки жолду карап көрүү маанилүү:

(1) жергиликтүү экономикага инвестиция тартуу боюнча саясат;

(2) жакырчылыктын деңгээлин төмөндөтүү, билим берүүнү, маданиятты, спортту ж.б. өнүктүрүү үчүн социалдык тармакты өнүктүрүүгө донордук жардамды тартуу.

Аны үчүн СЭӨПа экономиканы өнүктүрүү боюнча түзүмүн түзүүдө милдеттер жана чаралар аныкталышы мүмкүн, мисалы, инвестиция тартуу боюнча сектор. Андан бөлөк, Өнүктүрүү программасынын инвестициялык саясат боюнча бөлүгүндө мурдагы пунктта көрсөтүлгөн конкреттүү аракеттер каралышы мүмкүн.

Бул аракеттердин бардыгы шаардын/айыл аймагынын СЭӨПнын бюджеттик саясаттын милдеттери жана чаралары катары чагылдырылып калышы мүмкүн. Эгерде алар ишке ашса, ЖӨБ органдары финансылык ажырымды туруктуу кыскартуу тенденциясына ээ болушат.

2.7. ЧАКЫРЫКТАРДЫ ЖАНА ТОБОКЕЛЧИЛИКТЕРДИ БААЛОО

СЭӨПнын максатына жетүүгө, Өнүктүрүү программасында каралган милдеттерди ишке ашырууга жана белгиленген чараларга/милдеттерге тоскоол болчу же оордотуучу тобокелчиликтерди жана коркунучтарды карап жана эске алуу зарыл.

Бул иш жарым-жартылай түрдө учурдагы кырдаалды анализдөөдө, тышкы процесстерге жана тенденцияларга таасирди изилдөө катары аткарылган. Эми, жергиликтүү өнүгүүгө бир топ терс таасир эткен факторлорго өзгөчө көңүл бурулса.

Аталган ишти аткарууда фокусту СЭӨПны ишке ашыруудагы мүмкүн болгон ички жана тышкы чөйрөнүн терс таасирин баалоого коюш керек.

Тобокелчиликтердин/коркунучтардын мындай түрлөрүн анализдөө жана баалоо сунушталат:

- коомдук – саясий;
- укуктук;
- экономикалык;
- социалдык;
- финансылык;
- энергетикалык;
- маалыматтык;
- кадрдык;
- аба-ырайы;
- экологиялык ж.б.

Бул ишти эксперттик баалоо методу менен төмөнкү ыраатта аткаруу сунушталат:

1. СЭӨПны аткарууда мүмкүн болгон өтө орчундуу кыйындыктарга алып келүүчү коркунучтарды/тобокелчиликтерди белгилеп алып, алардын тизмесин түзүү зарыл.
2. Ошол ар бир коркунучтун/тобокелчиликтердин пайда болуусундагы таасиринин деңгээлин баалоо (өтө катуу таасир – 3 балл, 2 балл – орточо, 1 балл – анча эмес).
3. Коркунучтардын/тобокелчиликтердин мүмкүн болуу деңгээлин баалоо (3 балл – жогорку, 2 балл – орточо, 1 балл – төмөн).

4. Коркунучтардын/тобокелчиликтердин мүмкүн болуу деңгээлинин таасир берүүсүнө көбөйтүү жолу менен терс таасирдин деңгээлин аныктоо.

Бул ишти төмөндөгү таблицаны пайдалануу менен аткаруу сунушталат.

26-таблица. СЭӨПа тобокелчиликтердин / коркунучтардын деңгээлин баалоо

№	Тобокелчиликтердин / коркунучтардын аталышы	Мүмкүн болуу деңгээли	Таасир берүү деңгээли	Кесепетинин деңгээли

Тигил же бул тобокелчиликтердин / коркунучтардын кесепети СЭӨПны ишке ашырууда жогору болчудай болсо, алардын таасиринин алдын алуу же компенсациялоо жана төмөндөтүү боюнча алдын ала иштерди иштеп чыгуу зарыл. Эгерде, мындай чараларды иштеп чыгуу мүмкүн болбой жатса же СЭӨПнын жалпы Аракет планындагы кээ бир чараларды, мөөнөттөрдү, милдеттерди оңдоо керек.

Социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн коркунучтарын башкаруу

Бүгүнкү күнү муниципалдык билим берүүнүн социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн талаптары өзүнө көңүл бурдурууда. Адекваттуу каражаттардын жогуна байланыштуу коркунучтардын деңгээлин баалоону ишке ашыруу оор. Коркунучтар перспективадагы каалаган максатка жетүү мүмкүнчүлүгүн бербей коюшу мүмкүн.

ЖӨБ органдарынын коркунучка таасирин баалап жатып, кабыл алынган чечимдер актуалдуу мүнөзгө ээ болушу керектигин белгилөө керек, себеби булар сарпталган чыгымдарга жана алынган натыйжаларга тикелей тийиштиги бар. Бул шарттарда башкаруунун катасынын баасы аймактын жалпы масштабы менен алганда өтө чоң жана ал кайра калыбына келтире албай турган кесепеттер менен мүнөздөлөт.

Муниципалдык билим берүүнү башкаруу мамлекеттик бийлик органдарынын жана жергиликтүү өз алдынча бийлик органдарынын ишинин жалпы көрүнүшү катары аныкталышы мүмкүн жана ишмердиктин шартындагы аныкталбаган жагдай болгондо жакшы натыйжа (экономикалык, финансылык, социалдык ж.б.) бергенге жөндөмдүү, ошондой эле коркунучтардын келүүсүн болжолдоо жана ошол терс таасирди болтурбоого жана төмөндөтүүгө чара көрүү.

Тоболкечиликтерди башкаруунун технологиясы бул элементтерди: тобокелчиликтерди идентификациялоо жана байкоо системасын, коркунучтардан коргонуу механизмдерин камтыйт.

Коркунучтарды аныктоонун системасы өзүнө коркунучту идентификациялоо механизмин, коркунучту баалоо методун, коркунучка мониторинг системасын камтышы абзел. Коркунучтан коргонуунун комплекси коркунучту тез арада аныктоодон жана аны азайтуунун ыкмасынан түзүлөт. Коркунучту тез арада жөнгө салуу дегенди кескин көрсөткүчтөргө байкоо жүргүзүү жана аныкталган тенденцияларды эсепке алуу менен иш кылуу деп түшүнүү абзел.

Коркунучтарды башкаруунун субъектеринин санына булар кирет:

- жергиликтүү өнүгүүгө жоопкерчиликтүү ЖӨБ органдарынын жетек-

чилери, мүмкүн болгон коркунучту эске алуу менен калктын жашоо-осунун сапатынын жогорулоосу;

- өзүнүн ыйгарым укугунун чегинде башкаруучу чечим чыгарууга укугу бар ЖӨБ органдарынын түзүмү; алар коркунучтардын белгиленген деңгээлин эске алуу менен көрсөтүлгөн укуктарды ишке ашырат;
- коркунучтун ар кандай түрлөрүн нивелирлөө же эсепке алуу жөнүндө башкаруучу чечим кабыл алуу үчүн маалыматты даярдоого жоопкерчиликти аналитикалык бөлүм;
- укуктук коркунучтарга жоопкерчиликти юридикалык кызматтар.

Коркунучтун деңгээлин аныктоо үчүн сандык жана сапаттык анализ жүргүзүлөт. Сапаттык деп ар кандай факторлор аныктаган коркунучтуу булактарга жана потенциалдуу зоналарга анализ жүргүзүү эсептелет; ар бир ишмердик багытына тийиштүү факторлордун так тизмесине ээ.

Сандык анализде коркунучтун деңгээлин сан менен аныктайт жана перспективада көбөйүшүнө/төмөндөөсүнө баа берет. Мындай анализдөөдө бир нече блокко бөлүп алуу каралган: коркунучтун белгилүү бир түрүнө мүмкүн болгон коркунучтун деңгээлинин критерийин аныктоо.

Булагы: Кузнецова О. П., Юмаев Е. А. Муниципалдык мекемелерде социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн тобокелдиктерин башкаруу жана максат коюу// Жаш илимпоз. — 2015. — №9.

2.8. СЭӨП ИШТЕП ЧЫГУУ ЖАНА ИШКЕ АШЫРУУ ПРОЦЕССИНИН СИСТЕМАСЫН БАШКАРУУ

Шаардын/айыл аймагынын СЭӨПсын иштеп чыгуунун жана ишке ашыруунун процессин башкаруу системасы эки этапка бөлүнөт:

- Биринчи этап СЭӨПны иштеп чыгуу боюнча ишти баштоого байланышкан уюштуруучу маселелерди чечүүгө байланышкан;
- Экинчи этап - СЭӨПны иштеп чыгуунун жүрүшүндө МЖБ системасын иштеп чыгуу жана аны өткөрүү менен ишке ашыруу.

Биринчи этап өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

1. СЭӨПны иштеп чыгуу процессин демилгелөө.
2. Жумушчу топту түзүү.
3. СЭӨПны даярдоонун планын/графигин иштеп чыгуу жана бекитүү.

1. СЭӨПнын иштеп чыгуу процессин демилгелөө. ЖӨБ аткаруу органынын башчысына "Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө" КР Мыйзамына ылайык СЭӨПны иштеп чыгууну демилгелейт. Бул чечим эреже катары буйрук түрүндө катталат.

Анда СЭӨП убактылуу горизонтун (узактыгын) белгилеп алуу зарыл. Эреже катары СЭӨП 3-4 жылга иштелип чыгат жана ал ЖӨБ аткаруу органынын башчысынын шайланышына жана бюджеттин циклына туура келет.

2. СЭӨП иштеп чыгуучу жумушчу топтун түзүлүүсү. СЭӨП жумушчу топ даярдайт. Анын персоналдук түзүмү, милдети жана укугу, СЭӨП бүтүрүүнүн мөөнөтү, Жумушчу топту материалдык-техникалык (компьютер, имарат, канцтоварлар ж.б.) камсыздоонун маселеси каралат.

Жумушчу топтун милдетине эреже катары булар кирет:

1. Жергиликтүү жамааттардын жана ар түрдүү топтордун керектөөлөрү жана муктаждыктары жөнүндө маалымат жыйноо жана анализдөө, өнүктүрүү субъекттерин аныктоо.
2. Аймактык мамлекеттик органдардан мамлекеттик/тармактык программалардын милдеттери жана максаттары жөнүндө маалымат

алуу жана аны иштеп чыгуу.

3. СЭӨП долбоорун даярдоо.
4. СЭӨП долбоорун талкуулоо, макулдашуу жана экспертизалоо.
5. СЭӨП долбоорун иштеп чыгуу, кароого жана бекитүүгө берүү.

Бул милдеттерди чечүү үчүн жумушчу топ төмөнкү ыйгарым укуктарга ээ болот:

- СЭӨП иштеп чыгуу үчүн керектүү маалыматты аймактык уюмдарынан жана мекемелеринен суроо;
- Калктын керектөөлөрүн жана муктаждыктарын аныктоо үчүн жолугушууларды өткөрүү;
- Адистер менен жолугушууларды жана консультацияларды өткөрүү;
- Өнүктүрүү программасынын долбоорун иштеп чыгуу;
- Өнүктүрүү программасынын долбоорун талкуулоо жана ага оңдоо киргизүү;
- Өнүктүрүү программасынын долбоорун бекитүүгө берүү.

Жумушчу топ 9 - 13 кишиден турат. Аны ЖӨБ органынын аткаруучу башчысы же анын орун басарларынын бири жетектеши керек. Эгерде бул анын лидердик касиетинин бекемделишине шарт түзсө, пайда болгон маселелерди өз убагында чечүүгө мүмкүнчүлүк берет, жергиликтүү өнүктүрүүнүн Программасын иштеп чыгуунун маанилүүлүгүн ырастайт, жумушчу топко кадыр-барк кошот.

Жумушчу топтун түзүмү төмөнкү талаптарга туура келиши керек:

Биринчиден, сунушталган тармактардан же СЭӨП чакан программаларынан чыгып, ошондой эле жергиликтүү бийлик органдарынын милдеттеринен жана функцияларынан түзүлүшү керек. ар бир жумушчу топтун мүчөсү жергиликтүү өнүктүрүүнүн конкреттүү тармагына/секторуна жооп бериши зарыл.

Экинчиден, жумушчу топ жалаң гана ЖӨБ органдарынын мүчөсүнөн жана ага караштуу уюмдардын өкүлдөрүнөн турбашы керек, албетте, булар өзүнүн функционалдык милдетине жараша СЭӨП иштеп чыгууга өтө чоң салым кошушу керек.

Жумушчу топтун түзүмүнө жергиликтүү уюмдун жана бизнестин өкүлдөрүн киргизүү зарыл. Алардын катышуусу СЭӨП иштеп чыгууда комплекстүү ыкманы, максаттарга карата коомдук колдоону, шаардын/айыл аймагынын милдеттерин жана өнүктүрүү жолдорун камсыздайт.

Топтун гендердик балансын камсыздоо керек. Жумушчу топтун 60%нан азы бир жыныста болуусу шарт. СЭӨП даярдоо процессине аялдардын жана жаштардын катышуусу алардын кызыкчылыгын эсептөөгө жардам берет, ошол аймактын коомчулугунда жашаган бардык аялдарга жана жаштарга пайда алып келе турган чараларды белгилөөгө жардам берет.

Көп улуттуу түзүмү бар аймактарда жумушчу топко ошол этникалык топтордун өкүлдөрүн дагы киргизүү зарыл.

Акырында, СЭӨП сапатын жумушчу топтун мүчөлөрүнүн билими менен тажрыйбасы жана алардын кесипкөйлүгү аныктайт. Ошондуктан, жумушчу топтун мүчөлөрү буларды билиши керек:

- Маалыматты жыйнаганды жана анализдегенди;
- Көйгөйлөрдү аныктаганды, реалдуу максаттарды жана милдеттерди формулировкалаганды жана түзгөндү;
- Көнүмүш ойлонбостон, новатордук чечимдерди издегенди жана тапканды;
- Өзүнүн ишинин натыйжасын так жана кыска, оозеки жана жазуу түрүндө көрсөтө билүүнү;
- Жакшы коммуникативдик көндүмдөргө ээ болууну ж.б.

Жумушчу тобунун болжолдуу түзүмү:

- ЖӨБ аткаруу органынын башчысынын орун басары (Жумушчу топтун башчысы);
- ЖӨБ органынын аппаратынын бөлүмдөрүнүн жетекчилери жана адистери (3 киши);
- Муниципалдык ишканалардын жана уюмдардын кызматкерлери (3 киши);
- Жергиликтүү кеңештин депутаттары (келишим менен 2 киши);
- Жергиликтүү ишкерлер (2 киши);
- Коомдук уюмдардын өкүлдөрү (2 киши).

Синергия – интеграциянын жыйынтыгында ишмердиктин натыйжалуулугунун өсүүсү, өз өзүнчө бөлүктөрдүн бир системага биригүүсү.

Мисалга: идеялар менен алмашуу синергетикалык эффектке алып келет, анткени жыйынтыгында идея экиден болуп калат.

Эң маанилүүсү – Жумушчу топтун биргелешип иштөө поцессинде акыркы жыйынтыкка жетүү үчүн жалпы максаты, бири-бирин толуктаган билими, көндүмү жана тажрыйбасы бар команданын түзүлүшү керек.

Салттуу формалдуу жумушчу топтордон айырмасы мында синергетикалык натыйжанын бардыгында болууда.

СЭӨП сапатынын жогорулоосуна консультант, көз карандысыз эксперт катары Өнүктүрүү программасын даярдоодо тажрыйбасы бар, бул тармакта мыкты үлгүлөр менен тааныш коммерциялык уюмдардын, донордук уюмдардын жана ЖОЖдордун өкүлдөрүн тартуу жакшы натыйжа берет.

3. Планды/графикти иштеп чыгуу жана бекитүү. СЭӨП даярдоо 2-3 ай жүрөт. Жумушчу топтун ишин жакшы уюштуруу үчүн алар милдеттерди ич ара бөлүштүрүп алат. СЭӨП өз убагында даярдалышына ЖӨБ аткаруу органынын башчысы бекиткен план/графиги шарт түзөт.

27-таблица. Жумушчу план/график

№	Иш-чаранын аталышы	Жоопкерчиликтүү аткаруучу	Катышуучулар	Мөөнөт	Өткөрүлүүчү жай	Күтүлүүчү натыйжа

Жумушчу планда/графикте муну кароо туура:

- а) 1/3 убакыт маалымат жыйноо үчүн (жергиликтүү жамааттын жана калктын бардык топторунун керектөөлөрү, өнүктүрүү субъекттерин аныктоо, жергиликтүү өнүктүрүүгө тийиштүү тармактык/мамлекеттик базалык программаларды ж.б. аныктоо);
- б) 1/3 чогултулган маалыматтарды анализдөө, аларды системага салуу, жалпылаштыруу жана СЭӨП биринчи вариантын жазуу;
- в) 1/3 убакыт – коммуникативдик иш-чараларга (жолугушуулар, дискуссиялар, талкуулар, консультациялар, жергиликтүү ЖММКларда чагылдыруу ж.б.

Жумушчу топтун мүчөлөрү СЭӨП иштеп чыгуу боюнча билимдин ар кандай деңгээлине ээ экендигин эске алып, Жумушчу планда/графикте жергиликтүү өнүктүрүү программасын иштеп чыгуунун ыкмалары жана методдору жөнүндө СЭӨП боюнча жалпы позицияны түшүнүүгө жана иштеп чыгууга багыт берүүчү семинар өткөрүүнү ишеп чыккан оң.

Экинчи этап өзүнө буларды камтыйт:

- СЭӨП индикаторлорунун матрицасын иштеп чыгуу;
- СЭӨП ишке ашырылышына мониторинг жана баалоо системасын, анын ичинде инструментарийин иштеп чыгуу;
- СЭӨП ишке ашыруу боюнча мониторинг жана баалоону уюштурууну башкаруу системасын иштеп чыгуу.

1. СЭӨП индикаторлорунун матрицасын иштеп чыгуу

Аракет план түрүндө чакан программаларды иштеп чыккан соң, бардык индикаторлор 28-таблицага киргизилет. СЭӨП индикаторлорунун матрицасы СЭӨП тиркемеси толуп эсептелет.

28-таблица. СЭӨП индикаторлорунун матрицасы

Маселе	Индикатордун аталышы	Индикатор-дун чыныгы мааниси	Индикатор-дун максаты-нын мааниси	Чет-төөлөр (+, -)	Четтөөлөр боюнча түшүндүрмө
Чакан программа 1. _____					
Чакан программа 2. _____					

Индикаторлорду тандоодо мамлекеттик/тармактык программалардын индикаторлоруна, башкаруунун жогорку деңгээлиндеги өнүктүрүү программасынын индикаторлоруна, БУУнун Туруктуу өнүктүрүү максатынын индикаторлорун эсепке алып, ошого түздөнүү зарыл.

Мониторинг Планга ылайыкташып өткөрүлөт, план болсо СЭӨП индикаторлорунун Матрицасынын базасында иштелип чыгат. Мониторингдин планынын формасы төмөндө келтирилди.

29-таблица. Мониторингдин планынын формасы

Индикатордун аталышы	Индикатор-дун базалык мааниси	Маалыматты жыйноонун методу	Маалыматты жыйноонун мезгилдүүлүгү	Маалымат булагы	Маалыматты жыйноого жоопкер

2. СЭӨПнын ишке ашырылышына мониторинг жана баалоо системасын иштеп чыгуу

СЭӨП ажырагыс бөлүгү мониторинг жана баалоо системасы болуп эсептелет, ал булар үчүн керек:

- Так жана ишеничтүү маалымат алуу;
- Процесстерди башкаруу;
- Өнүмдөргө жана жыйынтыктарга жетүү;
- өзгөртүүлөрдү киргизүү жана сапаттуу башкаруучу чечимдерди кабыл алуу.

Мониторинг жана баалоо системасын пландоо үчүн төмөнкүлөр керек:

- мониторингдин предметин – СЭӨП индикаторлорунун матрицасын аныктоо жана бекитүү;
- мониторинг тобун түзүү жана алардын функциясын бөлүштүрүү;
- мониторинг жана баалоону өткөрүүнүн планын иштеп чыгуу;
- мониторинг жана баалоонун каражаттарын иштеп чыгуу.

30-таблица. Мониторингдин объекттери

Маселелердин жана чаралар-дын жыйынтыгы (мониторинг)	Пландалган жыйынтыктардын баары ишке аштыбы?
Өнүм(продукт) (мониторинг)	Пландалган өнүмдүн баары чыгарылдыбы?
Чаралар жана аракеттер (мони-торинг)	Пландалган чаралар меңен аракеттер толук көлөмдө өт-көрүлдүбү?
Ресурстар (мониторинг)	Канча ресурс сарпталды? Бардык каражаттар пайдаланылдыбы? Ресурстар канчалык деңгээлде максаттуу пайдаланылды?

Мындай иштер жасалганда МжБ системасы натыйжалуу болду деп саналат:

- Коюлган максаттын индиаторлору/көрсөткүчтөрү иштелип чыкса жана аларга жоопкерлер болсо;
- Маалымат булактары аныкталса;
- Маалымат жыйноонун методдору аныкталса;
- Маалымат жыйноонун мезгилдүүлүгү аныкталса;
- Катышуучулардын ичинде маалымат менен бөлүшүү камсыздалса;
- Маалыматты иштеп чыгуу жана анализдөөнүн системасы иштелип чыкса;
- Маалыматты пайдалануучулардын чөйрөсү аныкталса;
- Мониторинг системасынын иштөөсү үчүн ресурстар аныкталса.

8-сүрөт. Мониторинг жана баалоонун негизги принциптери

Эмне өлчөнсө, ошол жасалат
Жыйынтыктарды өзгөртмөйүн ийгилик менен утушту айырмалап болбойт
Эгерде сиз ийгиликти өлчөй албасаңыз, анда ага сыйлык бере албайсыз
Эгерде сиз ийгиликти сыйлай албасаңыз, демек, сиз утушту колдойсуз
Эгерде сиз утулгандыкты моюнга алабасаңыз, анда аны сиз оңдой ала албайсыз
Эгерде сиз жыйынтыкты көрсөтө алсаңыз, сиз коомдук колдоого ээ болоаласыз

МжБнын негизги каражаттары:

- документтерди анализдөө;
- көзөмөлдөө;
- консультациялар;
- интервью (сурамжылоо, анкета толтуртуу);
- фокус тобу ж.б.

Баалоо – бул мониторингдин (же баалоону өткөрүү маалында алынган маалыматтарды) маалыматтарын анализдөө.

Баалоонун максаты – СЭӨП ишке ашыруунун жыйынтыктарын ченөө жана СЭӨП чечиши керек болгон милдеттер менен салыштыруу.

Баалоо үч суроого жооп берет:

- Эмне өзгөрдү?
- Өзгөрүүнү эмне шарттады?
- Эмнени өзгөртүү болжолдонуп жатты эле?

Мониторинг жана баалоонун иштелип чыккан системасы СЭӨП ишке ашырууну натыйжалуу башкарганга, документке өз убагында өзгөртүү жана кошумча киргизгенге мүмкүнчүлүк берет.

3. СЭӨП ишке ашыруу боюнча башкарууну уюштуруунун системасын иштеп чыгуу

Анын негизин СЭӨП ишке ашырууга МжБнын биргелешкен тобу, анын ишинин план жана отчеттуулугу, ошондой эле мониторинг жана баалоонун өткөрүүнүн каражаттары түзөт.

Топтун максаты – ААнын СЭӨП иштеп чыгууну натыйжалуу башкарууну камсыздоо, мониторингдин жыйынтыгы боюнча өзгөртүүлөрдү жана кошумчаларды киргизүү үчүн рекомендацияларды иштеп чыгуу.

Топтун негизги милдеттери:

- СЭӨП жөнүндө калкты айкындык жана маалымат менен камсыздоо;
- СЭӨП ишке ашыруунун мониторингин жана баалоосун уюштуруу жана өткөрүү;
- Иштеп жаткан СЭӨП өзгөртүү киргизүү үчүн сунуштарды иштеп чыгуу.

Топтун негизги милдеттери (функциялары):

- Коюлган максаттар, милдеттер жана чараларды аткаруу боюнча жамаат менен консультацияларды, коомдук угууларды, фокус топторду өткөрөт;
- СЭӨП иш-чараларын жана милдеттерин ишке ашыруу жөнүндө отчетторду угат;
- ААнын СЭӨП байланышкан көйгөйлөргө анализ жүргүзөт;
- ААнын СЭӨП мониторинг жана баалоонун планын аткарат;
- СЭӨП планын аткаруу боюнча индикаторлорунун анализин жүргүзөт;
- Кызмат көрсөтүү катары өз маалында демилгелердин/долбоорлордун/программалардын ишке ашуусунун жүрүшүндө айыл өкмөтүн, айыл кеңешин жана жергиликтүү жамаатты маалымдайт;
- Өзүнүн ишмердигинин жыйынтыгы жөнүндө АКнин сессиясына отчет даярдайт;
- Жергиликтүү демилгелердин/долбоорлордун/программалардын ишке ашыруу процессин жакшыртуу боюнча ААнын иштеп жаткан СЭӨП өзгөртүү киргизүү үчүн сунуштарды иштеп чыгат.

СЭӨП ишке ашырууга мониторинг жана баалоо боюнча топтун түзүмү жергиликтүү кеңештин чечими менен бекитилет. Жергиликтүү кеңеш анын компетенциясына тийиштүү айрым бир долбоорлорго биргелешип мониторинг жана баалоо жүргүзүү үчүн кошумча топторду түзгөнгө укугу бар. Топтун мүчөлөрүнүн тизмеси ААнын/шаардын маалымат тактасына илинет. Топтун түзүмү жергиликтүү кеңеш тарабынан бекитилет.

Биргелешкен мониторингдин тобунун түзүмүнө булар кирет:

- айылдык\шаардык кеңештин депутаттары;
- демилгечи топтордун жана коммерциялык эмес уюмдардын өкүлдөрү;
- жергиликтүү жамааттын активдүү мүчөлөрү жана тилине, майыптыгына, этникалык тийиштүүлүгүнө, динине, саясий жана башка көз карашына, билимине, тегине, мүлктүк жана башка жагдайына карабастан башкалар кирет. Топтун сандык жана сапаттык түзүмү жергиликтүү кеңештин чечими менен макулдашылат.

СЭӨП мониторинг жана баалоо боюнча жумушчу топтун отуруму 6 айда бир жолудан кем эмес өткөрүлөт. ААнын/шаардын СЭӨП мониторинг жана баалоо СЭӨП мониторинг жана баалоонун бекитилген планына ылайык өткөрүлөт.

Топтун отурумунун протоколдору калкты маалымдоо максатында маалыматтык такталарда илинет, ошондой эле айылдын жыйынында, коомдук угууларда, курултайда жана талкууларда өткөрүлүшү мүмкүн.

Топтун алгачкы отурумунда топтун башчысы шайланат, анын милдетине топтун ишинин планын жана иш графигин иштеп чыгуу, топтун отурумун чакыруу, топтун отурумун протоколдоо, мүчөлөрдүн ортосунда милдеттерди бөлүштүрүү, топтун натыйжалуу иштөөсү үчүн керектүү ресурстар менен камсыздоо кирет.

Топтун отчеттуулугу. Ар бир мониторинг сайын топ мониторингдин жыйынтыгы жөнүндө протокол даярдайт, МжБ процедурасы аяктагандан соң 7 күн аралыгында 33-таблицаны толтурат жана баяндоо түрүндө отчет даярдайт.

Баяндоочу отчеттун сунушталган түзүмү (2-3 барактан ашпайт):

жетишилген ийгиликтерди кыскача баяндоо жана СЭӨП конкреттүү индикаторлорун аткаруу;

СЭӨП ишке ашыруу процессинде пайда болгон жана коюлган милдеттерди чечүүгө тоскоол болгон көйгөйлөрдү кыскача баяндоо.

ААнын СЭӨП киргизүү керек болгон кырдаалды жакшыртуу боюнча сунуштарды иш-чаралардын планы катары киргизүү.

Шаардын/айыл аймагынын СЭӨП мониторинг жүргүзүүчү тобу МжБнын бекитилген Планынын негизинде ЖӨБ органдарына жана Координациялык органдарга милдеттерди аткаргандык, пландалган индикаторлорго жетүүнүн иш-чаралары жана ийгиликтери жөнүндө отчет берет. МжБнын жыйынтыктары ошондой эле, маалыматтык такталарда илинип, жергиликтүү ЖММКда жана расмий сайттарда жарыяланышы мүмкүн.

31-таблица. Мониторинг тобунун отчетунун формасы

№	Максаттар/милдеттер/ 6 айда аткарылышы керек болгон СЭӨП индикаторлору	Аткарууну баалоо		Эгерде актарылган болсо, анда далилдөөчү документтердин тизмеси (протокол, буйрук, чечим, токтом, катышуучулардын тизмеси, объекттердин тизмеси ж.б.)	Эгерде аткарылбаган болсо анын себебин баяндап жазыңыз	Сунуштар
		Ооба	Жок			

Коомчулуктун катышуусундагы жергиликтүү кеңештин сессиясында индикаторлордун пландалган белгилерине жетишүүдөгү иш-чараны, милдеттерди аткаруунун жүрүшү жана прогресси жөнүндө маалыматтарды угуу жана зарылчылык болсо Өнүктүрүү программасына оңдоолорду киргизүү жөнүндө чечим кабыл алуу сунушталат.

Өнүктүрүү программасынын аягында ЖӨБ органдары СЭӨП жергиликтүү жамааттын жашоосунун бардык чөйрөсүнө тийгизген таасирине баа берүүнү уюштура алат. Эреже катары, бул ишти көз карандысыз уюм же эксперттер ишке ашырышат.

Таасир кылуунун предмети катары төмөнкүлөр кызмат кылат:

- жетишилген натыйжалардын туруктуулугу;
- жетишилген жыйынтыктардын натыйжалуулугу;
- ишке ашырылган максаттардын жамааттын керектөөлөрүнө жана муктаждыктарына адекваттуулугу.

СЭӨП үчүн таасир кылуунун 2-3 кем эмес индикаторун коюу сунушталат.

Белгилей кетчү нерсе, иштелип чыккан СЭӨП, аракет планы, МжБ планы АК же шаардык кеңешиндеги сессияга бекилээрден мурда протокол түзүү менен коомдук талкууга коюлушу талап кылынат.

3. РАЙОНДУН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫН ИШТЕП ЧЫГУУ

Райондун деңгээлиндеги мамлекеттик башкаруу системасы "вертикалдык" отчеттуулукка да, мында аймактык мамлекеттик органдар өзүнүн тармактык программаларынын маселелерин чечүүдө тийиштүү министрликтерге жана ведомстволорго баш ийгендиги, ошондой "горизонталдык" отчеттуулукка да, а анда алар райондун өнүгүүсүнө таасир берүү жана ЖӨБ органдарына колдоо көрсөтүү жагынан райондук мамлекеттик администрацияга (РМА) отчеттуулукка да негизделген.

Райондук деңгээлдеги пландоо системасы мамлекеттик/тармактык программалардын жана ЖӨБ органдарынын СЭӨПүнүн программалардын бири-бирине шайкеш келүүсүн эсепке алуусу керек.

Райондун деңгээлинде пландоо жолдорунун жаңы, негизги өзгөчөлүктөрү:

- Райондун СЭӨП баарынан мурда региондун өнүгүүсүнүн ийгиликтеринин көрсөткүчтөрү жагынан бүт РМАнын жана аймактык мамлекеттик органдардын милдеттерин жана жоопкерчилигин чагылдырат.
- Аймакты өнүктүрүүнүн күчтүү жактарын жана мүмкүнчүлүктөрүн колдоо керек, көйгөйдү чечүүгө гана басым жасай бербестен, болгон мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүүгө жана күчөтүүгө багыт алуу зарыл. Көйгөйдү чечүүгө багытталган ыкма пландоонун чабытын тарытат жана ресурстарды алга секирик жасабай турган майда иштерге чачыратып жиберет.
- Улуттук деңгээлдеги мамлекеттик/тармактык программалардын, регионалдык (облустук жана райондук) өнүктүрүү программасынын жана ЖӨБ деңгээлиндеги өнүктүрүү программасынын байланышын түзүү.
- Райондун деңгээлиндеги пландоонун системасы мамлекеттик пландоонун бүтүн бир системасынын бөлүгү болуп эсептелет. Муну менен катар райондун жергиликтүү жамаатынын (ЖӨБ органдары аркылуу) кызыкчылыгын жогорку деңгээлде ("төмөндөн-жогору" принциби) эске алуу жана мамлекеттик / тармактык программаларды райондук деңгээлде ("жогорудан-төмөн" принциби) ишке ашыруу камсыздалат.
- Өнүктүрүүнүн приоритеттүү багыты катары экономикалык өнүгүү каралат. Өнүктүрүү программасы колдо бар ресурстарды сарптоого эмес, анын туруктуу келүүсүн жана инвестиция менен бюджеттин өсүүсүн стимулдоого багытталган.
- Райондордун өнүктүрүү программасы ААны өнүктүрүүнүн программасынын жыйындысы катары каралбашы керек, ал көбүнчөсү башкаруучу жана таасир берүүчү мүнөздөгү чараларды камтышы парз. Сунушталган ыкмада райондун СЭӨП улуттук жана жергиликтүү деңгээлдин ортосундагы пландоо системасында байланыштыруучу звено болуп калат. Райондун деңгээли вертикалдык (улуттуктан жергиликтүү деңгээлге чейин) жана горизонталдык (бардык аймактык-тармактык министрликтердин жана ведомстволордун ошондой эле ЖӨБ органдарынын өкүлдөрүнүн ведомство аралык пландоосу) башкарууну камсыздайт.
- РМА жана аймактык мамлекеттик администрациянын органдары баарынан мурда өнүктүрүү процесстеринин координаторлору болуп калат. Аны үчүн жергиликтүү бийлик органдары өзүнүн айланасында "өнүктүрүү субъекттерин", мындайча айтканда жарандардын ар кайсы тармактагы: экономикадагы, маданияттагы, спорттогу, руханий жашоосундагы сапатын реалдуу жакшыртууга таасир берген адамдарды, уюмдарды аныкташы жана алардын күчүнө киришине шарт түзүшү керек.

Жергиликтүү органдардын бийлигинин милдетине жергиликтүү өнүктүрүүнүн бир топ перспективалуу тармактарын кээ бир факторлорду эске алуу менен болжолдоо кирет: жаратылыштык, чийки зат (сырьелук), адамдык ж.б. Болжолдоонун негизинде райондун экономикалык өнүгүүсүндөгү адистешүүсү түзүлөт. Райондун СЭӨП өнөктөштөрдүн жана "өнүктүрүү субъекттеринин" ресурстары регионду өнүктүрүүгө акырындап кирүүсү боюнча чараларды киргизиши керек.

3.1. ПРОГРАММАНЫН ТҮЗҮМҮ ЖАНА АНЫ ИШТЕП ЧЫГУУНУН НЕГИЗГИ ЭТАПТАРЫ

Райондун СЭӨП сунушталган түзүмү төмөнкү бөлүктөрдү камтыйт:

1. СЭӨП иштеп чыгуунун уюштуруу этабы жөнүндө маалымат. СЭӨП иштеп чыгуу боюнча жумушчу топтун түзүмү, максаты жана милдети.
2. Киришүү. СЭӨП иштеп чыгуу үчүн ченемдик-укуктук негиз. СЭӨП иштеп чыгуунун методикасынын негизги жоболору.
3. Учурдагы кырдаалды анализдөө.
 - Тышкы чөйрөнү анализдөө: райондон сырткаркы процесстерди анализдөө, мамлекеттик тармактык программаларды ("төмөндөн-жогору" жана "жогортон-төмөн" принциби боюнча пландоо) анализдөө, тышкы факторлордун процесстерин анализдөө.
 - Ички чөйрөнү анализдөө: мурдагы Өнүктүрүү программасынын аткарылышын анализдөө, мурдагы өнүгүүнүн көрсөткүчүн, жергиликтүү жамааттын керектөөлөрүн (муктаждыктарын), ресурстук мүмкүнчүлүктөрдү анализдөө.
4. Өнүктүрүү программасынын жалпы максаты жана ага жетүүнүн индикаторлору.
5. Өнүктүрүүнүн приоритеттүү (чакан программалар) багыттары. Ар бир приоритеттүү (чакан программалар) багыт боюнча максаттар жана милдеттер. Экономика жаатында райондун адистешүүсү.
6. Социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасын ишке ашыруу боюнча аракет планы.
7. Өнүктүрүү програмасынын бюджети. Өнүктүрүүнүн финансылык модели. Бюджеттик жана инвестициялык саясат.
8. Чакырыктар жана коркунучтар
9. Өнүктүрүү программасын ишке ашырууну башкаруу. Өнүктүрүү программасына мониторинг жана баалоо жүргүзүү.
10. Тиркемелер.
 - МжБ планы.
 - Жогорку деңгээлге суроо-талап (керегине жараша).
 - Бизнес-долбоорлордун тизмеси жана аларга мүнөздөмө.

СЭӨП түзүмүн эсепке алуу менен аны иштеп чыгуу процесси төмөнкү этаптардан өткөрүлөт:

1-этап – Учурдагы кырдаалга анализ. Бул этапта райондун ички жана тышкы чөйрөсүнө тыкыр анализ өткөрүлөт. Райондун учурдагы абалынын көрсөткүчү, ААнын керектөөлөрү жана муктаждыктары анализденет, райондун келечегине болжол жасалат, райондун реалдуу абалына баалоо, көйгөйлөр, тобокелчиликтер, коркунучтар жана мүмкүнчүлүктөр аныкталат.

2-этап – СЭӨП жалпы максатын жана жыйынтыктарын коюу. Бул этапта райондун калкы иштеп чыккан келечектеги көрүүсүнө жакындата турган программанын негизги максаты калыптанат жана мамлекет экономикада жана социалдык тармакта кандай максат койсо, ошого жетүүгө багытталат.

3-этап – Экономика жаатында өнүктүрүү жана адистешүүнүн артыкчылыктарын аныктоо. Ички жана тышкы чөйрөгө жасалган анализдин негизинде бул этапта ошо аймакты өнүктүрүүсүнүн жана адистешүүсүнүн артыкчылыктары аныкталат.

4-этап – Өнүктүрүүнүн приоритеттерин аныктоо (чакан программалар). Бул этаптын жыйынтыгы – чакан программалардын максатына жетүүнүн натыйжаларын көрсөтүү менен өнүктүрүүнүн чакан программасын аныктоо болуп эсептелет.

5-этап – Инвестициялык долбоорлорду иштеп чыгуу. Бул этапта кошумча ресурстарды тартуу үчүн аймакты өнүктүрүүгө багытталган инвестициялык пакет түзүлөт.

6-этап – СЭӨП ишке ашыруу боюнча аракет планын иштеп чыгуу. Көйгөйлөрдү чечүү жана башкаруучу маселелер жана айрым долбоорлор түрүндө жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашыруу боюнча СЭӨП аракет планын иштеп чыгуу.

7-этап – Райондун бюджеттик жана инвестициялык саясатын иштеп чыгуу. Инвестициялык долбоордун формулировкаланган максаттарынын негизинде СЭӨП бюджетти жана инвестициялык саясаты (бизнес жана инвестициялык долбоорлорду ишке ашыруу үчүн ресурстарды тартуунун ыкмалары) иштелип чыгат.

8-этап – Чакырыктарды жана коркунучтарды баалоо. Бул этапта СЭӨП ишке ашырууда пайда болуучу факторлордун жана коркунучтардын баары аныкталат, аларга баалоо жүргүзүлөт жана аларды азайтуу боюнча чаралар иштелип чыгат.

9-этап – Мониторинг жана баалоо системасын иштеп чыгуу. Бул этапта мониторинг жана баалоонун системасы иштелип чыгат, жетишкендиктери башкармачылык тарабынан көзөмөлдөнө турган базалык индикаторлор аныкталат. Ошондой эле маселелерди чечүүнүн мөөнөттөрү, ага жоопкерлер жана ал жетишкендиктерди текшерүүнүн ыкмалары аныкталат.

10-этап – СЭӨП башкаруу системасын түзүү. Пландоо системасынын аяктоочу этабы катары СЭӨП ишке ашыруу жана өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү үчүн жооп берүүчү МжБ тобун түзүүгө жооп берүүчү СЭӨП башкаруу системасын түзүү эсептелет.

Бул этаптардын ортосунда тикелей жана кыйыр байланыштар болушу мүмкүн. Демек, СЭӨП жалпы максатын түзүү, өнүгүүнүн приоритеттерин тандоо (чакан программаларын) же башка этаптардагы иштер биринчи этапка кайрылууну, кээ бир маалыматтарды алууну жана тактоону талап кылышы мүмкүн. Мындай байланыш аракет планын түзүү жана СЭӨПтүн бюджетин иштеп чыгуу боюнча этаптардын ортосунда болушу мүмкүн.

9-сүрөт. Райондун СЭӨП иштеп чыгуунун этаптары

СЭӨП ИШТЕП ЧЫГУУ ЭТАПТАРЫ

- 1 Учурдагы жагдайды талдоо
- 2 СЭӨП максаттарын, негизги жыйынтыктарын белгилөө
- 3 Экономика чөйрөсүндө адистештирүүнү аныктоо
- 4 Өнүктүрүү артыкчылыктарын аныктоо (чакан программалар)
- 5 Инвестициялык долбоорлорду иштеп чыгуу
- 6 СЭӨП ишке ашыруу боюнча аракеттердин планын иштеп чыгуу
- 7 СЭӨП бюджетти жана инвестициялык саясатты иштеп чыгуу
- 8 Чыкырыктарды жана тобокелдиктерди баалоо
- 9 МжБ системасын иштеп чыгуу

Программа - негизинде стратегиялык милдеттерди чечүүнү өнүктүрүү боюнча максаттуу иш аткарыла турган документ.

Өнүктүрүү программасынын белгилери:

- Стратегиялык мүнөзгө ээ, бир топ маанилүү маселелерди чечүүгө багытталган.
- Келечекке, перспективалык керектөөлөрдү ишке ашырууга багытталган.
- Системалуу, программалык-максаттуу ыкманын идеологиясына таянат.
- Иштеп чыгууда түзүмдүк технология пайдаланылат.

3.2. УЧУРДАГЫ КЫРДААЛДЫ АНАЛИЗДӨӨ ЖАНА БААЛОО

СЭӨП иштеп чыгуунун негизинде райондун социалдык-экономикалык абалына ар тараптуу анализ жүргүзүү жатат. Бул келечекте өнүктүрүү маселесинен караганда керектөөлөрдү, ишке ашырылбаган мүмкүнчүлүктөрдү билгенге жана макулдашылган максаттарга жетүүнү камсыздаганга, абалды жакшыртуу үчүн эмне кылса болоорун таразалаганга мүмкүнчүлүк берет.

Демек, учурдагы кырдаалга анализ – бул райондун социалдык жана экономикалык көрсөткүчтөрүн аймактын ички жана тышкы шартын эсепке алуу менен изилдөө. Ал регионалдык социалдык-экономикалык системада бар негизги көрүнүштөрдү жана пропорцияларды мүнөздөөчү статистикалык көрсөткүчтөрдүн системасын пайдаланууга негизделет. Региондун социалдык-экономикалык өнүгүүсүн анализдөөнүн максаты – райондун өнүгүүсүнө жардам берүүчү факторлорду, ошондой эле экономикалык өсүүнүн диспропорциясын жана пайдаланылбаган мүмкүнчүлүктөрүн аныктоо.

Бул маселелерди чечүү бир жагынан региондун чарбалык өнүгүүсүндөгү комплекстүүлүктү күчөтүү мүмкүнчүлүгүн аныктоого, экинчи жагынан – эмгектик, материалдык, жаратылыштык жана финансылык ресурстарды рационалдуу пайдаланууда базар экономиканын шартында анын ийгиликтүү иштөөсүнүн шартын баалоого багытталган. Бул иштердин жыйынтыгы районду өнүктүрүүнүн жалпы максаттарын коюуга, жергиликтүү экономиканын адистешүүсүн жана өнүктүрүүнүн приоритеттерин тандоого, ошону менен катар анын чакан программасын иштеп чыгууга базаны түзөт.

Бул этаптын иштери буларды камтыйт (10-сүрөт):

1. Райондун тышкы чөйрөсүн өнүгүүгө жакшы шарт түзгөн же тоскоол кылган процесстер жана тенденциялар катары анализдөө.
2. Райондун ички чөйрөсүн анализдөө.

Учурдагы кырдаалды анализдөө жана баалоо жүргүзүү ар түрдүү маалыматты алуунун, анализдөөнүн жана иштеп чыгуунун заманбап методдорун пайдаланууга негизделген атайын технологияларды пайдаланууну туюндурат.

10-сүрөт. Райондун учурдагы кырдаалын анализдөө

ТЫШКЫ ЧӨЙРӨНҮ АНАЛИЗДӨӨ

Тышкы процесстерди жана тенденцияларды анализдөө;
Мамлекеттик тармактык программаларды анализдөө
Айлана-чөйрөнүн абалын анализдөө

ИЧКИ ЧӨЙРӨНҮ АНАЛИЗДӨӨ

Мурдагы СЭӨПсынын аткарылышын анализдөө;
Учурдагы өнүгүүнүн көрсөткүчтөрүн анализдөө;
Жергиликтүү жамааттын керектөөлөрүн анализдөө;
Жергиликтүү ресурстарды анализдөө

Райондун социалдык-экономикалык өнүгүүсүн анализдөө төмөнкү милдеттерди чечүүгө багытталган:

- региондун жаратылыштык-ресурстук потенциалын баалоо;
- айлана-чөйрөнүн абалынын начарлашынын себебин аныктоо;
- калктын динамикасынын өзгөчөлүгүн жана түзүмүн, миграциялык агымдын негизги себептерин изилдөө;
- калктын жашоосунун жетишилген деңгээлин жана сапатын баалоо, социалдык инфратүзүмүнүн негизги объектери менен камсыздалгандыгы;
- эмгек ресурстарын пайдаланууну баалоо;
- региондогу жумушсуздуктун өзгөчөлүктөрүн ачуу;
- региондогу экономикалык өнүгүүнүн жетишилген деңгээлин баалоо;
- региондун регион аралык жана тышкы экономикалык байланыштарына анализ жүргүзүү;
- өндүрүштүн экспорттук резервдерин аныктоо;
- аймактын финансылык абалын баалоо;
- региондун чарбасынын жана калкынын кызыкчылыгы үчүн менчиктин ар түрдүү формасындагы ишканаларды пайдалануу мүмкүнчүлүгүн баалоо ж.б.

Учурдагы кырдалды анализдөөнүн негизги методологиялык жолдору

Учурдагы кырдалды анализдөө – бул аймактын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө шыкык берген же тоскоол болгон тенденцияларды, мыйзам-ченемдүүлүктөрдү, факторлорду аныктаганга мүмкүнчүлүк берген комплекстүү технологиялар. Анализдин объекти катары учурдагы проблемалар менен бирге мүмкүнчүлүктөр дагы болушу мүмкүн. Негизги маселелердин бири – аймактын өнүгүүсүн аныктай турган факторлорду табуу. Учурдагы кырдалды анализдөө 7 этаптан турат.

Этап 1. Кырдалды анализдөө методдорун аныктоо жана керектүү маалыматты жыйноо. Маалымат булактары аныкталат жана кырдалды, анын күчтүү жана чабал жактарын, өнүгүүнү аныктай турган, негизги факторлорду жакшы түшүнгөнгө зарыл болгон методикалар даярдалат.

Этап 2. Маалыматты иштеп чыгуу. Маалыматтын сапатын баалоо, аны системалаштыруу жана классификациялоо, анализ үчүн маалымат базасын түзүү жүргүзүлөт.

Этап 3. Кырдалды анализдөө. Өнүгүүгө таасир берген факторлор табылат, алардын салыштырмалуу маанилүүлүгү, өнүгүүгө кылган таасиринин деңгээли аныкталат. Жыйынтыгы катары көйгөй так көрсөтүлөт. Бул маселени чечүү үчүн эксперттик баалоонун методу жана "мээ чабуулу" пайдаланышы мүмкүн.

Ошондой эле аймактын күчтүү жана чабал жактары, өнүгүү үчүн коркунучтарга жана тобокелчиликтерге баа берилет. Кырдалдын тышкы жана ички чөйрөдөгү мүмкүн болгон өзгөрүүлөргө туруктуулугу, кырдалдын өнүгүү динамикасынын мүмкүн болгон көрсөткүчүнүн өзгөрүүсү бааланат.

Этап 4. Өнүктүрүүнүн сценарийин иштеп чыгуу. Кырдалдын өнүгүүсүнүн болжолдуу сценарийлери кеңири баяндап жазылат. Бул маселени чечүү үчүн "мээ чабуулу" методу пайдаланылат. Бул аналитикалык иштин багытын түзөт. Аныкталган факторлорду пайдалануу менен кырдалдын өнүгүүсүнүн модели түзүлөт. Негизги факторлордун белгилеринин өзгөрүүсүн болжолдоп баалоо эксперттер жана адистер тарабынан аныкталат.

Этап 5. Учурдагы кырдалды эксперттик баалоо. Программаны иштеп чыгуучулардын тобу, эксперттер/адистер жекече же коллективи менен учурдагы кырдалга баа берет.

Этап 6. Экспертизанын жыйынтыгын иштеп чыгуу жана баалоо. Алынган жыйынтыктар жалпылаштырылат.

Этап 7. Жасалган иштердин жыйынтыгы чыгарылат. Бул этаптын негизги милдетине толугу менен учурдагы кырдалды жазса болот.

Булак: А.Л. Гапоненко "Стратегия социально-экономического развития: страна, регион, город". М.: РАГС, 2001

Анализдөө үчүн маалымат ар кандай методдор менен чогултулат – фокус-топ өткөрүү, изилдөө, тегерек стол жана башка иш-чаралар өткөрүү менен. Учурдагы кырдалды анализдөө кабинеттеги изилдөө мүнөздө болот, себеби ал ар кандай документтерди – отчетторду, расмий статистиканы, сурамжылоонун жыйынтыктарын ж.б. изилдөө менен байланышкан.

Жеткиликтүү маалымат көбүнчө жалпы мүнөзгө ээ, көп учурларда толук эмес жана тез эскириши мүмкүн, ошону үчүн аны жыйноо боюнча кошумча иштерди уюштуруу керектигин эске алуу зарыл.

3.2.1. ТЫШКЫ ЧӨЙРӨНҮ АНАЛИЗДӨӨ.

Тышкы чөйрөнүн өзгөрүүсү аймактын өнүгүүсүнүн "фонунун шарттарына" таасир бериши мүмкүн. Тышкы чөйрөнүн факторлору район тарабынан көзөмөлдөөгө алынбайт, ага ыңгайлашса болот жана ыңгайлашуу керек, СЭӨП иштеп чыгууда ыңгайлашуу зарыл.

Тышкы процесстерди жана тенденцияларды анализдөө

Тышкы процесстерди жана тенденцияларды анализдөө мындай облустар жана тармактар боюнча жүргүзүлөт:

- Саясий жана социалдык-экономикалык процесстер (мамлекеттин саясий курсу, ЕАЭБге, башка союздарга, саясий партияларга ж.б. кирүү).

- Миграциялык процесстер.
- Мамлекеттик/тармактык программалар, ар кандай тармактарда мамлекеттик жөнгө салуу, мыйзамдагы өзгөрүүлөр (салык салуу, лицензия берүү, техникалык регламенттер, сертификация ж.б.).
- Эл аралык милдеттер жана келишимдерге ылайык экологиялык ченемдер жана процедуралар.
- Өнүктүрүүнүн эл аралык агенттигинин ишмердиги (Дүйнөлүк Банктын, АӨБнин, ПОООНдун ж.б. программалары/долбоорлору).
- Технологиядагы өзгөрүүлөр (өндүрүштүн жаңы технологиялары, өндүрүштү автоматизация жана башкаруу, Интернет, социалдык тармактар, мобилдик байланыш, МКТнын кирүүсү ж.б.).

Облустун/тармактын ар бири тигил же бул багыттын өнүгүүсүнө оң же терс таасири жагынан изилденет. Алардын таасирин баалоо үчүн 32-таблицаны толтуруу зарыл.

32-таблица. Өнүктүрүүгө тышкы факторлордун таасирин баалоо

№	Өнүгүү тармактары боюнча тышкы факторлор	Оң факторлор	Балл (1-5ке) менен баалоо	Терс факторлор	балл (1-5ке) менен баалоо

Алгач Программаны иштеп чыгуучулардын берген жеке баасы ачыкка чыгат, андан соң объективдүүлүктү жогорулатуу максатында ал баалар орточолоштурулушу зарыл.

Бул иштин жыйынтыктары СЭӨП даярдоонун кийинки этаптарында эске алынышы зарыл. Ошондуктан, позитивдүү факторлор өнүгүү үчүн пайдаланылышы же күчтөнүшү керек, а терс факторлорду жергиликтүү өнүктүрүүгө терс таасирин азайтуу үчүн чараларды иштеп чыгууга пайдалануу керек.

33-таблица. 32-таблицаны толтуруунун мисалы

№	Өнүктүрүү тармактары боюнча тышкы факторлор	Позитивдүү факторлор	балл (1-5ке) менен баалоо	Терс факторлор	балл (1-5ке) менен баалоо
1	Калктын эмгекке жарамдуу бөлүгүнүн эмгек миграциясына кетүүсү	Мигранттардын үй-бүлөсүнө акчалай каржаттар	5	Квалификациялуу кадрлардын кетүүсү	1
				Мигранттардын балдары ата-энесинин камкордугусуз калышууда	1
				Үй-бүлөлөрдүн бузулуусу	3

Бул мисалдан көрүнүп тургандай бул райондо коркунучу туудурган нерсе – квалификациялуу кадрлардын кетүүсү жана ата-эненин камкордугунан ажыраган балдардын санынын жогорулоосу. Анализ СЭӨП иштеп чыгууда милдеттүү түрдө аталган терс факторлорду төмөндөтүү боюнча

чараларды киргизүү керектигин көрсөттү.

Аныкталган позитивдүү фактор ошол районду өнүктүрүү үчүн мүмкүнчүлүк болуп эсептелет, ошол факторду кошумча финансылык ресурс катары пайдалануу боюнча СЭӨП кошуп коюу абзел.

Мамлекеттик/тармактык программаларды анализдөө

Бул иш мындай тартипте аткарылат.

1) Райондун өнүгүүсүнө таасири бар тармактык/мамлекеттик программалардын тизмеси аныкталат.

Мындай маалымат аймактык мамлекеттик органдарда, Өкмөттүн облустагы ыйгарым өкүлүнүн аппаратында, ошол программаларды ишке ашырууга катышуучу мекемелерде жана ишканаларда бар.

2) Тармактык программалардын максаттарын, милдеттерин, чараларын райондун СЭӨП долбоорлоого мүмкүнчүлүк барбы, ошол жагы анализделет.

3) Райондун өнүктүрүү программасында сөзсүз түрдө эсепке алына турган маселелер менен чаралар белгиленет.

Бул ишти таблицаны пайдалануу менен жүргүзүү сунушталды. Төмөндө тармактык/мамлекеттик маселелер менен чараларды жергиликтүү деңгээлге долбоорлоонун мисалы келтирилген.

34-таблица. Тармактык/мамлекеттик маселелер менен чараларды жергиликтүү деңгээлге долбоорлоонун мисалы

Мамлекеттик программанын аталышы: калкты 2015-2017-жылда социалдык коргоонун мамлекеттик программасы		
Жергиликтүү деңгээлге долбоорлоно турган мамлекеттик программанын маселелери/милдеттери	Жергиликтүү деңгээлге маселелерди/милдеттерди долбоорлоо боюнча сунуштар	Райондун СЭӨП сунушталчу маселелер/милдеттер
1. ОТЖда жашап жаткан балдарды өз учурунда аныктоо жана көзөмөлдөө боюнча чараларды кабыл алуу	Мониторинг жүргүзүү жана ОТЖда жашаган үй-бүлөлөр менен балдарды аныктоо жана аларга социалдык кызмат көрсөтүү.	ОТЖда жашаган үй-бүлөлөр менен балдарды аныктоо жана аларга социалдык кызмат көрсөтүү боюнча ЖӨБ органдарынын жана мамлекеттик органдардын ишин координациялоо.
2. Үй-бүлөлүк зомбулук болсо ага тезден арга көрүүчү аракеттеги системага механизмдерди интеграциялоо.	Үй-бүлөлүк зомбулук болтурбоо үчүн системалуу түрдө мониторинг жүргүзүү жана анын алдын алуу.	"Үй-бүлөлүк зомбулук болгон учурда кечиктирилбес/сөзсүз жардам берүү кызматынын иштөөсү жана аны координациялоо.
3. Жашы улгайган адамдардын оорусунун алдын алуу	Жашы улгайган жарандардын медициналык кызматтарга жеңилдетилген шартта өз убагында жеткиликтүүлүктү камсыздоо.	Райондун борборунда жеке секторду тартуу менен жеңилдетилген шартта медициналык кызматтын иштөөсү.

Мамлекеттик тармактык программалардын маселелери менен чараларын долбоорлоону анализдөөдө аларды минтип классификациялап алуу керек:

- - жергиликтүү маанидеги маселелерди алып жүргөн милдеттер/чаралар;
- - мамлекеттик ыйгарым укуктун алкагында өкүлдөндүрүлгөн маселелер;
- - жеке ресурстарды тартуунун эсебинен чечиле турган милдеттер/чаралар.

Райондун СЭӨП максаттары менен милдеттерди формулировкалаганга чейин гана максаттарды, милдеттерди жана чараларды долбоорлоо сунушталат. Райондун СЭӨП милдеттери аймактык мамлекеттик органдардын планында да чагылдырылышы керек. Аларды чечүү үчүн аймактык мамлекеттик органдардын аракет планында ошол маселелерди аткаруу зарыл болгон чаралар жазылышы керек, бул райондун СЭӨП милдеттерин чечүү үчүн таасир берет.

Райондун СЭӨП мамлекеттик/тармактык программада долбоорлонуучу максаттарга, милдеттерге, өнүгүүнүн көрсөткүчтөрүнө жоопкерчиликти өзүнүн аймактык бөлүмдөрү аркылуу ылайык келүүчү мамлекеттик органдар алышат. Мындайча айтканда, Райондун СЭӨП менен аймактык мамлекеттик органдардын бири-бири менен тикелей байланышы пайда болот. Алардын бир гана өзүнүн аракет планын ишке ашырганга жоопкерчилиги жогорулабастан, жалпысынан райондун өнүгүүсүнө да таасир кыла алышат.

Айлана-чөйрөнүн абалын анализдөө

Айлана-чөйрөнүн абалына жана таасирине анализ жүргүзүү аймактын экологиясынын ар кайсы аспектиери боюнча жүргүзүлөт. Анализ адистешкен уюмдардын берген маалыматтарына ошондой эле эксперттик баа берүүгө негизделиши керек. Экспертизанын объекттерин аныктап алуу сунушталат. Булар төмөнкүлөр болушу мүмкүн: жер кыртышы, жер астындагы жана жер үстүндөгү суулар, аба ж.б. Бул иштин мааниси – экологиялык факторлор жашоонун сапатынын төмөндөгү көрсөткүчтөрүнө: ден соолукка, азык-түлүккө, эмгек шартына жана калктын кирешесине, турак-жай шартына тикелей таасир бергендигинде жатат.

Экологиялык анализ программада өзгөчө орунду ээлейт. Бул эки себеп менен шартталган:

- 1) адам менен айлана-чөйрөнүн ортосундагы ишмердик мамиленин али жакшы изилденбегендиги;
- 2) башкаруучулук чечимдердин көбү жаратылышта ордуна келгис өзгөрүүлөргө алып келүүдө.

Айлана-чөйрөгө кабыл алынган программалардын долбоорлорунун таасирин баалоонун масштабы жана көлөмү программаны ишке ашырууга байланыштуу күтүлгөн айлана-чөйрөдөгү таасирдин масштабы жана көлөмү менен шартталат. Кээ бир аракеттер айлана-чөйрөгө терс таасир кылышы мүмкүн. Мындай учурларда айлана-чөйрөнүн факторлору көңүлгө алынып, айлана-чөйрөгө өзүнчө баа берүү өткөрүлүшү керек.

Айлана-чөйрөгө анализ жасоонун максаты айлана-чөйрөгө келтирилчү зыянды аныктоо жана аны жумшартууга же алдын алууга керектүү иш-чараларды аныктоо кирет. СЭӨП иштеп чыгуучулар үчүн эң оор маселе – СЭӨП үчүн экологияга же өнүктүрүүнүн жаратылыш ресурстарына байланышкан бир топ маанилүү делип анализдене жана белгилене турган багыттарын тандоо болуп саналат.

Экономикалык кызматташуу жана өнүктүрүү уюму адамдын жашоосунун сапатын мүнөздөп жатып адамдын жашоо тиричилигинин 8 негизги аспекти бөлүп көрсөтөт:

- Ден соолук;
- Билим берүү аркылуу өнүгүү;
- Жумуштуулук жана эмгектеги жашоосунун сапаты;
- Бош убакыт жана эс алуу;
- Товарлардын керектөө жана кызмат көрсөтүү базарынын абалы;
- Айлана-чөйрөнүн абалы;
- Жеке коопсуздук;
- Социалдык мүмкүнчүлүктөр жана социалдык активдүүлүк.

Экологиялык анализдин жыйынтыгы боюнча бул таблица толтурулушу керек:

35-таблица. Экологиялык анализ

№	Экологияга, анын ичин-де адамга зыян кел-тирүүчү объекттердин болуусу	Зыянын таасирин ба-алоо (жогор-ку, төмөнкү)	Жергиликтүү бий-ликтин жана кал-ктын күчү менен чечкенге мүмкүн-чүлүк барбы	Профилдик мамлекеттик органдарды тартуу зарылбы
	Таштанды полигону	орто	жок	ооба
	Жердин эрозиясы	төмөн	ооба	жок
	Суунун булганышы	жогору	жок	ооба

Зарылчылыкка жараша экологиялык мүнөздөгү көйгөйлөрдү профилдик мамлекеттик органдарды тартуу менен чечүү керек болсо, СЭӨП иштеп чыгуучулар жазуу түрүндө суроо-талап менен кайрылуулары керек.

3.2.2. ИЧКИ ЧӨЙРӨНҮ АНАЛИЗДӨӨ

Ички чөйрөнү анализдөөгө булар кирет:

- мурдагы Өнүктүрүү программасынын аткарылгандыгы (аткарылгандык жөнүндө отчеттор).
- Учурдагы социалдык-экономикалык көрсөткүчтүн абалы.
- ААнын/шаардын социалдык-экономикалык өнүгүү программалары-нын приоритеттери.
- ЖӨБ органдарынан керектөөлөр жана суроо-талаптар.
- Аймактын ресурстук мүмкүнчүлүктөрү.

Ички чөйрө – аймактын, жамааттын, башкаруу системасынын өнүгүүнү камсыз кылган ички потенциалы жана мүмкүнчүлүгү.

Мурдагы СЭӨП аткарылышынын анализи.

Коюлган максаттарга жетүүсүнүн, маселелерди чечүүсүнүн жана коюлган чаралардын аткарылышынын даражасы анализденет. Бул маалыматтардын баары таблица формасында белгиленет.

36-таблица. Мурдагы СЭӨП аткарылышы жөнүндө маалыматтар

№	Тармактар/максаттар/милдет-тер/чаралар	Аткарылуунун деңгээли, %	Аткарылбагандык-тын себеби	Жаңы СЭӨП су-нуштар
	Чакан программа			
1.	Максат			
1.1.	Милдеттер			
1.1.1.	Чаралар			

Бул иш мындай тартипте өткөрүлөт:

- 1. Таблицага максаттардын, милдеттердин, чаралардын баары мурдагы СЭӨП белгиленген чакан программанын айкалышында киргизилет;
- 2. Максаттарга жетүү жана маселелерди чечүү, чараларды ишке ашыруу боюнча аткарылуу фактына жана учурдагы абалына баа берилет;
- 3. Эгерде аткарылбаса, анын аткарылбагандыгынын себеби катталат;
- 4. Аткарылбаган максаттар, милдеттер, чаралар белгиленет жана аларды СЭӨП киргизүүнүн жөндүүлүгү каралат.

Учурдагы социалдык-экономикалык көрсөткүчтөргө анализ

Бул анализди жүргүзүүдө районду өнүктүрүүнүн негизги индикаторлорунун динамикасы мурдагы, райондук мамлекеттик администрациясынын жана аймактык мамлекеттик органдардын жоопкерчилигиндеги өнүгүүнүн көрсөткүчүнүн реестрин түзгөн убакыт аралыгындагы көрсөткүч менен салыштырылып изилденет.

37-таблицада райондун өнүгүүсүнүн негизги индикаторлорунун болжолдуу тизмеси келтирилген.

37-таблица. Райондун өнүгүүсүнүн негизги индикаторлору

№	Көрсөткүчтүн аталышы	Бирдик	2016	2017	Өзгөрүүнүн динамикасы +/-
1	Экономика				
1.1.	Жаңы ишканалардын саны	Саны			
1.2.	Түзүлгөн жумушчу орундардын саны	Саны			
1.3.	Экономиканын өнүгүүсү үчүн тартылган инвестициянын көлөмү	Млн.сом			
1.4.	Республикалык бюджеттин каражатынан алынган капиталдык салымдардын көлөмү	Млн. сом			
2	Мамлекеттик башкаруу				
2.1.	Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Программасын аткаруу боюнча ЖМАнын жетекчисинин "жеке" планынын аткарылышы	%			
2.2.	Кадрлардын туруксуздугу (ЖМАнын кызматын бошоткон кызматкерлеринин %ы)	%			
2.3.	Калктын арызынын саны	Саны			
3.	Социалдык өнүктүрүү				
3.1.	ЕПМС алган үй-бүлөлөрдүн саны	Үй-бүлө			
3.2.	Жумушсуздардын катталган расмий саны	адам			
3.3.	Миграциянын деңгээли	%			
3.4.	Калктын эмгек акысынын орточо деңгээли	сом			

3.5.	Миграциянын деңгээлинин өсүүсү/ төмөндөөсү	%			
4.	Билим берүү				
4.1.	Жалпы республикалык тестирлөөнүн (ЖРТ) орточо көрсөткүчү	балл			
4.2.	Мектептердин иш жүзүндө толукшунун пландуу толушуна салыштырмалуу катышы	%			
4.3.	Билим берүү боюнча республикалык олимпиадалардын жеңүүчүлөрү менен сыйланган окуучулардын саны	адам			
5.	Саламаттыкты сактоо				
5.1.	Өлүмдүн деңгээли	%			
5.2.	Стационардагы жата турган орундун саны	Саны			
5.3.	Калктын 10 000 санына дарыгерлердин жана орто медициналык персоналдын саны	адам			
6.	Маданият, спорт				
6.1.	Маданият тармагындагы тематикалык ийримдерге жана секцияларга баруучу жарандардын саны	адам			
6.2.	Музыкалык мектепке баруучу балдардын саны	адам			
6.3.	"Спорт чебери" дегенден төмөн эмес атка ээ спортчулардын саны	адам			
6.4.	Спортко тийиштүү жаңы курулуштардын саны	Саны			
7.	Коопсуздук				
7.1.	Кылмыштуулуктун деңгээли	%			
7.2.	Өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугунун деңгээли	%			
7.3.	ЖМАдагы укук коргоочу органдардын жана прокуратуранын ишине арыздануунун себеби	Саны			

Маалыматтарды анализдөө төмөнкү тартипте жүргүзүлөт.

1) Оң динамика (өсүү) байкалган көрсөткүчтөр белгиленет. Зарылчылык келип чыкса, бир тармакка тийиштүү көрсөткүчтөр бир багыттагы өнүгүүгө бириктирилет. Өсүүсү бар өнүгүүнүн багыты "перспективдүү" катары каралат.

2) Терс динамика (төмөндөө) байкалган көрсөткүчтөр белгиленет. Анын негизинде "көйгөйлүү" деп аныкталган жана дагы да анализдөөнү талап кылган багыттардын тизмеги түзүлөт.

3) Программаны иштеп чыгуучулар тигил же бул тармактын өнүгүүсүнө 38-таблицада 1ден 5ке чейинки балл (1 балл – өнүгүүнүн начар көрсөт-

күчү, а 5 балл – өнүгүүнүн жакшы көрсөткүчү) менен жеке бааларын беришет.

38-таблица. Жергиликтүү өнүгүүнү баалоо

№	Көрсөткүчтүн тармагы/аталышы	Өзгөрүүнүн динами- касы +/-	Маанилүүлүгүнүн дең- гээлин баллдар менен баалоо
1	Экономика		
1.1.	Жаңы ишканалардын саны		
1.2.	Түзүлгөн жумушчу орундардын саны		
1.3.	Экономиканын өнүгүсү үчүн тар- тылган инвестициялардын көлөмү		
1.4.	Республикалык бюджеттин кара- жатынан капиталдык салымдын көлөмү		
2	Мамлекеттик башкаруу		
2.1.	Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Программасын аткаруу боюнча ЖМАнын жетекчисинин "жеке" планынын аткарылышы		
2.2.	Кадрлардын туруксуздугу (ЖМАнын кызматын бошоткон кызматкерле- ринин %ы)		
2.3.	Калктын арызынын саны		
3.	Социалдык өнүктүрүү		
3.1.	ЕПМС алган үй-бүлөлөрдүн саны		
3.2.	Жумушсуздардын катталган расмий саны		
3.3.	Миграциянын деңгээли		
3.4.	Калктын эмгек акысынын орточо деңгээли		
3.5.	Миграциянын деңгээлинин өсүүсү/ төмөндөөсү		
4.	Билим берүү		
4.1.	Жалпы республикалык тестир- лөөнүн (ЖРТ) орточо көрсөткүчү		
4.2.	Мектептердин иш жүзүндө толушу- нун пландуу толушуна салыштыр- малуу катышы		
4.3.	Билим берүү боюнча респу- бликалык олимпиадалардын жеңүүчүлөрү менен сыйланган окуучулардын саны		
5	Саламаттыкты сактоо		
5.1.	Өлүмдүн деңгээли		

5.2.	Стационардагы жата турган орундун саны		
5.3.	Калктын 10 000 санына дарыгерлердин жана орто медициналык персоналдын саны		
6.	Маданият, спорт		
6.1.	Маданият тармагындагы тематикалык ийримдерге жана секцияларга баруучу жарандардын саны		
6.2.	Музыкалык мектепке баруучу балдардын саны		
6.3.	"Спорт чебери" дегенден төмөн эмес атка ээ спортчулардын саны		
6.4.	Спортко тийиштүү жаңы курулуштардын саны		
7.	Коопсуздук		
7.1.	Кылмыштуулуктун деңгээли		
7.2.	Өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугунун деңгээли		
7.3.	ЖМАдагы укук коргоочу органдардын жана прокуратуранын ишине арыздануунун себеби		

Өнүктүрүүнүн тармагы боюнча баалоо жалпылаштырылган көрсөткүчтөр боюнча түзүлөт. Мисалга: (1) экономика, (2) мамлекеттик башкаруу, (3) билим берүү ж.б.

39-таблица. Жергиликтүү өнүктүрүү тармактарынын көрсөткүчтөрүн баалоонун мисалы

№	Көрсөткүчтүн тармагы/аталышы	Өзгөрүү динамикасы +/-	Районду өнүктүрүү үчүн көрсөткүчтүн маанилүүлүгүнүн деңгээлин балл боюнча баалоо
1	Экономика		
1.1.	Жаңы ишканалардын саны	-2	5
1.2.	Түзүлгөн жумушчу орундардын саны	+14	5
1.3.	Экономиканын өнүгүшү үчүн тартылган инвестициялардын көлөмү	+ 3 миллион сом	5
1.4.	Республикалык бюджеттин каржаттарынан капиталдык салымдын көлөмү	0	4
	Жана башка		

Мындан соң Программанын иштеп чыгуучуларынын ар бир көрсөткүч боюнча жеке бааларын орточо санга алып келүү керек. Бул иштин на-

тыйжасы жыйынтыктоочу таблицага киргизилип, тигил же бул тармактын өнүгүүсүнүн перспективасын кароодо пайдаланылат.

40-таблица. Жергиликтүү өнүгүүнүн тармактарынын көрсөткүчтөрүнүн орточолонгон бааларынын мисалы

№	Көрсөткүчтүн тармагы/ата-лышы	Өзгөрүү динамикасы +/-	Районду өнүктүрүү үчүн көрсөткүчтүн маанилүүлүгүнүн деңгээлинин орточо баасын балл менен алганда
1	Экономика		
1.1.	Жаңы ишканалардын саны	-2	4,8
1.2.	Түзүлгөн жумушчу орундардын саны	+14	4,2
1.3.	Экономиканын өнүгүшү үчүн тартылган инвестициялардын көлөмү	+ 3 миллион сом	4
1.4.	Республикалык бюджеттин каражаттарынан капиталдык салымдын көлөмү	0	3,4
	Жана башка		

Өнүктүрүүнүн 4 баллдан ашык баа алган тармагы районду өнүктүрүүнүн артыкчылыктануусу болуп түзүлөт. Ал эми 3 баллдан аз алгандар "көйгөйлүү" деп белгиленет жана адистерди чакыруу менен кайрадан анализдөөнү талап кылат.

ААнын/шаардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн программасынын приоритеттерин анализдөө.

ААнын/шаардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн приоритеттерин баалоо шаардын/айыл аймагынын СЭӨП чагылдырган приоритеттүү тармактарды жалпылаштыруу жолу менен аныкталат.

Анализдөө төмөнкү тартипте жүргүзүлөт:

- 1) Таблица түзүлөт, ал таблицанын саптарына – шаарлар, айыл аймактары жазылат. Ал эми тилкелери (графалар) – өнүктүрүүнүн приоритеттүү тармактарына туура келет.
 - 2) Шаардын/айыл аймактарынын тигил же бул тармактарындагы аныкталган приоритеттер ошол сап менен тилкелер бириккен жерде белгиленет.
 - 3) Ар бир приоритеттүү тармак боюнча белгиленген приоритеттердин саны аныкталат. Бул иштин жыйынтыктары бөлөк таблицага көчүрүлөт.
- Түзүлгөн таблица шаардын жана айыл аймагынын СЭӨП анализдөөнүн жыйынтыгы боюнча районду өнүктүрүүдөгү приоритеттүү тармактардын/багыттардын рейтингин чагылдырат. Төмөндө шарттуу мисал келтирилди:

41-таблица. Райондун приоритеттүү тармагындагы рейтингин түзүүнүн үлгүсү

Шаардын/ААнын аталышы	Билим берүү	Саламат-тыкты сактоо	Соц.	Жер/жайыт	Жумуштуулук	Маданият	Спорт
№1шаар							
№2 шаар							
№1 АА							
№2 АА							
№3 АА							
№4 АА							
№5 АА							
Баары	3	5	3	4	4	2	1

Рейтингдин жыйынтыгы боюнча барды приоритеттүү тармактар райондун приоритеттүү тармактарын аныктоо үчүн жыйынтыктоочу таблицага киргизилет

Өнүктүрүүнүн приоритеттүү тармактарын аныктоо үчүн приоритеттерди баалоо райондун СЭӨП иштеп чыгуучулар тарабынан дагы 1ден 5ке чейинки балл системасы боюнча бааланат. Мында 1 начар көрсөткүч, 5 жакшы көрсөткүч. Баалоо коллегиялдуу жүргүзүлөт.

42-таблица. Райондун СЭӨП иштеп чыгуучулардын районду өнүктүрүүнүн приоритеттерин баалоосу

№	Өнүктүрүү тармагы	Баалоочу көрсөткүч (1ден 5ке чейинки баалга чейин, мында 1 начар, а 5 жакшы көрсөткүч)

Бул иштин жыйынтыгы боюнча аныкталган приоритеттерди эки метод менен салыштыруу жана талкуулоо өткөрүлөт:

- 1. ААнын программасында белгиленген приоритеттердин эсебинен (42-таблица);
- 2. Райондун СЭӨП иштеп чыгуучуларынын райондун өнүгүүсүнүн приоритеттерин баалоосу (43-таблица) .

Адистер менен талкуулашкандан жана консультация алгандан кийин жыйынтыгы боюнча райондун өнүгүүсүнүн приоритеттүү тармагын/багытын тандоо боюнча тыянак чечим кабыл алынат.

Районду өнүктүрүүнүн приоритеттүү тармактарын алгандан кийин ар бир багытта негизги максатка жетүүнүн индикаторлорун көрсөтүү менен стратегиялык максатты аныктап алган туура.

ЖӨБ органдарынын суроо-талабын анализдөө

Аймактык мамлекеттик органдардын жана РМАнын негизги милдеттеринин бири катары ЖӨБ органдарынын өнүгүүсүнө колдоо көрсөтүү болуп эсептелет. ЖӨБ органдары шаардын/айыл аймагынын СЭӨП иштеп чыгууда алардын компетенциясына кирбеген көйгөйлөргө туш болушат.

Ошондуктан, мамлекеттик органдардын жардамы керектелет. Эгерде буга окшогон көйгөйлүү маселелер системалуу мүнөзгө ээ болсо, алар райондун СЭӨП РМАнын же аймактык мамлекеттик органдардын милдети катары чагылдырылышы мүмкүн. Мисалга, шаардын/ААнын СЭӨП жергиликтүү бюджеттин эсебинен мамлекеттик сатып алуу процедураларын жакшыртуу боюнча чаралар же милдеттер болушу мүмкүн. Мында ЖӨБО сатып алуу маселелери боюнча мамлекеттик ыйгарым укуктуу орган катары райондук финансы башкармалыгы тарабынан такай консультацияга муктаж. Бул жардам зарыл, себеби электрондук портал аркылуу мамлекеттик сатып алуу татаал жана мыйзам такай өзгөрүп турат.

Эгерде буга окшогон суроо-талаптар көп болсо, анда райондун СЭӨП райондун деңгээлиндеги мамлекеттик сатып алуу боюнча ишти координациялоо бөлүгүндө райондук финансылык башкармачылыгынын ролун күчөтүү маселеси пайда болот.

Ар бир суроо-талап РМА жана аймактык мамлекеттик органдар тарабынан жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын көйгөйлөрүн жеринде чечкенге ыйгарым укугунун туура келиши жөнүндө анализделет. Анализ буларды карайт:

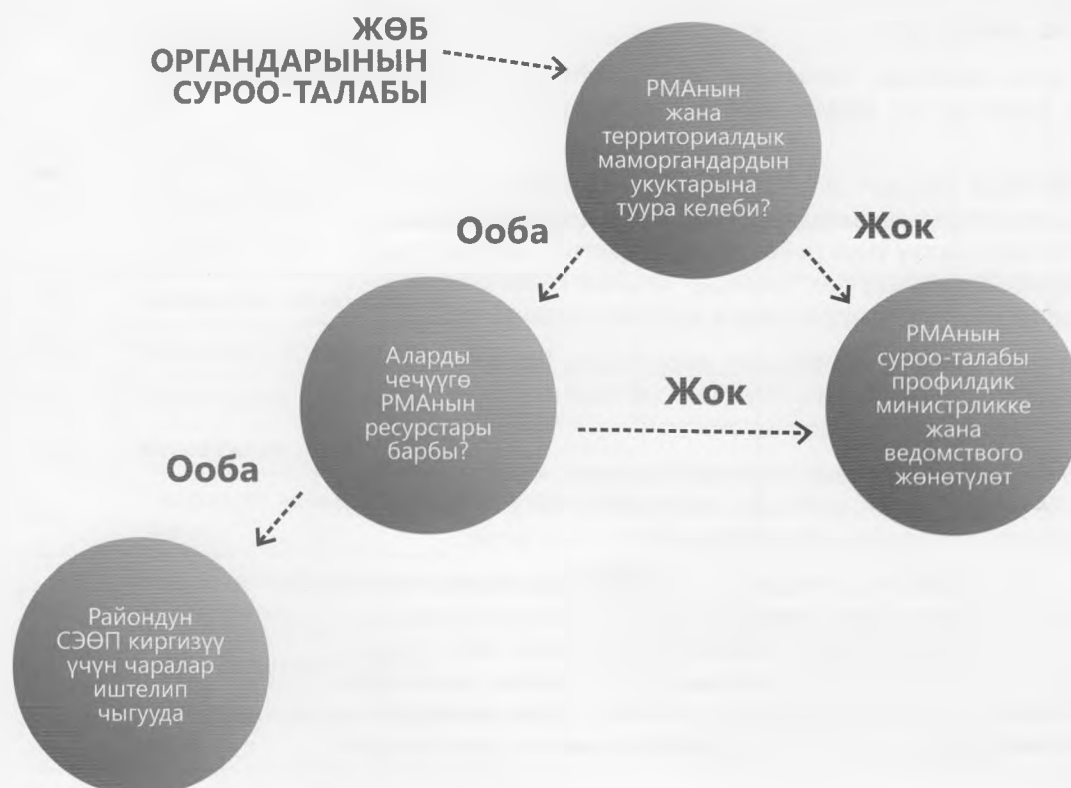
(1) ЖӨБ органдарынын суроо-талабы жергиликтүү мамлекеттик органдардыкына шайкешпи;

(2) аларды жергиликтүү деңгээлде чечүүгө мүмкүнчүлүгү барбы.

Эгерде маселени ЖӨБ органдары тарабынан чечүү жергиликтүү бийлик органдарынын компетенциясына кирбесе бул суроо-талап тармактык профилдик министрликтердин компетенциясына кирбейт.

ЖӨБ органдарынын суроо-талаптары менен иштөөнүн тартиби төмөндө келтирилди.

11-сүрөт. ЖӨБО суроо-талаптары менен иштөөнүн тартиби

Бар ресурстарды анализдөө

Негизги жана башка ресурстарды түзгөндөр изилденет.

Негизги ресурстарга булар кирет:

- жаратылыштык-сырьелук ресурстар;
- адам ресурстары;
- материалдык ресурстары;
- финансылык ресурстар (бюджеттик жана бюджеттик эмес -ресурстар, анын ичинде муниципалдык менчик, жер ресурстары, башка ресурстар).

Башка ресурстарды түзүүчүлөр:

- Айыл чарбачылыгында, өндүрүштө жана башкалар чыгарган продукциянын мүнөзү жана көлөмү, ага жакын арадагы аймактарда өндүрүлгөндөр да кирет.
- Жергиликтүү базардын потенциалы (товарларды/кызмат көрсөтүүлөрдү сатып алуучулардын саны, сатып алууга жөндөмдүүлүгү, нарктын деңгээли ж.б.), каралып жаткан гана аймактын эмес, жакынкы райондордун, шаардын/айыл аймактарынын да потенциалы.
- Мигранттардын финансылык ресурстарынын потенциалы жана аларын инвестициялык ишмердикке таасири.
- Сатуунун регионалдык базарына, жеткирип берүүчүлөргө, дүң сатуучу базаларга жакын жайгашкандыгы.
- Регионалдык-транспорттук, географиялык-климаттык жайгашуусунун ыңгайы.
- Ийгиликтүү иштеп жаткан ишканалардын, дыйкан чарбалардын, коомдук уюмдардын (өнүктүрүү субъекттеринин) потенциалы.
- Техно-парктердин, инновациялык борборлорунун болуусу.
- Жергиликтүү инвесторлорду колдоо, кредит жана займ берүү мүмкүнчүлүгү.
- Билим берүү системасындагы мекеменин болуусу.
- Экологиянын абалы.
- Жеке кызматтардын болуусу жана өнүккөндүгү (техникалык тейлөө, вет тейлөө, ремонт ж.б.).

Анализдөө үчүн маалымат булактары болуп статистика органдары, өнөктөштөр, белгилүү бир жерде иштеген өнүктүрүү субъекттери кызмат кылат.

Райондук деңгээлде бюджет жок. Ошондуктан райондун СЭӨП үчүн жергиликтүү ресурстарды анализдөөнү ЖӨБдүн деңгээлиндеги бюджеттик процессти жакшыртуу үчүн райондук мамлекеттик администрациялар жана аймактык мамлекеттик органдар чечиши керек болгон милдеттерди аныктоого жана чечүүгө карата жүргүзүү сунушталат.

Шаарлардын жана айыл аймактарынын жергиликтүү бюджетинин күчтүү жана чабал жактарын аныктоо үчүн мындай аналитикалык иш жүргүзүү талап кылынат:

Жергиликтүү бюджетке таразалап келгенде баарынан көп салмагы бар, же болбосо ААнын/шаардын, райондун жергиликтүү бюджетине эң көп киреше алып келген кирешелүү булактарды бөлүп алуу керек.

Өзгөрүү динамикасы боюнча 10%дан көп (+) же аз (-) өзгөрүүнү түзгөн киреше булактарын бөлүп алуу. Көрсөткүчтөрдүн өсүүсүнүн/төмөндөөсүнүн себептерин аныктоо. Кирешелердин пайда болгон өсүү тенденциясын колдоо жана кирешенин төмөндөшүнүн себебин анализдөө. Анализдин негизинде бюджеттик процессти ЖӨБдүн деңгээлинде жакшыртуу боюнча райондук финансылык башкармачылык үчүн милдеттерди түзүү.

Бюджеттин чыгаша бөлүгүнө анализ жүргүзүү. Салыштыра келгенде чы-

гым көп туура келген тармактарды белгилеп алуу. Буга окшогон чыгымдарга анализ кылуу. Райондук финансы башкармачылыгы үчүн ЖӨБгө чыгымдарды оптимизациялоого жана кыскартууга байланыштуу жардам көрсөтүү боюнча милдеттерди иштеп чыгуу.

Бюджеттик көрсөткүчтөргө анализ жүргүзүү үчүн төмөнкү таблицаларды толтуруу сунушталат.

43-таблица. Райондун жергиликтүү бюджеттеринин киреше бөлүгүнүн көрсөткүчүнүн динамикасы

№	Салыктардын аталышы	12 ай үчүн			
		2016-ж.	2017-ж.		
		Факт	Такталган план	Факт	Чет-төөлөр +/-
	Жалпы кирешелер жана алынган трансферттер				
	Кирешелер + активдер жана милдеттер (жерди сатуу)				
1	Кирешелер				
11	Салык кирешелери				
111	Кирешеге жана пайдага салыктар				
1111	Кирешеге жана пайдага салыктар				
11111	Кыргыз Республикасынын жеке резиденттерине киреше салыгы				
1112	Атайын режимдер боюнча салыктар				
11121	Бирдиктүү салык боюнча түшкөн акчалар				
11122	Патенттин негизиндеги салык				
113	Менчикке салык				
1131	Мүлккө салык				
11311	Кыймылсыз мүлккө салык				
11312	Кыймылдуу мүлккө салык				
1132	Жерге салык				
11321	Жерге салык				
114	Товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө салык				
1141	Товарларга жана кызмат көрсөтүүлөргө жалпы салык				
11412	Сатыктан түшкөн салык				
1144	Кен байлыктарды сатуудан түшкөн салык				
13	Алынган расмий трансферттер				

13321	Эки тараптан эсептешип берилген каражаттар				
14	Салык эмес кирешелер				
1415	Ижара төлөм				
14151	Жер астындагы пайдалуу кен байлыктарды же жагуучу заттарды иштеткендик үчүн төлөм				
14152	Жаратылыш ресурстарын пайдалангандык үчүн төлөм				
	Жерди ижарага бергендик үчүн төлөм				
14153	Мүлктү ижарага бергендик үчүн төлөм				
142	Товарларды сатуу жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн киреше				
1422	Административдик жыйноолор жана төлөмдөр				
14222	Мамлекеттик пошлиналар				
14221	Жыйноолор жана төлөмдөр				
	Таштандыны чыгаруу үчүн жыйноолор				
	Автотранспортту токтотуу үчүн жыйноолор				
145	Бөлөк салык эмес кирешелер				
1423	Акы төлөнүүчү кызматтар үчүн түшкөн акчалар				
143	Айып төлөм, санкциялар, конфискациялар				
	Административдик айып				
3	Активдер жана милдеттенмелер				
	Бөлөк имараттарды сатуу				

44-таблица. Райондун жергиликтүү бюджетинин чыгаша бөлүмүнүн көрсөткүчтөрү

№	Чыгашалардын аталышы	2016-ж. аткаруунун факты	2017-ж. аткаруунун факты	Четтөөлөр +/-
1	Жалпы маанидеги мам.кызматтар			
2	Турак жай-коммуналдык кызматтар			
3	Саламаттыкты сактоо			
4	Эс алуу, маданият жана дин			
5	Билим берүү			
6	Социалдык коргоо			

7	Жылдын аягына калган калдык			
	Баары			

Бюджеттик көрсөткүчтөрдүн жакшы жакка өзгөрүү динамикасына көңүл бөлүү керек, айрыкча ал инфляциянын деңгээлинен ашып жатса, мисалга, эгер динамика 10%дан ашса. Анда райондун СЭӨП ошол киреше булагын андан нары өнүктүрүү же жок дегенде анын темпин төмөндөтпөө боюнча милдеттер пайда болушу мүмкүн.

Мисалга, эгерде жер салыгын жыйноо жогорулап жатса жана ага жергиликтүү кеңештин кайрак жерге салыктын өлчөмүн жогорулатуу чечими себепчи болгон болсо, бул демилгени колдоп, аны сугат жана жайыт жерлерге жайылтыш керек.

Эгерде тигил же бул кирешеге салык жыйноодо төмөндөө тенденциясы пайда болсо, анда кирешеге жыйымды жогорулатуу боюнча чараларды көрүү абзел. Мисалга, райондун СЭӨП райондун МСКсынын бөлүмүндө ЖӨБ органдарына салыктардын кээ бир түрлөрүн башкарууну өткөрүп берүү жөнүндө маселе пайда болушу мүмкүн.

Ошондой эле башка ресурстарды анализдөө маанилүү, буга булар кирет:

- Пайдалуу перспективалуу кен байлыктардын болуусу. Алар боюнча инвестициялык сунуштарды даярдоо мүмкүнчүлүгү.
- Эмгек ресурстарынын квалификациясынын өзгөчөлүктөрү, ал ошол райондун аймагына гана тийиштүү жана конкреттүү болот.
- Жер ресурстарынын өзгөчөлүктөрү: айыл чарбачылыкта маанилүү жана аларды сугаруу шарттары бар жерлер жана жайыттарды өздөштүрүү, Мамлекеттик фонддун айыл чарбачылыкка тийиштүү жерлердин болуусу жана анын көлөмү ж.б.

Ресурстардын бардык түрүн анализдөө буларга мүмкүнчүлүк берет:

1. Райондун кандайдыр бир конкуренттүүлүккө жарамдуу артычылыктары;
2. Белгиленген багыттагы өнүгүүгө жакшы ресурстук факторлорду аныктоо.

Анализдин натыйжасын жалпылаштыруу.

Районду өнүктүрүүнүн приоритеттүү тармактарын жыйынтыктоочу тандоо бул критерийлерге негизделет:

- Көрүнүктүү натыйжасы бар, жарандардын керектөөсүнө жооп берген нерселерди өнүктүрүү.
- "Өнүктүрүү субъекттери" демилгелеген РМА жана аймактык мамлекеттик органдар тарабынан колдоого алынган багыттарды колдоо.
- Мамлекеттик, донордук колдоонун алкагындагы ресурстук толуктоосу бар тармактарды, ошондой эле өнүктүрүү субъекттерин өзүлөрүнүн инвестициясынын эсебинен өнүктүрүү.
- Экономиканын конкуренттүү артыкчылыктуу жана туруктуу сатылып жаткан тармагын өнүктүрүү.

Приоритеттерди тандоонун каражаты кылып приоритеттүү тармактардын жыйынтыктоочу матрицасын пайдалануу сунушталат. (43-таблица). Анализдин өткөрүлгөн ар бир түрү боюнча программанын иштеп чыгуучулары өнүктүрүүнүн проритеттүү тармактарын жекече 1ден 5ке чейинки балл менен баалашат (мында 1- эң начары, 5 – эң жакшы жыйынтык). Ар бир тармак боюнча баалоо Жумушчу топтун мүчөлөрү тарабынан жекече өткөрүлөт. Баллдардын чечүүчү мааниси жумушчу топтун ар бир мүчөсү

койгон баллдардын жалпы санынын негизинде аныкталат (1ден 5ке чейин).

45-таблица. Өнүктүрүүнүн приоритеттүү тармактарынын жыйынтыктоочу матрицасы (чакан программасы)

Анализдин түрлөрү	Өнүктүрүү тармактары				
	Экономика	Маданият	Билим берүү	Саламаттыкты сактоо	ж.б.
Мурдагы Өнүктүрүү программаларынын аткарылышына анализ					
Учурдагы социалдык-экономикалык көрсөткүчтөргө анализ (статистика)					
ААнын/шаардын социалдык-экономикалык өнүгүү программаларынын приоритеттерин анализдөө					
Бюджеттик көрсөткүчтөргө анализ					
Орточо балл топтун баалоосу					

Бардык таблицаларды толтуруп жана приоритеттүү тармактар боюнча орточу баллдарды санап бүткөндөн кийин тармактардын приоритеттүүлөрү аныкталат. Өнүктүрүүнүн ар бир тармактагы жыйынтыктоочу баллы приоритеттерди формулировкалоо боюнча чечимдерди мындан нары талкуулоо жана чечим кабыл алуунун негизи катары сунуштоочу гана мүнөзгө ээ.

Тандалган ар бир приоритеттүү тармактардын ичинде приоритеттүү багыттар (чакан программалар) түзүлөт, алар консультациянын негизинде аныкталат. Фокус-топ, жумушчу жолугушуу форматындагы консультациялар "өнүктүрүү субъекттеринин" өкүлдөрү жана бенефициарлар менен өткөрүлөт.

Мындан бөлөк, приоритеттүү багыттардын (чакан программалар) формулировкасын тактоо боюнча ЖМАнын жана аймактык мамлекеттик органдардын кызматкерлери, тышкы эксперттер менен кошумча консультациялар өткөрүлөт.

Анализдин процессинде жумушчу топ ишке ашыруу ЖМАнын жана аймактык мамлекеттик органдардын укугунун алкагынан чыга турган, бирок мамлекеттик жогорку органдардын компетенциясына тийиштүү маселелерге туш болушу мүмкүн.

3.3. РАЙОНДУН ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫНЫН МАКСАТЫ

СЭӨП жалпы максаты программа аяктаган учурда келечекте элестетилген ийгиликти жана аймактын өнүгүүсүнүн кааланган жыйынтыгын чагылдырат. Ал учурдагы кырдаалды анализдөөнүн жыйынтыгынын негизинде формулировкаланат жана өнүктүрүүнүн мамлекеттик/тармактык программасындагы максаттарды эсепке алуу менен жергиликтүү жамааттын ниети жана каалоосуна карай түзүлөт.

Аны иштеп чыгууда буларга карап иш жасоо керек:

Биринчиден, ал аймактын калкынын жыргалчылыгынын жана жашоосунун сапатын жогорулатууга багытталышы, аймактын калкынын ар кандай топторунун реалдуу керектөөлөрүнө ылайык болушу керек.

Экинчиден, райондун мамлекеттик администрациясынын, аймактык мамлекеттик органдардын ыйгарым укуктарына жана функцияларына туура келиши зарыл.

Үчүнчүдөн, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана башкаруунун кийинки деңгээлдеринин (облус, тармак, мамлекет) өнүктүрүү программаларынын максаттары менен себеп-натыйжа байланышта болуусу, ошондой эле ага салым кошуусу жана ишке ашышына көмөктөшүүсү зарыл.

Райондун СЭӨП жалпы максаты комплекстүү мүнөзгө ээ болуп, түшүнүктүү, жагымдуу, дем берүүчү жана чеги менен амбициялуу мүнөзгө ээ болушу керек.

Жалпы максаттарды формулировкалоодо булардан оолак болгон жакшы:

- Түшүнүүнү оор кылган атайын терминдерди пайдалануу;
- Кош мааниге ээ болуп, ар кандай түшүнүлө турган терминдер, түшүнүктөр жана сөздөр;
- Жалпы максаттын өзүнө жеткендеги натыйжа болуп эсептелген башка максаттарды, милдеттерди, натыйжаларды же жыйынтыктарды көрсөтүү;
- Максатка жетүүнүн жолдорун, каражаттарын жана методдорун баяндоо.
- Жалпы максатка жетүү конкреттүү индикаторлор менен ченелиши зарыл.

СЭӨП жалпы максатын жумушчу топ даярдаган акыркы вариантты бир нече жолу талкуулагандан кийин жыйынтыктап түзүү - максатка ылайык.

Жалпы максатты формулировкалоо комплекстүү мүнөзгө ээ, бирок, ошону менен катар жетишкендиктин конкреттүү индикаторлоруна ээ болушу мүмкүн.

Жалпы максатты аныктоо чыгармачыл мүнөзгө ээ. Бул иштин маанисине формулировкаланган жалпы максат райондун өнүгүүсүнүн жалпы векторун берип жатып СЭӨП иштеп чыгуу процессиндеги башка этаптардын ишинин мазмунун жана жыйынтыгын аныктайт. Бул этапта ар кандай методдор пайдаланылат, анын ичинде: мээ чабуулу, фокус-топтор, эксперттик баалоо ж.б.

СЭӨП жалпы максаттарын коюудагы кээ бир өзгөчөлүктөр

Райондун өнүгүүсүнүн программасынын негизги максаты – жергиликтүү жамааттын мүчөлөрүнүн бардык категорияларынын жашоосунун сапатын жакшыртуу.

Муну менен катар, жеке адамдардын татыктуу жыргалчылыгын камсыз-

Максаттарды формулировкалоого талаптар:

- Формасы кыска.
- Актуалдуу, маанилүү.
- Мазмуну боюнча конкреттүү.
- Реалдуу.
- Убакыты аныкталган.
- Өлчөнө турган.

Жалпы максатты формулировкалоонун мисалы – Райондун аймагында жашаган жарандардын

жыргалчылыгынын туруктуу өсүүсү үчүн шарттарды түзүү жана мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана калктын демилгесинин системалуу, натыйжалуу шайкеш иштөөсүн уюштуруу.

Максатка жетишүүнүн индикаторлору: ИДПнын % өсүүсү, түзүлгөн жумушчу орундардын саны, кызмат көрсөтүүгө жеткиликтүү калктын %ы ж.б.

даган экономикалык, экологиялык, социалдык жана башка шарттарын камсыздаган өз алдынча максаттарды караштырса болот. Аталган максаттар өнүктүрүүнүн мүнөздөмөлөрү жана параметрлери аркылуу билдирилиши мүмкүн.

Бул параметрлер дагы өлчөнгүдөй жана убакытка багыттала алгандай болгону оң. Аны түзүүдө негиз болуп жергиликтүү жамааттын учурдагы социалдык-экономикалык абалына анализдин сандык жана сапаттык маалыматтары кызмат кылат.

Социалдык-экономикалык өнүгүүнүн мындай максаттуу параметрлери катары булар саналат: кирешелердин көбөйүшү, билим берүүнүн сапатынын жогорулоосу, азык-түлүктүн жана саламаттыкты сактоонун сапатынын жакшырышы, жакырчылыктын деңгээлинин төмөндөшү, айлана-чөйрөнүн жакшыруусу, инфраструктуранын жакшырышы, маданий жашоонун бай болуусу.

Мындай максаттарды түзүүдө – эмне болушу керек, каерде жана качан, кандай сандык натыйжа жетилиши керек деген деталдуу суроолорго жооп берет.

Жалпы максат бир эле учурда жергиликтүү өнүктүрүүнүн критерийи, СЭӨП иштеп чыгуу боюнча кийинки иш-аракеттерге багыт бериши зарыл. Өнүктүрүүнүн жалпы максаты эреже катары каалаган жашоо сапатын гана мүнөздөбөстөн, экономикалык өнүгүү үчүн сандык жана сапаттык багыттарды түзөт.

Мындайча айтканда жалпы максат так белгиленген болсо кийин сандык багыттарга жана ошого жараша бир топ жеке, ылайыктуу критерийлерге өтүп кетет.

3.4. ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ПРИОРИТЕТТҮҮ ТАРМАКТАРЫ ЖАНА ЖЕРГИЛИКТҮҮ ЭКОНОМИКАНЫН АДИСТЕШҮҮСҮ

Мындан жогорудагы бөлүмүндө конкреттүү бир ишмердикке багыт берүүчү жана биринчи ирет көңүл коюп, ресурс бөлө турган приоритеттүү тармактарды ишке ырааттуулук менен ишке ашыруунун тартиби аныкталды.

Приоритеттүү өнүгүүнүн тандалган тармактары бул талаптарды канааттандырышы керек:

- Райондун жашоочуларынын кызыкчылыктарына жана керектөөлөрүнө жооп бериши зарыл.
- Бар мүмкүнчүлүктөргө, позитивдүү факторлорго жана өнүгүүнүн тенденцияларына туура келиши керек.
- Райондун мамлекеттик органдарынын милдеттенмелерине ылайыктуулугу.
- Облустун СЭӨП приоритеттери, ошондой эле мамлекеттик/тармактык өнүктүрүү программасында белгиленген приориттери менен байланышта болуусу зарыл.

СЭӨП өнүгүүнүн 5-6 приоритеттүү тармагын аныктоо сунушталат.

Тандалган приоритеттүү тармактар экономика тармагындагы адистешүүнүн аныкталуусуна таасир этет.

Экономика жаатындагы адистешүүнүн аныктамасы аймактагы экономикалык ишмердиктин натыйжалуу түрлөрүн аныктоого, аймактын экономика тармагында конкуренцияга жөндөмдүүлүгүнүн маанилүү

Райондун экономика жатында адистешүүсү

– пайдалануу үчүн товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү алынган аймактан сырткары да өндүрүү. Мында адистешкен тармактын өнүмдөрү табигый, социалдык, экономикалык факторлорго жана географиялык жайгашуусуна байланыштуу натыйжалуу өндүргөнгө мүмкүндүк бар.

компетенциясындагы негиз катары байланышкан. Жергиликтүү экономиканын өнүгүүсүнүн перспективалуу багыты аймактын ички жана тышкы чөйрөсүн анализдөөнүн жыйынтыгынын натыйжасын эске алуу менен аныкталат.

СЭӨП иштеп чыгуучулар биринчи эле кезекте жергиликтүү экономиканын потенциалы менен перспективасын баалашат. Андан соң, жергиликтүү экономиканы өнүктүрүүнүн ички жана тышкы фактору жергиликтүү өнүгүүгө кандай таасир берээрин карашат. Мисалга, Кыргызстандын ЕАЭБге кирүүсү, кошуна мамлекеттер менен мамилени жакшыртуу ж.б.

Экономика тармагында адистешүүнүн аныктамасынын критерийине булар кирет:

- Өндүрүлгөн продукцияны сата турган базардын болуусу же күтүлүүчү продукцияны, кызмат көрсөтүүнү туруктуу соодалоо мүмкүнчүлүгүнүн бардыгы, көбүнчөсү тышкы базарда.
- Ошол өндүрүштө продукциянын ички жана айрыкча тышкы базарында конкуренттүү сапатын камсыздай турган технологиялардын болуусу.
- Ошол аймакта же андан алыс эмес чөлкөмдө товарларды, кызмат көрсөтүүлөрдү өндүрүү үчүн уникалдуу чийки зат базасынын болуусу.
- Аймакта квалификациялуу кадрлардын болуусу же кесиптик билим берүү жана башка менен камсыздоого жөндөмдүүлүгү.

Жергиликтүү экономиканы анализдөөнүн жана баалоонун кээ бир методологиялык жолдору

Жергиликтүү экономиканы анализдөө ылайыктуу экономикалык бирдиктерди же секторлорду аныктоодон башталат. Бул иш бир топ кеңири контексттин (калктын түзүмү жана курамы, жумушсуздук, жумуш менен камсыздоо тармагы, миграция) фонунда өткөрүлөт. Анализдин алкагында кирешелер, жаңы ишканаларды түзүү, калк, жумушсуздук жана жумуш менен камсыздөө тармагындагы тенденцияларга окшогон спецификалык факторлор каралат.

Экономикалаык секторлорду анализдөө – бул экономиканын белгилүү бир бөлүктөрүн анализдөө – өндүрүштүк секторду, кызмат көрсөтүү же жумушчу күч тармагын анализдөө.

Кийинки кадам – бул маалыматтарды жыйноо жана экономикалык профилди аныктоо. Туура чечим үчүн ишмердиктин профилине туура келген маалымат керек. Алынган маалыматты буларга пайдалануу зарыл:

- Экономикалык өнүгүүгө таасир берген күчтүү жана чабал жактарды белгилөө;
- Жергиликтүү экономикалык тенденцияларды болжолдоо;
- Убакыт аралыгындагы экономикалык жетишкендикке мониторинг жүргүзүү.

Жергиликтүү экономикага анализ жүргүзүүнүн максатына экономикалык өсүүгө тоскоол болгон булактарды аныктоо кирет. Бирок бардык факторлорду бир эле учурда анализдебестен, ошолордун бирөөнөн баштай берсе болот. Аныкталган факторлор бири-бирине таасир кылат, ошондуктан факторлордун бирине тереңдетилген анализ жүргүзгөндө башка факторлордун мазмуну өзгөрүшү мүмкүн. Ошондуктан каралып жаткан аймактын масштабына жана спецификасына жараша анализдөөнүн керектүү тереңдигин белгилеп алган оң.

Жамааттын экономикалык абалы иштиктүү активдүүлүктүн деңгээлинен кабар берет. Жамааттын экономикалык профилин аныктоо үчүн мындай маалыматтар пайдаланылат: жумушчу күчтүн иш менен алек болуусунун деңгээли, жумушсуздук, өндүрүштүк ишканалардын саны жана алардын көлөмү, айлык акы, зонадагы орточо киреше, өндүрүштүк про-

дукция жана бизнес менен жаңы алектене баштагандардын саны.

Калктын мүнөзү жана тенденциялар жумушчу күчтүн топтолушу, жергиликтүү базардын тиби жана калктын жыргалчылыкка жана тейлөөгө: мисалга, мектептерге, балдар бакчаларына, ооруканаларга ж.б. потенциалдуу керектөө жөнүндө маалыматты камтыйт. Экономикалык профилди аныктоо үчүн мындай маалыматтар керектелет: калктын саны жана анын өсүүсү, калктын жаш-курак, кирешеси, билиминин деңгээли, ошондой эле аймактык майдараак бирдиктер жана билгилер боюнча мүнөздөмөлөрү зарыл.

Жумушчу күчтүн мүнөздөмөсү. Жумушчу күч – иштеп жаткан жана потенциалдуу инвесторлор үчүн абдан маанилүү ресурстардан толуп эсептелет. Жумушчу топтун профилдин аныктоо үчүн анын керектелүүсү жана кесиптер, айлык акысы, даярдык деңгээли жана билими, локализациялар, эмгек өндүрүмдүүлүгү жана эркин жумушчу күчтүн бардыгы.

Бизнес-климат жана бизнести өнүктүрүүнүн шарты. Өндүрүштү керектелүүчү аянттарысыз жана инфратүзүмсүз өнүктүрүп болбойт. Ишмердикке киришээр алдында ишкер аймактын физикалык абалына көз жүгүртөт. Бул профиль аянттын аткарчу милдетине, зонага бөлүштүрүүгө жана локализацияга, аянттын наркына жана баасына, имараттын абалына, бош аянтка жана аны толук кандуу пайдаланылуусуна, курулуш ишмердигине, машине токтотчу жерине, инфратүзүмүнүн жана айлана-чөйрөнүн абалына суунун сапаты жана абанын тазалыгына негизделиши мүмкүн.

Жергиликтүү бийликтердин көбү жерге ээ экендигин эске алганда, бош жерлер боюнча маалымат банкын түзүү – экономикалык өнүктүрүүнү ишке ашырууда маанилүү каражат болуп эсептелет. Фирмалардын тикелениши аймактардын башкаруу органдарынын колдоосуна көз каранды. Бизнес-климат жергиликтүү администрация тарабынан иштиктүү чөйрөнү колдоонун индикатору болуп эсептелет.

Жашоонун сапаты. Бул фактор "жашоонун жалпы шарттары" деген ат менен белгилүү жана айлана-чөйрөнүн маданий, тарыхый, рекреациялык мүмкүнчүлүгү менен айлана-чөйрөнү баяндоо үчүн пайдаланылат. Булардын баары фирмаларды ишке тартуу жөнүндө кеп болгондо маанилүү ролду ойнойт.

Бул профилди мүнөздөөчү маалыматтар булар: турак-жайдын болуусу, анын сапаты жана наркы, коомдук кызмат көрсөтүүлөр, билим берүү системасынын сапаты, университеттер, колледждер жана кесиптик мектептер, кылмыштуулуктун деңгээли жана калктан жыйналчу салыктар. Аларды кабылдоо көбүнчөсү конкреттүү адамдан көз каранды. Мындайча айтканда, бирөөнүн ою боюнча жогорку деңгээл деп эсептелген жашоо бирөө үчүн жогорку эмес болуп эсептелиши мүмкүн.

Бул профиль боюнча маалыматтарды жыйноо жашоонун сапаты боюнча кабыл алынган көз карашка таянуу менен конкреттүү социалдык-экономикалык кырдаалдан чыгып чечилиши зарыл. Негизгиси – релеванттуу маалымат алуу.

Баалоонун жүрүшүндө экономикалык күчтөрдү аныктоо жана түшүнүү зарыл. Мында интуиция менен катар анализди да пайдалануу зарыл, айрыкча баштапкы кадамдарда.

Акыр аягында жергиликтүү экономиканы анализдөө жана баалоо буларды аныктаганга жардам бериши абзел:

- Экономика туш болуучу же тигил же бул кырдаалда турган көйгөйлөрдүн түрлөрү;
- Бир коомчулуктун башка коомчулукка салыштырмалуу конкуренция жаатындагы артыкчылыктары;
- Экономикалык өнүктүрүүнүн максатын жана милдетин аткаруу жолундагы тоскоолдуктар;

- регионалдык, улуттук жана эл аралык контексттер жана алардын жергиликтүү экономикага таасири, анын ошол факторлордун убакыт ичиндеги өзгөрүүсүн эске алуу менен;
- Өнүктүрүү планын ишке ашырууда пайдалануу үчүн жарамдуу, эркин ресурстарды пайдалануу;
- Коомчулуктун мүчөлөрүн жыйынтыктарга жетүүгө жардам берүүгө же тоскоолдук кылууга мотивация.

Райондун экономикасынын адистешүүсүн тактоо үчүн иштеп жаткан ишканалардын жана чарбачылык субъекттердин инвентаризациясын өткөрүү керек. Алынган жыйынтыктарды таблица катары каттоо сунушталат.

46-таблица. Ишканалардын жана чарбачылык субъекттердин адистешүүсү

№	Иштеп жаткан иш-каналар жана чарба субъекттери	Конкуренттик артыкчылыктар	Ишмердиктин негизги багыты (адистешүү)	Өсүү үчүн потенциал

44-таблицанын маалыматтарын пайдалануу менен экономиканын өсүү потенциалы бар, өнүктүрүүнүн перспективдүү багыттарын аныктап алуу керек. Муну аймактын учурдагы абалын анализдөөнүн жыйынтыгынын негизинде, райондун экономикасынын конкуренттүү артыкчылыктарын баалоо жолунун, эксперттик баалоо методу менен экономиканын субъекттеринин өсүү потенциалын баалоонун негизинде жасаса болот.

Экономика тармагындагы адистешүүнү тандоо районду өнүктүрүүнүн “локомотиви” боло алуучу ишмердиктин түрүн өнүктүрүүгө жана экономикалык тармактын башка түрүндөгү ишканаларды бирдиктүү чынжырга кошууга мүмкүнчүлүк берет. Кийинчерээк бул экономикалык кластердин пайда болуусуна алып келет. Райондун өнүгүүсү үчүн мындай перспектива калктын жумуштуулугуна жана кийинки социалдык жана экономикалык өнүгүүсүнө жана райондун өнүгүүсүнө “өсүүнүн таяныч чекитин” түзүүнүн мүмкүнчүлүгү болуп эсептелет.

Аймактын экономикалык адистешүүсүн аныктоого өндүрүштүн локализацияланышынын (адистешүүсүнүн) коэффициентинин негизиндеги баалоо түрткү бериши мүмкүн. Ал аймактын экономикалык түзүмүн региондогу жалпы экономикалык түзүмү менен салыштыруунун негизинде эсептелет⁸.

Районду адистештирүүнүн экономика жаатындагы мындай варианттары болушу мүмкүн:

- Жеңил өнөр жайы.
- Пайдалуу кендерди, таш көмүрдү ж.б. казып алуу.
- Туристтик кызматтар: экологиялык туризм;
- Айыл чарбасы: экологиялык таза тамак-аштарды өндүрүү;
- Асыл тукум мал чарбачылыгын өнүктүрүү.
- Дан өсүмдүгүн өнүктүрүү.

Райондун адистештирүүсү бардык кызыкдар тараптар менен талкууланышы зарыл. Биринчи катарда базардагы “өнүктүрүү субъекттери” менен. Буга ар кандай товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү өндүрүү жолу менен активдүү экономикалык ишмердик жүргүзгөн өз алдынча чарбачылык бирдиктер кирет.

Экономика жаатында максаттарды коюу райондун экономикалык аныкталган адистешүүсүн эсепке алышы керек.

8 Гранберг А.Г. Основы региональной экономики. – М.: Высшая школа экономики, 2000. – 259 с.

Экономика тармагындагы адистешүүнү эске алуу менен максаттарды формулировкалоонун мисалдары

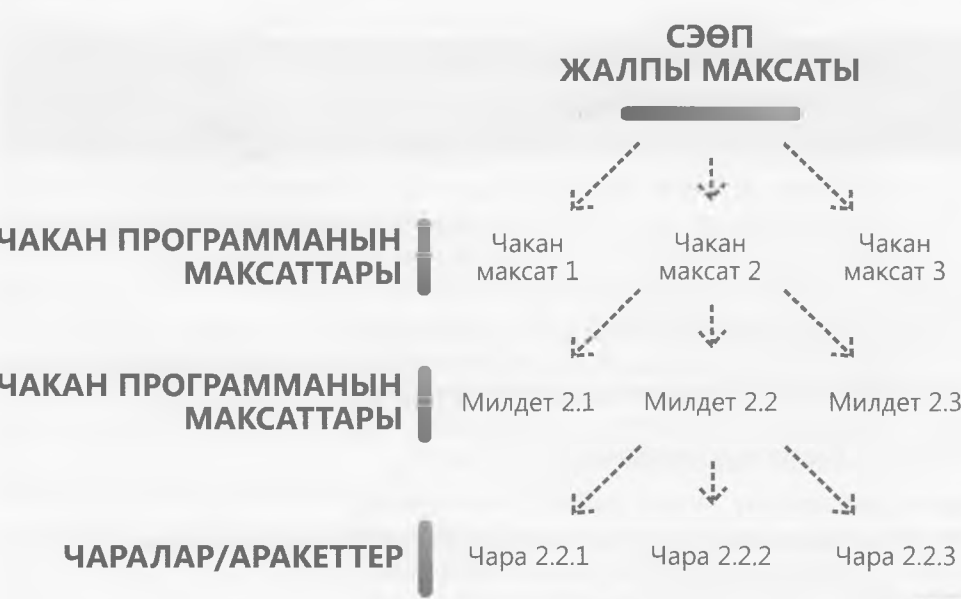
- Туристтик кызматтарды кеңейтүү жана анын сапатын жогорулатуу.
- Айыл чарба продукциясын өндүрүү жана аны кошуна мамлекеттердин базарында сатууга аракет кылуу.
- Мал чарбачылыгын өнүктүрүү жана башка региондорго сатуу үчүн эт менен жүндү өндүрүүнүн көлөмүн көбөйтүү ж.б.

3.5. ЧАКАН ПРОГРАММАЛАРДЫ ИШТЕП ЧЫГУУ

СЭӨП логикалык түзүмү болушу үчүн "чакан программа" - "маселе" - "чара" деген түшүнүктөр киргизилет. Ар бир приоритеттүү тармак өзүнчө чакан программаны түзөт. Ар бир чакан программа боюнча максаттар, милдеттер аныкталат жана иш-чаралар менен иш аракеттердин жыйындысы иштелип чыгат.

Райондун СЭӨП жалпы максаттарынын, чакан программанын жана милдеттеринин, ошондой эле чаралардын катышы төмөндөгү сүрөттө көрсөтүлгөн.

12-сүрөт. СЭӨП максаттарынын, милдеттеринин жана чараларынын катышы

Чакан программалардын максаты приоритеттүү тармактагы көйгөйлөрдү чечүүгө багытталган жана райондун СЭӨП жалпы максатына жетүүгө түрткү бериши керек. аларды формулировкалоо максаттардын формулировкалоосунун талаптарына жооп бериши шарт.

Максатты койгондон кийин ошол максатты ишке ашыруу үчүн мүмкүн болгон сценарийдин өнүгүүсүн моделдештирүүнү өткөрүү зарыл.

Максаттарды формулировкалоонун талаптары:

- Формасы боюнча кыска.
- Актуалдуу, маанилүү.
- Мазмуну конкреттүү.
- Реалдуу жана жеткиликтүү.
- Убакыты боюнча анык.
- Өлчөнө турган.

47-таблица: максатка жетүү мүмкүнчүлүгүн баалоо

№	Потенциалдуу стратегиялык максат	Максатка жетүү үчүн негизги факторлор жана мүмкүнчүлүктөр.	Стратегиялык максаттын ишке ашуусуна кызыкдар тараптар

48-таблица: таблицаны толтуруунун мисалы

№	Потенциалдуу стратегиялык максат	Максатка жетүү үчүн негизги факторлор жана мүмкүнчүлүктөр.	Стратегиялык максаттын ишке ашуусуна кызыкдар тараптар
	Рекреациялык потенциалды рационалдуу пайдалануу аркылуу конкуренттүү туристтик базарды түзүү жана жумушчу орундардын 2020-жылга 2,5 эсе өсүүсү үчүн мүмкүнчүлүк түзүү	Рекреациялык потенциалды өнүктүрүү	Туризм тармагында иштөөчү донордук программа. Иштеп жаткан ишкерлер Кол өнөрчүлөр жана усталар ЖМА Инвесторлор
		Районду таанытуучу туристтик продукттарын жана кызмат көрсөтүүлөрүн түзүү	
		Туризм тармагында мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү өнүктүрүү	
		Туризм тармагында иштеген донорлорду өнүктүрүү	
		Жана башка	

Коюулган максатка жетүү үчүн мүмкүнчүлүктү аныктоодон кийинки этабында максатка жетүү үчүн маселе болуп калган аныкталган факторлорду ишке ашыруу үчүн шарттарды белгилейбиз.

Бул максатта мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү үчүн себеп-натыйжа анализин пайдалануу менен шарттарды аныктоо сунушталат. Маселени коюуда башкаруучулук мүнөздөгү милдеттер камтылышы керектигин унутпоо зарыл.

Мисалга: Максат – Рекреациялык потенциалды рационалдуу пайдалануу аркылуу конкуренттүү туристтик базарды түзүү жана жумушчу орундардын 2020-жылга 2,5 эсе өсүүсү үчүн жаңы мүмкүнчүлүктөрдү түзүү.

49-таблица: Коюлган максатка жетүү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү аныктоо

№	Факторлор/мүмкүнчүлүктөр (чакан максаттар)	Мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү үчүн шарттар (милдеттер)	Мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү үчүн майда-барат шарттар (чаралар жана иштер)
1	Райондун таанымал болчу өнүмүн (продукттарын) жана кызмат көрсөтүүлөрүн түзүү	Райондун туристтик өнүмүнүн (продукттарынын) жана кызмат көрсөтүүлөрүнүн жалпы брендин түзүү Райондун имиджин туристтик борбор катары түзүү Туристтик кызматтарды жаңы максаттуу базарларды жайылтуу	Иштеп жаткан ишкерлер менен окутуучу семинарларды, жолугушууларды өткөрүү Бренддик продукцияларды иштеп чыгуу жана аны кызыкдар тараптардын арасында таркатуу Жыл сайын өтүүчү туристтик ярмаркаларды, фестивалдарды ж.б. өткөрүү
		Ж.б.	

Коюулган максатка кандай тышкы жана ички шарттарды аткарганда ишке ашырса болот деген суроолорго жооп берүү керек.

Милдеттерди аткаруу детализациянын бардык деңгээлине уруксат берет, жада калса өз-өзүнчө иш-чараларга айлантууну дагы.

Мына мындай ички шарттар бар болсо, милдеттин кайсы түрү болсо да, аткарууга мүмкүнчүлүк бар:

- Керектүү ченемдик-укуктук база;
- Кадрлардын даярдыгынын жана мотивациялангандыгынын деңгээли;
- Материалдык–техникалык базанын ылайыктуу болуусу;
- Финансылык ресурстардын жетиштүүлүгү.

Ченемдик-укуктук шарттар менен камсыздоо – бул регламенттөөчү мүнөздөгү документтерди даярдоо (жобо, буйрук, тарифтер, жеңилдиктер, жаңы түзүмдөрдү түзүү ж.б.)

Кадрдык шарттарды түзүү – квалификацияны тандоого, жогорулатууга, стажировкага, кызматкерлерди кайра даярдоого, жаңы технологияга үйрөтүүгө ж.б. байланышкан иштер.

Материалдык–техникалык шарттар менен камсыздоо – керектүү жабдуу, чыгымдалчу материалдар ж.б. менен камсыздоо.

Финансылык шарттар менен камсыздоо – бул максатты ишке ашыруу үчүн керектелчү акча эмес, ошол финансылоонун болуусу үчүн жасалчу аракет.

Бардык шарттар жеке милдеттер же өз өзүнчө иш-чаралар катары түзүлүшү мүмкүн.

Максаттарды/милдеттерди ишке ашырууда керектүү аракеттерди аныктоонун ишенимдүүлүгүн жогорулатуу үчүн ар бир максат/милдет үчүн өзүнчө таблица пайдалануу сунушталат.

Милдеттер – бул ар бири чакан программанын максатына жетүү боюнча кадам болуп эсептелет. Милдеттерди коюу учурдагы кырдаалга анализдин жыйынтыгына таянышы жана төмөнкү талаптарга жооп бериши керек:

- 1) чакан программанын максатына туура келүү жана ага жетүүгө салым кошуу;
- 2) финансылык, адамдык жана башка ресурстар менен камсыздалуусу;
- 3) башкаруучу чечимдер менен коштолуусу;
- 4) чек коюлган убакытта аткарылуусу.

Ар бир чакан программада маселелердин саны 5, 6 эле милдет камтылышы керек.

СЭӨП приоритеттеринин (чакан программалардын) ар биринин алкагында коюлган милдеттер мындай болушу керек:

- Реалдуу, зарыл болгон ресурстар менен камсыздалган болушу керек.
- Өлчөнө турган.
- Максаттуу, мындайча айтканда тандалган приоритеттеги максатка жетүү боюнча көйгөйлөрдү да чечип, каалаган натыйжаларды да бербегени оң.
- Бири-бири менен каршы келбей, бири-бирин кайталабашы керек.
- Бири бири менен байланышып жана бири-бирин толуктап турушу зарыл.

Райондун СЭӨП милдеттер менен чектөө сунушталат, себеби СЭӨП милдеттери райондук мамлекеттик администрациясынын жана аймактык мамлекеттик органдардын иш планын иштеп чыгуу үчүн деталдуу планы көрсөтүлгөн "жол баштоочу чекит" болуп саналат.

Бирок милдетти чечүү үчүн зарылчылык келип чыкса райондун СЭӨП чараларды/аракеттерди көрсөтсө болот.

Чаралардын/аракеттердин планын иштеп чыгуу – бул коюлган максатка жетүү үчүн приоритеттүү багыттардын (чакан программалардын) алкагында милдеттерди чечүүнүн алкагындагы ыкмаларды көрсөтүү.

Чаралар/аракеттер аткаруунун мөөнөтү, аткаруучулар, финансылык каражаттар (бюджет), күтүлгөн жыйынтыктар же продуктылар менен мүнөздөлөт.

Маселени чечүүнүн мөөнөтүн аныктоо аны чечүүнү баштоодогу реалдуу бааны жана иштин узактыгын туюндурат. Аны үчүн бул жаатта билими жана тажрыйбасы бар адамдардан консультация алуу сунушталат.

Өнүктүрүүнүн чакан программасынын милдеттерин/чараларын/аракеттерин иштеп чыгууда райондук башкаруу деңгээлине ЖӨБ органдарынын суроо-талаптарын жана керектөөлөрүн анализдөөнүн жыйынтыктарын эсепке алуу зарыл. ЖӨБ органдарынын бардык эле суроо-талаптары райондун СЭӨП чакан программасына чара катары киргизиле бербейт.

Ар бир чакан программа боюнча иштелип чыккан максаттар, милдеттер жана чаралар бирдиктүү унификацияланган форматка түшүрүлүшү керек.

50-таблица. Өнүктүрүүнүн чакан программасынын формасы

Чакан программа: Максат:						
№п.	Милдеттер	Чаралар	Аткаруу мөөнөтү	Жоопкерчиликтүү аткаруучулар	Бюджет	Күтүлгөн натыйжалар (продукттар)

Приоритеттүү тармактар боюнча чакан программалардын жыйындысынын негизинде **Өнүктүрүү программасынын планы** түзүлөт. Ал (1) СЭӨП бюджетинин негизи жана (2) СЭӨП ишке ашыруусунун мониторингинин жана баалоосунун иштелип чыккан индикатору болуп саналат.

Ошондуктан ар бир максат, милдет, чарага индикаторлор иштелип чыгат. Алар жыйынтыкка жетүүнүн сандык же сапаттык ченемин чагылдырышы зарыл. Индикатордун болуусу максаттын, милдеттин, чаранын бар экендигинен кабар берет.

Чараларды/аракеттерди иштеп чыгууда маанилүү процедура катары жыйынтыктардын индикатору аркылуу тигил же бул милдеттерди чечүүнүн сунушталган чараларын эксперттик баалоо болуп эсептелет. Эгерде сунушталган чаралар начарыраак болсо, коюлган милдетти чечүү күмөн саноону туудурбашы үчүн күчтөндүрүү керек, сунушталган чаралар/аракеттер ишенимдүү чечилиши үчүн аларды кайра кароо зарыл.

Ошондой эле приоритеттүү тармактардын белгиленген максаттарынын, коюлган милдеттердин жана иштелип чыккан чаралардын/аракеттердин ортосунда себеп-натыйжа байланышы так көрсөтүлүшү абзел.

Инвестициялык долбоорлорду иштеп чыгуу. Приоритеттүү милдеттердин жана чаралардын ишке ашуусун камсыздоо үчүн жумушчу топ СЭӨП тиркеме катары инвестициялык долбоорлорду киргизе алат.

Инвестициялык долбоорлордун пакети аймактык инвестициялык прог-

раммасын түзөт. Алардын кээ бири мамлекеттик-жеке өнөктөштүк мүнөзгө ээ болот. Инвестициялык долбоорлорду сүрөмөлөө райондун инвестициялык саясатынын алкагында ишке ашырылышы мүмкүн.

3.6. БЮДЖЕТТИ, БЮДЖЕТТИК ЖАНА ИНВЕСТИЦИЯЛЫК САЯСАТТЫ ИШТЕП ЧЫГУУ

Райондун деңгээлинде жеке бюджет жок, райондук мамлекеттик администрациянын жана аймактык мамлекеттик органдардын милдеттерин жана функцияларын каржылоо республикалык бюджеттин каражатынын эсебинен смета принцибинде ишке ашырылат. Райондун деңгээлинде, эреже катары донорлук уюмдар жана инвесторлор менен өз алдынча иштешүү ыйгарым укуктары чектелген. Мамлекеттик органдар өзүнүн уюмунун чыгымдарын оптимизациялоого кызыкдар боло бербейт, себеби ар бир үнөмдөө республикалык бюджеттен эмки жылдагы каржылоонун көлөмүн азайтуу дегенди билдирет.

Райондун деңгээлиндеги бюджеттик жана инвестициялык саясаттын алкагында негизги милдет болуп:

- (1) республикалык бюджетке кирешелерди жыйноо боюнча көзөмөлдөөчү көрсөткүчтөрдү аткаруу;
- (2) ЖӨБ жана райондун деңгээлинде бюджеттик процессти натыйжалуу аткарууга көзөмөлдү ишке ашыруу;
- (3) жергиликтүү бюджетке кирешени толуктоодо ЖӨБ органдарына методикалык, консультациялык жардам көрсөтүү жана ошону менен катар айрыкча мамлекеттик сатып алуулар боюнча чыгымдарды оптимизациялоо.

Жогоруда аталган өзгөчөлүктөрдүн баары Өнүктүрүү программасынын бюджетти боюнча бөлүмдүн форматына, максатына жана милдетине таасир этет.

Демек, Райондун СЭӨП, ошондой эле шаардын/айыл аймагынын каржылоо булактары төмөнкүлөр:

Бюджеттик булактар:

- Республикалык бюджеттин каражаттары;
- Жергиликтүү бюджеттин каражаттары.

Бюджеттен сырткаркы булактар:

- Донордук каражаттар;
- Ишкананын/уюмдун жеке каражаттары;
- Кредиттик мекеменин каражаттары;
- Ички жана тышкы инвестициялар;
- Мигранттардын инвестиция үчүн аккумуляцияланган акча каражаттары;
- Калктын каражаттары;
- Жана башкалар.

Эгерде райондун деңгээлинде райондун өнүгүүсүнө таасир берүүчү бирок жергиликтүү маанидеги маселе катары жергиликтүү бюджеттен каржылоону талап кылуучу долбоор ишке ашырылып жатса, анда каржылоо райондун СЭӨП жергиликтүү бюджеттен каралат деп көрсөтүлөт. Мында жергиликтүү бюджеттин каражаттары райондун СЭӨП ылайык келүүчү ЖӨБ органдарынын макулдугу менен көрсөтүлөт, себеби мамлекеттик органдар жергиликтүү деңгээлдеги бюджеттик процесске кирише алышпайт.

Республикалык бюджеттин эсебинен каржылоо бааарынан мурда райондун аймагында ишке ашырыла турган каражаттын негизиндеги капиталдык салымды камтыйт. Бул каржылоо төмөнкү мамлекеттик органдардын линиясы тарабынан болушу мүмкүн: Архитектура, курулуш жана турак-жай коммуналдык чарба мамлекеттик агенттиги, КР Жолдор жана транспорт министрлиги, КР Өзгөчө кырдаалдар министрлиги ж.б.

Өнүктүрүү программасы үчүн керектүү ресурстардын көлөмү каржылоого керектөө катары туюнтулат. Республикалык жана жергиликтүү бюджеттердин, донорлордун жана жеке инвестициянын каражатынан каржылоосун ырасталган суммага бөлүп коюш керек, мындайча айтканда **мүмкүнчүлүктөргө**, жана каржылоонун зарыл болгон суммасы – **керектөөлөргө**.

Мүмкүнчүлүктөр менен керектөөлөрдүн ортосундагы айырма **финансылык ажырым** деп аталат.

13-сүрөт. Ресурстук камсыздоо

Бардык приоритеттүү багыттар боюнча Өнүгүү программаларынын матрицасы иштелип чыккандан кийин каржылоонун приоритеттери жана булактары боюнча маалыматтарды көлөмү боюнча бириктирүү керек.

51-таблица. Өнүгүү программасынын финансылык көрсөткүчтөрү

Жыл	Керектөөлөр				Мүмкүнчүлүктөр				Финансылык ажырым			
	1-чи	2-чи	3-чү	Бардыгы:	1-чи	2-чи	3-чү	Бардыгы:	1-чи	2-чи	3-чү	Бардыгы:
Подпрограмма 1:												
Жергиликтүү бюджет												
Республикалык бюджет												
Донордук каражаттар												
Жеке сектордун каражатары												

Башка- лар												
Баары:												
2-программа:												
3-программа:												
Жый- ынтык:												

Биринчи жылдагы каржылоону бардык булактар боюнча ырасталуу сунушталат.

Экинчи, үчүнчү жылда финансылык керектөөлөрдүн бөлүгү бекитилбеши мүмкүн. Мындай учурда бул сумманы белгиленген мөөнөттө тартып алуу мүмкүнбү, ошону баалоо зарыл. Пландалган иш-чараларды каржылоонун альтернативдүү булактары барбы?

Финансылык ажырымды кыскартуу эки вариантта болушу мүмкүн:

1) Эгерде каржылоо 50%га камсыздалса, анда ажырым төмөндөгү жол менен кыскартылышы мүмкүн:

- Райондун экономикасынын туруктуу өнүгүүсү;
- Өнүктүрүү программасын башкаруунун финансылык моделин.

2) эгерде каржылоо 50%дан аз жабылса, анда финансылык ажырымды кыскартуу төмөндөгү жол менен ишке ашырылат:

- Өнүктүрүү программасында финансылык көз караш боюнча пландалган бир топ көйгөйлүү милдеттерге/чараларга ревизия кылуу жана кыскартуу;
- каржылоонун тышкы булактарын тартуу боюнча бөлөк инвестициялык программаларды иштеп чыгуу.

Өнүктүрүү программасынын жыйынтыгы боюнча жумушчу топ Аракет планынын биринчи вариантына өзгөрүү киргизиши жана тигил же бул чараны, жада калса милдетти алып салуусу керек. Керек болсо чакан программанын милдеттерин жана жада калса максаттарынын формулировкасын өзгөртүп кое алат.

СЭӨП каржылоодогу финансылык ажырымды кыскартуу үчүн кошумча жумуш жасоо керек. Мисалга, долбоорлук сунуш даярдоо, донор, инвестор ж.б. издөө.

Бул ишти аткаруу үчүн мурдагы СЭӨП менен салыштырмалуу сунушталган финансылык кырдаалды түзүү процесси катары **Өнүктүрүү программасын башкаруунун финансылык моделин** иштеп чыгуу сунушталат.

- Финансылык модель структуралык жактан 4 бөлүктөн турат:
- Өнөктөштөрдүн, "өнүктүрүү субъекттеринин" акча каражаттарын тартуу.
- Жергиликтүү бюджеттин киреше бөлүгүнүн өсүүсү.
- ЖӨБ органдарынын чыгаша милдеттерин оптимизациялоо.
- Тартылган инвестициянын көлөмүнүн өсүүсү.
- Райондун өзүнүн инвестициялык саясатын иштеп чыгуу.

1. Өнөктөштөрдүн акча каражаттарын тартуу Мында СЭӨПтүн милдеттерин чечүү үчүн өнөктөштөрдүн, "өнүктүрүү субъекттеринин" акча каражаттары эки жакка тең пайдалуу чечилиши керек. Эреже катары долбоорду ишке ашырууда өнөктөштөрдүн каражаттары муниципалдык-жеке өнөктөштүк принцибинде пайдаланылат. Райондун бийлик органдарынын жоопкерчилигиндеги милдеттерди чечүү үчүн райондун деңгээлинде бизнеске өзүнүн каражаттарын салса пайда алып келе тур-

Мамлекеттик-жеке өнөктөштүк – бул муниципалдык сектордун жоопкерчилигине тийиштүү кызмат көрсөтүүгө жеке сектордун субъекттерине толук же жарым-жартылай жоопкерчиликти туюнткан мамлекеттик, муниципалдук жана жеке сектордун аракеттешүүсү. Мында катышуучулар коркунучтар, жоопкерчилик жана кирешени тең бөлүштүрүү шарты каралган.

ган жакшы чөйрө түзүү маанилүү.

Мисалга, туура түзүлгөн тарифтик саясаттын эсебинен коомдук транспорт уюштуруу, коммуналдык кызмат уюштуруу тармагында бизнес тартса болот. Мында жеке алып келүүчүлөрдүн каражаттарына техника, жабдуу сатып алса, аны сатып алуудан жергиликтүү бюджетти бошотсо болот.

"Өнүктүрүү субъекттеринин" ресурстарын маданият жана спорт тармагында пайдаланууда көптөгөн мүмкүнчүлүктөр бар. Муниципалдык имараттарды берүү, жагымдуу нарк саясаты Өнүктүрүү программасын ишке ашырууда бизнестин катышуусун камсыздайт.

2. Жергиликтүү бюджеттин туруктуу киреше бөлүгүнүн өсүүсү булар тарабынан камсыздалат:

- Жергиликтүү экономиканын өнүгүүсүнө колдоо көрсөтүү;
- ЖӨБ деңгээлиндеги бюджеттик процесстин жакшыртылышына территориялдык мамлекеттик органдардын таасири;
- Райондук деңгээлинде жана ЖӨБ деңгээлинде салыктык башкарууну жакшыртууга таасир кылуу.

Районду өнүктүрүүнүн шарты катары жергиликтүү экономиканы өнүктүрүү максатында тартылган инвестициянын көлөмүнүн туруктуу өсүүсүн камсыздоо зарыл. Бул райондун инвестициялык саясатын иштеп чыгууга жардам берет.

Ал буларга багытталган:

- Инвестицияны тартуу, бизнес үчүн жагымдуу шарттарды түзүү;
- Өнүктүрүү субъекттеринин ресурстарын тартуу үчүн мотивациялык шарттарды түзүү;
- Райондун деңгээлиндеги донордук уюмдардын жана социалдык саясаттын миссиясынын кесилишине жана дал келүүсүнө негизделген өнүктүрүүнүн социалдык программасын активдүү сүрөмөлөө аркылуу социалдык инвестицияны тартуу;
- өнүктүрүү максатында мигранттардын ресурстарын (акча каражаттарын, жабдууларын, тажрыйбасын жана билимдерин) пайдалануу боюнча жергиликтүү программаларын иштеп чыгуу.

Өнүктүрүү программасында инвестиция тартуу боюнча процессти туруктуу уюштуруу бар экендигин чагылдыруу маанилүү.

Инвестициялык саясатта кеминде эки жолду карап көрүү маанилүү:

(1) жергиликтүү экономикага инвестиция тартуу боюнча саясат;

(2) жакырчылыктын деңгээлин төмөндөтүү, билим берүүнү, маданиятты, спортту ж.б. өнүктүрүү үчүн социалдык тармакты өнүктүрүүгө донордук жардамды тартуу.

Аны үчүн СЭӨП экономиканы өнүктүрүү боюнча түзүмүн түзүүдө милдеттер жана чаралар аныкталышы мүмкүн, мисалы, инвестиция тартуу боюнча сектор. Андан бөлөк, Өнүктүрүү программасынын инвестициялык саясат боюнча бөлүгүндө мурдагы пунктта көрсөтүлгөн конкреттүү аракеттер каралышы мүмкүн.

Бул аракеттердин бардыгы райондун СЭӨП бюджеттик саясаттын милдеттери жана чаралары катары чагылдырылып калышы мүмкүн. Эгерде алар ишке ашса, район финансылык ажырымды туруктуу кыскартуу тенденциясына ээ болот.

Инвестициялык саясат

— бул инвестициянын тузумун жана масштабын белгилөө боюнча аларды пайдаланууга жана белгилүү бир максаттарга жетүүгө багытталган экономиканын чөйрөсүндөгү жана тармагындагы бийлик органдарынын чараларынын системасы (коопсуздук, жогорку киреше, каражаттын дайыма колдо болуу мүмкүнчүлүгү ж.б.)

3.7. ЧАКЫРЫКТАРДЫ ЖАНА
ТОБОКЕЛЧИЛИКТЕРДИ АНАЛИЗДӨӨ

Райондун СЭӨП максатына жетүүгө, Өнүктүрүү программасында каралган милдеттерди ишке ашырууга жана белгиленген чараларга/милдеттерге тоскоол болгон же оордоткон коркунучтарды жана тобокелчиликтерди карап жана эске алуу зарыл.

Бул иш жарым-жартылай түрдө учурдагы кырдаалды анализдөөдө, тышкы процесстерге жана тенденцияларга таасирди изилдөө катары аткарылган. Эми, жергиликтүү өнүгүүгө бир топ терс таасир эткен факторлорго өзгөчө көңүл бурулса.

Бул ишти аткарууда фокус СЭӨП ишке ашыруудагы мүмкүн болгон ички жана тышкы чөйрөнүн терс таасирин баалоого кунт коюлушу керек.

Тобокелчиликтердин/коркунучтардын төмөнкү түрлөрүн анализдөө жана баалоо сунушталат:

- коомдук-саясий;
- укуктук;
- экономикалык;
- социалдык;
- финансылык;
- энергетикалык;
- маалыматтык;
- кадрдык;
- аба-ырайы;
- экологиялык жана башка.

Бу ишти эксперттик баалоонун методу менен мындай ыратта аткаруу сунушталат:

1. СЭӨП ишке ашырууда өтө орчундуу кыйынчылыктарды алып келиши мүмкүн болгон тобокелчиликтерди/коркунучтарды белгилөө жана алардын тартибин түзүү зарыл;
2. СЭӨП таасир бере турган тобокелчилигин/коркунучтун ар биринин тобокелчилигинин / коркунучунун деңгээлин баллдар менен баалоо (өтө катуу таасир – 3 балл, 2 балл – орточо, 1 балл – анча эмес).
3. Тобокелчиликтердин/коркунучтардын мүмкүн болуу деңгээлин баалоо (3 балл – жогорку, 2 балл – орточо, 1 балл – төмөн).
4. Тобокелчиликтердин/коркунучтардын мүмкүн болуу деңгээлинин таасир берүүсүнө көбөйтүү жолу менен терс таасирдин деңгээлин аныктоо.

Бул ишти төмөндөгү таблицаны пайдалануу менен аткаруу сунушталат.

52-таблица. СЭӨП ишке ашыруунун тобокелчилигинин/коркунучунун кесепетинин деңгээлин баалоо

№	Тобокелчилигин/коркунучтун аталышы	Болуу мүмкүндүгүнүн деңгээли	Таасиринин деңгээли	Кесепетинин деңгээли

Тигил же бул тобокелчиликтердин / коркунучтардын кесепети СЭӨП ишке ашырууда жогору болчудай болсо, алардын таасиринин алдын алуу же компенсациялоо жана төмөндөтүү боюнча алдын ала иштер-

ди иштеп чыгуу зарыл. Эгерде, мындай чараларды иштеп чыгуу мүмкүн болбой жатса же СЭӨП жалпы Аракет планындагы кээ бир чараларды, мөөнөттөрдү, милдеттерди оңдоо керек.

Тобокелчиликти башкаруунун заманбап концепциясы

Адам коомунун өзгөрүү процессинде тобокелчиликке мамиле өзгөрүп турган, анан да бул адамдын келечекке болгон мамилесине тыгыз байланыштуу эле.

Бул жолдо бир нече маанилүү этаптарды бөлүп караса болот:

1. Байыркы заманда басымдуу болгон келечек алдын ала чекеге жазылган (мисалга кудайлардын амири менен) дегенден келечек "ар кандай болушу" мүмкүн экендигин жана ал көбүнчөсү (бирок баары эле эмес) адамдардын жүрүм-турумуна көз каранды деген түшүнүккө өтүү.

2. XVII-XIX кылымдарда кокус болгон окуяларга байланыштуу мыйзам-ченемдерди аныктоонун эсебинен илимий, логикалык негиздүү алдын ала айтуу аракеттери пайда болот. Мына ошол учурда пайда болгон мүмкүнчүлүктөрдүн теориясынын негиздери келечекке сандык баалоо жүргүзгөнгө мүмкүнчүлүк берген, ошондуктан ал жарым-жартылай болжолдонууга мүмкүнчүлүк алды. Ошондо эле аныкталган мыйзам-ченемдүүлүктөрдү пайдалануунун алгачкы ийгиликтүү аракеттери болгон, мисалга коммерциялык камсыздандыруу тармагында коркунучтан коргонуунун ыкмасы катары.

3. XX кылымда келечекти болжолдоо жана ага таасир кылуу методун ишмердүүлүктүн ар кайсы тармактарында активдүү пайдаланылган, а дегенде техника (айрыкча согуштук тармакта жана татаал техникалык системаларды түзүүдө) жана экономика жаатында. XX кылымдын аягында - XXI кылымдын башында техносферада коопсуздукту жана коомдук өнүгүүдөгү туруктуулукту камсыздоонун жаңы методдорун иштеп чыгууну жана пайдаланууну талап кылган көйгөйлөр курч мүнөзгө ээ болууда.

Ошентип, тобокелчиликти башкаруунун заманбап концепциясынын келип чыгуусуна адамзаттын үч негизги жобону ырааты менен түшүнүүсүн алып келди:

- келечек күн мурунтан аныктала элек;
- келечек жарым-жартылай болжолдонот жана анын тактыгы каралып жаткан көрүнүштүн изилденүүсүнө көз каранды;
- келечекти аңдап-билүүнүн заманбап деңгээлине жана колдо бар каражаттардын берген мүмкүнчүлүгүнө карап башкарса болот жана башкаруу керек.

Келечекти башкара билүү үчүн дүйнөнү терең таануу жана колдо бар каражаттарды натыйжалуу пайдалануу зарыл.

Бүгүнкү күнү башкаруунун практикасында тобокелчиликтин бир нече концепциясы пайдаланылат (таблицаны кара). Алардын ар биринин жашоого укугу бар жана тобокелчиликтин өзгөчөлүгү ушул концепциясынын жобосуна ылайык келген тармактарында пайдаланылат.

3.8. СЭӨП ИШТЕП ЧЫГУУ ЖАНА ИШКЕ АШЫРУУ ПРОЦЕССИН БАШКАРУУ

Шаардын/айыл аймагынын СЭӨП иштеп чыгуунун жана ишке ашыруунун процессин башкаруу системасы эки этапка бөлүнөт:

- Биринчи этап – СЭӨП иштеп чыгуу боюнча ишти баштоого байланышкан уюштуруучу маселелерди чечүүгө байланышкан;
- Экинчи этап – СЭӨП иштеп чыгуунун жүрүшүндө МжБ системасын иштеп чыгуу жана аны өткөрүү менен ишке ашыруу.

Биринчи этап өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

1. СЭӨП иштеп чыгуу процессин демилгелөө;
2. Жумушчу топту түзүү;
3. СЭӨП даярдоонун планын/графигин иштеп чыгуу жана бекитүү.

1. **СЭӨП иштеп чыгуу процессин демилгелөө.** ЖӨБдүн аткаруу органынын башчысы ага “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” КР Мыйзамына ылайык СЭӨП иштеп чыгууну демилгелейт. Бул чечим эреже катары буйрук түрүндө катталат.

Анда СЭӨП убактылуу горизонтун (узактыгын) белгилеп алуу зарыл. Эреже катары СЭӨП 3-4 жылга иштелип чыгат жана ал ЖӨБдүн аткаруу органынын башчысынын шайланышына жана бюджеттин циклына туура келет.

2. **Райондун СЭӨП иштеп чыгуучу жумушчу топтун түзүлүүсү.** СЭӨП жумушчу топ даярдайт. Анын персоналдык түзүмү, милдети жана укугу, СЭӨП бүтүрүүнүн мөөнөтү, жумушчу топту материалдык-техникалык (компьютер, имарат, канцтоварлар ж.б.) камсыздоонун маселеси каралат.

Жумушчу топтун милдетине эреже катары булар кирет:

1. Жергиликтүү жамааттардын жана ар түрдүү топтордун керектөөлөрү жана муктаждыктары жөнүндө маалымат жыйноо жана анализдөө, өнүктүрүү субъекттерин аныктоо;
2. Аймактык мамлекеттик органдардан мамлекеттик/тармактык программалардын милдеттери жана максаттары жөнүндө маалымат алуу жана аны иштеп чыгуу;
3. СЭӨП долбоорун даярдоо;
4. СЭӨП долбоорун талкуулоо, макулдашуу жана экспертизалоо;
5. СЭӨП долбоорун иштеп чыгуу жана кароого жана бекитүүгө берүү.

Бул милдеттерди чечүү үчүн жумушчу топ төмөнкү ыйгарым укуктарга ээ болот:

- СЭӨП иштеп чыгуу үчүн керектүү маалыматты аймактын уюмдарынан жана мекемелеринен суроо;
- Калктын керектөөлөрүн жана муктаждыктарын аныктоо үчүн жолугушууларды өткөрүү;
- Адистер менен жолугушууларды жана консультацияларды өткөрүү;
- Өнүктүрүү программасынын долбоорун иштеп чыгуу;
- Өнүктүрүү программасынын долбоорун талкуулоо жана ага оңдоо киргизүү;
- Өнүктүрүү программасынын долбоорун бекитүүгө берүү.

Жумушчу топ 9 - 13 кишиден турат. Аны ЖӨБ органынын аткаруу органынын башчысы же анын орун басарларынын бири жетектеши керек. Эгерде бул анын лидердик касиетинин бекемделишине шарт түзсө, пайда болгон маселелерди өз убагында чечүүгө мүмкүнчүлүк берет, жергиликтүү өнүктүрүүнүн Программасын иштеп чыгуунун маанилүүлүгүн ырастайт, Жумушчу топко кадыр-барк кошот.

Жумушчу топтун түзүмү төмөнкү талаптарга туура келиши керек:

Биринчиден, сунушталган тармактардан же СЭӨП чакан программаларынан чыгып, ошондой эле жергиликтүү бийлик органдарынын милдеттеринен жана функцияларынан түзүлүшү керек. Ар бир жумушчу топтун мүчөсү жергиликтүү өнүктүрүүнүн конкреттүү тармагына/секторуна жооп бериши зарыл.

Экинчиден, Жумушчу топ жалаң гана ЖӨБ органдарынын мүчөсүнөн жана ага караштуу уюмдардын өкүлдөрүнөн турбашы керек, албетте, булар өзүнүн функционалдык милдетине жараша СЭӨП иштеп чыгууга өтө чоң салым кошушу керек.

Жумушчу топтун түзүмүнө жергиликтүү уюмдун жана бизнестин өкүлдөрүн киргизүү зарыл. Алардын катышуусу СЭӨП иштеп чыгууда комплекстүү ыкманы, максаттарга карата коомдук колдоону, шаардын/айыл аймагынын милдеттерин жана өнүктүрүү жолдорун камсыздайт.

Топтун гендердик балансын камсыздоо керек. Жумушчу топтун 60%дан азы бир жыныста болуусу шарт. СЭӨП даярдоо процессине аялдардын жана жаштардын катышуусу алардын кызыкчылыгын эсептөөгө жардам берет, ошол аймактын жамаатында жашаган бардык аялдарга жана жаштарга пайда алып келе турган чараларды белгилөөгө жардам берет.

Көп улуттуу түзүмү бар аймактарда жумушчу топко ошол этникалык топтордун өкүлдөрүн дагы киргизүү зарыл.

Акырында, СЭӨП сапатын жумушчу топтун мүчөлөрүнүн билими менен тажрыйбасы жана алардын кесипкөйлүгү аныктайт. Ошондуктан, жумушчу топтун мүчөлөрү буларды билиши керек:

- Маалыматты жыйнаганды жана анализдегенди;
- Көйгөйлөрдү аныктаганды, реалдуу максаттарды жана милдеттерди формулировкалаганды жана түзгөндү;
- Көнүмүш ойлонбостон, новатордук чечимдерди издегенди жана тапканды;
- Өзүнүн ишинин натыйжасын так жана кыска, оозеки жана жазуу түрүндө көрсөтө билүүнү;
- Жакшы коммуникативдик көндүмдөргө ээ болууну ж.б.

Эң маанилүүсү – Жумушчу топтун биргелешип иштөө процессинде акыркы жыйынтыкка жетүү үчүн жалпы максаты, бири-бирин толуктаган билими, көндүмү жана тажрыйбасы бар команданын түзүлүшү керек.

Салттуу формалдуу жумушчу топтордон айырмасы мында синергетикалык натыйжанын бардыгында болууда.

СЭӨП сапатынын жогорулоосуна консультант, көз карандысыз эксперт катары Өнүктүрүү программасын даярдоодо тажрыйбасы бар, бул тармакта мыкты үлгүлөр менен тааныш коммерциялык уюмдардын, донордук уюмдардын жана жокдордун өкүлдөрүн тартуу жакшы натыйжа берет.

3. Планды/графикти иштеп чыгуу жана бекитүү. СЭӨП даярдоо 2-3 ай жүрөт. Жумушчу топтун ишин жакшы уюштуруу үчүн алар милдеттерди ич ара бөлүштүрүп алат. СЭӨП өз убагында даярдалышына ЖӨБдүн аткаруу органынын башчысы бекиткен план/графики шарт түзөт.

Жумушчу тобунун болжолдуу түзүмү:

- ЖӨБ аткаруучу органынын башчысынын орун басары (Жумушчу топтун башчысы);
- ЖӨБ органынын аппаратынын бөлүмдөрүнүн жетекчилери жана адистери (3 киши);
- Муниципалдык ишканалардын жана уюмдардын кызматкерлери (3 киши);
- Жергиликтүү кеңештин депутаттары (келишим менен 2 киши);
- Жергиликтүү ишкерлер (2 киши);
- Коомдук уюмдардын өкүлдөрү (2 киши).

Синергия – интеграциянын жыйынтыгында ишмердиктин натыйжалуулугунун өсүүсү, өз өзүнчө бөлктөрдүн бир системага биригүүсү. Мисалга: идеялар менен алмашуу синергетикалык эффектке алып келет, анткени идеялардын жыйынтыгында экиден болуп калат.

53-таблица. Жумушчу план/график

№	Иш-чара-нын ата-лышы	Жоопкерчилик-түү аткаруучу	Катышуучулар	Мөөнөт	Өткөрүүчү жайы	Күтүлүүчү натыйжа

Жумушчу планда/графикте муну кароо туура:

- 1/3 убакыт маалымат жыйноо үчүн (жергиликтүү жамааттын жана калктын бардык топторунун керектөөлөрү, өнүктүрүү субъектерин аныктоо, жергиликтүү өнүктүрүүгө тийиштүү тармактык/мамлекеттик базалык программаларды ж.б. аныктоо);
- 1/3 чогултулган маалыматтарды анализдөө, аларды системага салуу, жалпылаштыруу жана СЭӨП биринчи вариантын жазуу;
- 1/3 убакыт – коммуникативдик иш-чараларга (жолугушуулар, дискус-сиялар, талкуулар, консультациялар, жергиликтүү ЖММКларда чагыл-дыруу ж.б.

Жумушчу топтун мүчөлөрү СЭӨП иштеп чыгуу боюнча билимдин ар кандай деңгээлине ээ экендигин эске алып, Жумушчу планда/графикте жергиликтүү өнүктүрүү программасын иштеп чыгуунун ыкмалары жана методдору жөнүндө СЭӨП боюнча жалпы позицияны түшүнүүгө жана иштеп чыгууга багыт берүүчү семинар өткөрүүнү ишеп чыккан оң.

Экинчи этап өзүнө буларды камтыйт:

- 1) СЭӨП индикаторунун матрицасын иштеп чыгуу;
- 2) СЭӨП ишке ашырылышына мониторинг жана баалоо системасын, анын ичинде инструментарийин иштеп чыгуу;
- 3) СЭӨП ишке ашыруу боюнча мониторинг жана баалоону уюштурууну башкаруу системасын иштеп чыгуу.

1. СЭӨП индикаторлорунун матрицасын иштеп чыгуу

Аракет план түрүндө чакан программаларды иштеп чыккан соң, бардык индикаторлор 31-таблицага киргизилет. СЭӨП индикаторунун матрица-сы СЭӨП тиркемеси толуп эсептелет.

54-таблица. СЭӨП индикаторлорунун матрицасы

Маселе	Индикатордун аталышы	Индикатордун чыныгы маа-ниси	Индикатор-дун максаты-нын мааниси	Чет-төөлөр (+, -)	Четтөөлөр боюн-ча түшүндүрмө
Чакан программа 1. _____					
Чакан программа 2. _____					

Индикаторлорду тандоодо мамлекеттик/тармактык программалардын индикаторлоруна, башкаруунун жогорку деңгээлиндеги өнүктүрүү программасынын индикаторлоруна, БУУнун Туруктуу өнүктүрүү максатынын индикаторлорун эсепке алып, ошого түздөнүү зарыл.

Мониторинг Планга ылайыкташып өткөрүлөт, план болсо СЭӨП индикаторлорунун Матрицасынын базасында иштелип чыгат. Мониторингдин планынын формасы төмөндө келтирилди.

55-таблица. Мониторингдин планынын формасы

Индикатордун аталышы	Индикатор-дун базалык мааниси	Маалыматты жыйноонун методу	Маалыматты жыйноонун мезгилдүүлүгү	Маалымат булагы	Маалымат-ты жыйноого жоопкер

2. СЭӨП ишке ашырылышына мониторинг жана баалоо системасын иштеп чыгуу

Райондун СЭӨП ажырагыс бөлүгү мониторинг жана баалоо системасы болуп эсептелет, ал булар үчүн керек:

- Так жана ишеничтүү маалымат алуу;
- Процесстерди башкаруу;
- Продукттарга жана жыйынтыктарга жетүү;
- өзгөртүүлөрдү киргизүү жана сапаттуу башкаруучу чечимдерди кабыл алуу.

Мониторинг жана баалоо системасын пландоодо негизги кадамдар:

- мониторингдин предметин – СЭӨП индикаторунун матрицасын аныктоо жана бекитүү;
- мониторинг тобун түзүү жана алардын функциясын бөлүштүрүү;
- Мониторинг жана баалоону өткөрүүнүн планын иштеп чыгуу;
- Мониторинг жана баалоонун каражаттарын иштеп чыгуу.

56-таблица. Мониторингдин объектери

Маселелердин жана чаралардын жыйынтыгы (мониторинг)	Пландалган жыйынтыктардын баары ишке аштыбы?
Продукт (мониторинг)	Пландалган продукттардын баары чыгарылдыбы?
Чаралар жана аракеттер (мониторинг)	Пландалган чаралар менен аракеттер толук көлөмдө өткөрүлдүбү?
Ресурстар (мониторинг)	Канча ресурс сарпталды? Бардык каражаттар пайдаланылдыбы? Ресурстар канчалык деңгээлде максаттуу пайдаланылды?

Мындай иштер жасалганда МжБ системасы натыйжалуу болду деп саналат:

1. Коюлган максаттын индиаторлору/көрсөткүчтөрү иштелип чыкса жана аларга жоопкерлер болсо;
2. Маалымат булактары аныкталса;
3. Маалымат жыйноонун методдору аныкталса;
4. Маалымат жыйноонун мезгилдүүлүгү аныкталса;
5. Катышуучулардын ичинде маалымат менен бөлүшүү камсыздалса;
6. Маалыматты иштеп чыгуу жана анализдөөнүн системасы иштелип чыкса;
7. Маалыматты пайдалануучулардын чөйрөсү аныкталса;
8. Мониторинг системасынын иштөөсү үчүн ресурстар аныкталса.

14-сүрөт. МжБнын принциптери

Эмне өлчөнсө, ошол жасалат
Жыйынтыктарды өзгөртмөйүн ийгилик менен утушту айырмалап болбойт
Эгерде сиз ийгиликти өлчөй албасаңыз, анда ага сыйлык бере албайсыз
Эгерде сиз ийгиликти сыйлай албасаңыз, демек, сиз утушту колдойсуз
Эгерде сиз утулгандыкты моюнга алабасаңыз, анда аны сиз оңдой ала албайсыз
Эгерде сиз жыйынтыкты көрсөтө алсаңыз, сиз коомдук колдоого ээ болоаласыз

МжБ негизги каржаттары:

- Документтерди анализдөө;
- Байкоо жүргүзүү;
- консультациялар;
- сурамжылоо (интервью, анкеталоо);
- фокус топтор ж.б.

Баалоо – бул мониторингдин маалыматтарын анализдөө (же баалоо учурунда алынган маалыматтарды анализдөө).

Баалоонун максаты – СЭӨП ишке ашырылышын өлчөө жана СЭӨП чечиши керек болгон милдеттер менен салыштыруу

Баалоо үч суроого жооп берет:

- Эмне өзгөрдү?
- Ал өзгөрүүнү эмне шарттады?
- Эмне өзгөрөт деп болжолдонду эле?

Мониторингдин жана баалоонун иштелип чыккан системасы СЭӨП натыйжалуу ишке ашуусуна, документке өз убагында өзгөртүүлөрдү жана кошумчаларды киргизүүгө мүмкүнчүлүк берет.

3. СЭӨП ишке ашыруу боюнча МжБны уюштуруу системасын иштеп чыгуу. Башкаруу системасынын негизин СЭӨП ишке ашырууну биргилик-

түү мониторинг жана баалоо тобу, планы жана анын ишинин отчеттуулугу, ошондой эле мониторинг жана баалоо өткөрүүнүн каражаттары түзөт.

Биргелешкен мониторинг тобунун максаты – райондун СЭӨП натыйжалуу башкаруусун камсыздоо, мониторингдин жыйынтыгы боюнча СЭӨП өзгөртүү жана толуктоолорду киргизүү үчүн сунуштарды иштеп чыгуу.

Биргелешкен мониторинг тобунун негизги милдеттери:

- Айкындуулукту СЭӨП жөнүндө калкка маалыматтын жеткиликтүүлүгүн камсыздоо;
- СЭӨП ишке ашырылуусуна мониторинг жана баалоону уюштуруу жана өткөрүү;
- Иштеп жаткан СЭӨП сунуштарды иштеп чыгуу.

Биргелешкен мониторинг тобунун негизги функциялары:

- Коюулган максаттар, милдеттер жана чараларды аткаруу боюнча жамаат менен консультацияларды, коомдук угууларды, фокус топторду өткөрөт;
- СЭӨП иш-чараларын жана милдеттерин ишке ашыруу жөнүндө отчетторду угат;
- Райондун СЭӨП байланышкан көйгөйлөргө анализ жүргүзөт;
- ААнын СЭӨП мониторинг жана баалоонун планын аткарат;
- СЭӨП планын аткаруу боюнча индикаторлорунун анализин жүргүзөт;
- Демилгелердин/долбоорлордун/программалардын ишке ашуусунун жүрүшүндө чыккан көйгөйлөр жөнүндө кызмат көрсөтүү катары өз маалында калкты маалымдайт;
- Өзүнүн ишмердигинин жыйынтыгы жөнүндө райондун коллегиясына отчет даярдайт;
- Жергиликтүү демилгелердин/долбоорлордун/программалардын ишке ашыруу процессин жакшыртуу боюнча райондун иштеп жаткан СЭӨП өзгөртүү киргизүү боюнча сунуштарды иштеп чыгат.

СЭӨП ишке ашырууга мониторинг боюнча топтун түзүмү райондун чечими менен бекитилет. Район өз компетенциясына тийиштүү айрым бир долбоорлорго мониторинг жана баалоо жүргүзүү боюнча кошумча топторду түзгөнгө укугу бар. Топтун мүчөлөрүнүн тизмеси маалымат тактасына илинет.

Биргелешкен мониторинг тобунун түзүмүнө булар кирет:

- демилгечи топтордун мүчөлөрү жана коммерциялык эмес уюмдардын өкүлдөрү;
- жергиликтүү жамааттын активдүү мүчөлөрү жана тилине, майыптыгына, этникалык тийиштүүлүгүнө, динине, саясий жана башка көз карашына, билимине, тегине, мүлктүк жана башка жагдайына карабастан башкалар кирет. Топтун сандык жана сапаттык түзүмү айылдык/шаардык кеңештин чечими менен макулдашылат;
- ЖӨБО жана башкалардын өкүлдөрү.

СЭӨП баалоо жана мониторинг боюнча Жумушчу топтун отурумдары 6 айда бир жолудан кем эмес өтөт. СЭӨП баалоо жана мониторингдин бекитилген планына ылайык өткөрүлөт.

Топтун отурумунун протоколдору калкка маалымат берүү үчүн маалымат тактасына илинет жана ошондой эле коомдук талкууга алып чыгылат.

Топтун биринчи отурумунда милдетине топтун ишинин планын жана графигин түзүү, топтун отурумуна чакыруу, топтун отурумун протоколдоону камсыздоо, мүчөлөрдүн ортосунда милдеттерди бөлүштүрүү, жумушчу тобунун натыйжалуу иштөөсүн камсыздоо кирген топтун жетекчиси шайланат.

Топтун отчеттуулугу. Ар бир мониторинг сайын топ мониторингдин жана баалоонун жыйынтыгы боюнча МжБ бүткөндөн кийин протокол түзөт жана 7 күндөн кечиктирбей 57-таблицадай таблица толтуруп, баяндоочу отчет түзөт.

57-таблица. Мониторинг тобунун отчетунун формасы

№	Максаттар/милдеттер/ 6 айда аткарылышы керек болгон СЭӨП индикаторлору	Аткарууну баалоо		Эгерде аткарылган болсо, анда далилдөөчү документтердин тизмеси (протокол, буйрук, чечим, токтом, катышуучулардын тизмеси, объекттердин тизмеси ж.б.)	Эгерде аткарылбаган болсо анын себебин баяндап жазыңыз	Сунуштар
		Ооба	Жок			

Баяндоочунун отчетунун сунушталган түзүмү (2-3 барактан ашык эмес):

- СЭӨП жетишилген ийгиликтери жана конкреттүү индикаторлордун аткарылышы;
- СЭӨП иш-чараларын жана милдеттерин ишке ашыруунун убагында пайда болгон көйгөйлөрдү жана коюлган жыйынтыктарга жетүүгө мүмкүндүк бербеген тоскоолдуктарды кыскача баяндоо.
- Райондун СЭӨП киргизүүгө зарыл болгон, кырдаалды жакшыртуу боюнча иш-чаранын планы түрүндөгү сунуштар.

Райондун СЭӨП мониторингдик тобу МжБнын бекитилген Планынын негизинде райондун жетекчилигине маал-маалы менен пландалган индикаторлордун милдеттеринин, иш-чараларынын аткарылышы жөнүндө отчет түзүп, аны кароого берет. МжБнын жыйынтыктары маалымат тактасында илинип, жергиликтүү ЖММКда жана расмий сайттарда жарыяланышы мүмкүн.

Индикаторлордун пландалган көрсөткүчтөрүнө жетүүдөгү иш-чаралардын, милдеттердин жана прогресси жөнүндө маалыматты коомчулуктун катышуусу менен райондун коллегиясында угуу жана зарылчылык келип чыкса Өнүктүрүү программасына оңдоо киргизүү жөнүндө чечим кабыл алуу сунушталат.

Өнүктүрүү программасынын аягында ЖМА райондун калкынын жашоо-турмушунун бардык чөйрөсүнө СЭӨП кандай таасир берди – ошого баа бере алат.

- Таасир этүүнүн предметине төмөнкүлөр кирет:
- жетишилген жыйынтыктардын туруктуулугу;
- алынган жыйынтыктардын натыйжалуулугу;
- ишке ашырылган максаттардын, маселелердин калктын керектөөлөрүнө шайкеш келүүсү.

СЭӨП үчүн таасир эттирүү үчүн 2 же 3 гана индикатор пайдалануу сунушталат.

ТИРКЕМЕ 1. ИНВЕСТИЦИЯЛЫК ДОЛБООРДУН СУНУШТАЛГАН ТҮЗҮМҮ

1. Титулдук баракча

- долбоордун аталышы, каерде жайгашуусунун болжолу, Долбоорго жоопкерчиликтүү адам менен байланышуу үчүн телефон номерлери, түзүлгөн дата (айы жана жылы)

2. Долбоордун резюмеси

- бизнес-планды кыскача баяндоо, максаты жана милдеттери;
- ресурстук камсыздоо;
- өнүмдүн же кызмат көрсөтүүнүн уникалдуулугу же конкуренцияга туруштук берүүсү;
- күтүлгөн натыйжалар;
- тышкы каржылоонун керектелүүчү көлөмү;
- финансылык көрсөткүчтөр (сатуу жана кирешенин көлөмүнүн болжолу, инвесторлорго карызды кайтаруу, долбоордун натыйжалуулугунун көрсөткүчү, өзүн актап кетүү мөөнөтү, киреше индекси ж.б.)

3. Сунушталуучу долбоордун максаты жана милдеттери. Күтүлүүчү өнүмдөр (продукттар)

- келечекте алына турган, күтүлгөн жыйынтык;
- жыйынтыкка жетүү үчүн ири милдеттердин тизмеги;
- базарга сунуштала турган өнүмдөрдүн (продукциялардын) жана кызмат көрсөтүүлөрдүн түрлөрү;
- бул өнүмдүн потенциалдуу сатып алуучуларга берүүчү артыкчылыктары;
- өнүмдүн же кызмат көрсөтүүнүн уникалдуулугу жана өзгөчөлөнгөн артыкчылыгы (жаңы технология, товардын сапаты, төмөнкү өздүк наркы ж.б.)
- товардын, кызмат көрсөтүүнүн потенциалдуу кардарлары.

4. Тармактагы жагдайдын абалын анализдөө

- учурдагы кырдаалды анализдөө;
- тармактын өнүгүү тенденциялары жана анын долбоордун ишке ашырылышына жана жыйынтыгына таасири.
- тармактагы акыркы жаңылыктар боюнча маалымат, потенциалдуу атаандаштар, алардын күчтүү жана чабал жактары.

5. Өнүм (продукт) жөнүндө маалымат

- өнүмдүнүн (кызмат көрсөтүүнүн) аталышы;
- эмнеге керек жана пайдалануу тармагы;
- кыскача баяндоо жана негизги мүнөздөмөсү;
- өнүмдүнүн (кызмат көрсөтүүнүн) башка атаандаштарынан эмнеси артык же эмнесинен кем экендигин параметрлерин көрсөтүү менен конкуренцияга жөндөмдүүлүгүн көрсөтүү;
- патент жөндөмдүүлүгү жана автордук укуктар;
- өнүмдүнүн чыгарылышынын лицензиясынын бардыгы же анын бар болуусунун зарылчылыгы;
- коопсуздук жана экологиялуулук.

6. Өнүмдү (продукцияны) сатуу боюнча божомол

- кардарларды анализдөө: продукцияга (кызмат көрсөтүүгө) талаптар жана аларды канааттандыруунун мүмкүнчүлүктөрү;
- өнүмдү (кызмат көрсөтүүнү) сатуу рыногун (базарын) анализдөө: базардын көлөмү жана анын өсүүсү, базардагы наркынын үлүшү.

7. Инвестициялык долбоорду ишке ашыруунун ченемдик-укуктук негизи

- укуктук күчү бар жана ошол долбоорго тийишелүү мыйзамдык, ченемдик жана башка документтер.

8. Финансылык план

- долбоорду ишке ашыруунун ар бир жылындагы кирешенин жана чыгашанын күтүлгөн планы, биринчи жылдан баштап айларга бөлүү менен;
- акча каражаттарынын айлануусунун планы;
- чыгымсыздыктын анализи;
- инвестициялык салымдар (жабдууну алууга, курулуш-монтаждык иштерге, айлануучу акчаны жа-соого жана башка, долбоорду даярдоо аралыгына байланышкан иштер);
- долбоорду каржылоо булактары;
- кредиттик финансылык каражаттардын кайра кайтарылуу схемасы;
- салык төлөмдөрүнүн түзүмү;
- долбоордун натыйжалуулугун анализдөө (кирешелүүлүктүн ички нормасы, NPV, өзүн актоо мөөнөтү, рентабельдүүлүктүн индекси, чыгымсыздыктын чеги ж.б.).

9. Тобокелчиликти анализдөө

- бийлик органдары тарабынан кепилдиктер.

ТИРКЕМЕ 2. ЭКОЛОГИЯЛЫК ЧЕК-ЛИСТ (ТЕКШЕРҮҮ БАРАГЫ)

1. Долбоордун аталышы:
2. Долбоордун айлана-чөйрөнүн абалынын параметрлерине таасирин жана терс таасирин жумшартуунун талап кылынган чараларын көрсөтүү.

Айлана-чөйрөнүн компоненти	Учурдагы кырдаал	Күтүлгөн таасир	Жумшартуу чаралары
Жер үстүндөгү айлана-чөйрө			
Жердин эрозиясы			
Жер кыртышынын органикалык заттарынын бузулуусу			
Суунун булганышы			
Жердин деградациясы			
Био артүрдүүлүктүн төмөндөөсү			
Жер үстүндөгү же астындагы суунун коромжулугу			
Айлана-чөйрөнүн бузулуусу			
Табигый экосистеманын модификацияланышы			
Отоо чөптүн таркалышы жана пайда болуусу			
Жамгырдан түшкөн зыян катмарлар			
Адамдын ден соолугу			
Эмгекти коргоо жана коопсуздук техникасы			

Өсүмдүктөрдүн зыянкечтери жана оорулары			
Жаныбарлардын оорулары			
Социалдык конфликт			

3. Долбоорго экологиялык экспертиза талап кылынабы же жокпу ("ооба" же "жок"); _____

4. Долбоордун таасири менен айлана-чөйрөдө пайда боло турган көйгөйлөр: _____

5. Эгерде экологиялык экспертиза талап кылынса, анда кандай спецификалык маселелер каралат _____

6. Экологиялык экспертизаны өткөрүүнүн мөөнөтү жана анын болжолдуу баасы: _____

ТИРКЕМЕ 3 ААНЫН СЭӨТ ИШ-ЧАРАЛАРЫНЫН ПЛАНЫ (МИСАЛДАРЫ)

Жети-Өгүз районунун Липенка ААгы

№ п.п.	Милдеттер	Чаралар/Аракеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлүүчү натыйжалар	Жоопкерчилик- түү аткаруучулар	Финансылык каражаттар
1	2	3	4	5	6	7
Программа: Чакан жана орто бизнести өнүктүрүү						
Максаты: ЛИПЕНКА ААгында чакан жана орто бизнестин өнүгүүсүнө шарт түзүү жана кеминде 30 жаңы жумушчу орун түзүү.						
1.	Милдет: Жеке ишкерлердин потенциалын жана ААнын экономикалык активдүүлүк потенциалын өнүктүрүүгө шарт түзүү Индикатору: 1. 10 жеке ишкер окутулду жана бизнес пландоо боюнча көндүмдөргө ээ болду 2. 5 адам жеңилдетилген кредитке жеткиликтүүлүктү алды 3. Липенка ААгы бизнеске үйрөтүү боюнча кеминде 5 кызмат көрсөтүүнү жеткирип берүүчү (поставщиги) менен кызматташат	Бизнес пландоо боюнча окутуучу потенциалдуу кызмат көрсөтүүчү жеткирип берүүчүлөрдүн (поставщиктердин) маалымат базасын түзүү жана маалымат базасын такай жаңылап туруу	2018, 3-кварталы	Кеминде 3 жеткирип берүүчүнүн (поставщиктин) маалымат базасы болуусу керек	АӨ	
		Бизнес пландоо боюнча окутуучу тренингдерди жана семинарларды өткөрүү	Жылына 1 жолу	Бизнес пландоо боюнча 10 адам окуудан өттү	АӨ	
		Калк үчүн жеңилдетилген кредит бөлүү үчүн банк секторунун өкүлдөрү менен ААнын калкынын жолугушуусун уюштуруу	2018-ж. 1-квартал	Жеңилдетилген кредит жөнүндө 50 адам маалымат алды, Кеминде 3 банк Липенка ААсынын калкы үчүн презентация өткөрдү	Донорлор	Донордун каражатынын эсебинен
		Бизнес пландоо боюнча окутуучу тренингдерди жана семинарларды өткөрүү	Жылына 1 жолу	Бизнес пландоо боюнча 10 адам окуудан өттү	АО, АК	
3.	Милдет: Салыкты башкаруу системасын жеңилдетүү. Индикатор:	МСК жана ЖӨБонун ортосунда ыйгарым укуктарды өкүлдөндүрүү боюнча Келишимге кол койдургуу (Типтүү келишим, көзөмөлдөөчү сандар).	2019	МСК менен келишимдин болуусу	АӨ	

№ п.п.	Милдеттер	Чаралар/Аракеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлүүчү натыйжалар (индикаторлор)	Жоопкерчилик-түү аткаруучулар	Финансылык каражаттар
	1.Жыл сайын 11 депутат окуудан өттү	Жер салыгына (айыл чарба жерине эмес) зоналдык коэффициентти колдонбоо.	2018	ЗК АКнын сессиясында бекитүү	АК, АӨ	
	2.Зоналдык коэффициент сессияда бекиди					
	3. МСК менен ыйгарым укуктарды өкүлдөндүрүү боюнча келишимге кол коюлду	АКнын депутаттарына салыкты башкарууга үйрөтүү.	2019	АКнын 11 депутатына салыкты башкаруу боюнча үйрөтүү	АӨ, тышкы консультанттар	
4	Милдет: АӨдө горизонталдык реформаларды өткөрүү.	Муниципалдык кызматтын стандартынын негизинде «Бирдиктүү терезе» киргизүү.	2018, 4-кварталы		АО, ГНС, соц фонд	
	Индикатор: 1. АӨдө кеминде 2 2. АӨнүн 2 кызматкери мам сатып алууга үйрөндү	АӨнүн кызматкерин электрондук портал аркылуу мамлекеттик сатып алуунун процедураларына тереңдетип үйрөтүү	1 квартал 2018	АӨнүн 2 кызматкерин үйрөтүү	АӨ, Финансы Министри	Бюджеттин эсебине жылында кеминде 25000 сом.

Жети-Өгүз районунун Оргочор ААгы

№ п.п.	Милдеттер	Чаралар/Аракеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлүүчү натыйжалар (индикаторлор)	Жоопкерчилик-түү аткаруучулар	Финансылык каражаттар
1	2	3	4	5	6	7
Программа: Жайыттарды башкаруу жана натыйжалуу пайдалануу						
Максат: Оргочор ААында мал чарбачылыкты өнүктүрүү үчүн шарт түзүү						
1	Милдет: “Дүңгүрөмө” участогунун 24 км. 46 км. чейинки жолун жана “Жууку” көпүрөсүн оңдоо, алыскы “Бурхан”, “Кызыл-Эшме” жана “Ыштык” жайыттарынын жолун оңдоо. Индикатору: 1. Жолдун километражы 2. Көпүрөлөрдүн саны 3. Взносторун жана пенилерди чогултуу динамикасы 4. Жолдорду жана көпүрөлөрдү оңдоо үчүн стейкхолдерлердин бөлгөн акча каражаттарынын көлөмү	“Дүңгүрөмөнүн” 24 км. жолун жана “Жуукунун” суусунун көпүрөлөрүнө фото-дрон изилдөө жүргүзүү, РР презентация өткөрүү.	2018, 1-кварталы	Изилдөө боюнча отчет жана текст жана РР презентация үчүн материалдар	ЖК, АӨ ЖК, АӨ	
		Жолду активдүү пайдаланган стейкхолдерлердин катышуусу менен - сырзавод, чек арачылар, токой чарбасы, ЖК, каражаттарды консолидациялап чогултуу үчүн туроператорлордун жана “Дүңгүрөмөнүн” жана “Жуукунун” 24 км. жолун, “Дүңгүрөмө” жана “Жууку” суусунун көпүрөлөрүн оңдоо боюнча субсидиардык планын иштеп чыгуу үчүн тегерек стол өткөрүү.	2018, 2-кварталы	- КР протоколу - иштелип чыккан жана бекитилген субсидиардык план		
		“Дүңгүрөмөнүн” жана “Жуукунун” 24 км. жолун, “Дүңгүрөмө” жана “Жууку” көпүрөлөрүн оңдоо үчүн ар бир стейкхолдерлердин субсидиардык салымын эсепке алуу.	2018, 2-кварталы	Смета стейкхолдерлердин салымынын көлөмү жазылган кепилдик каттар	АО, АК	25000сом
		Бюджеттин эсебинен 25000 өлчөмүндөгү акча каражатын бөлүү. “Дүңгүрөмөнүн” жана “Жуукунун” 24 км. жолун, “Дүңгүрөмө” жана “Жууку” көпүрөлөрүн оңдоо боюнча ААнын субсидиардык планы жүргүзүү.	2018, 1-кварталы	ААнын бюджетинен 25 000 сом каражат бөлүнгөн	АО, АК, ЖК уюм	

№ п.п.	Милдеттер	Чаралар/Аракеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлүүчү натыйжалар (индикаторлор)	Жоопкерчилик-түү аткаруучулар	Финансылык каражаттар
		“Дүңгүрөмөнүн” жана “Жуукунун” көпүрөлөрүн курууга кетчү суммадан) 80% көлөмүндө акча каражатын бөлдүрүү боюнча келишимге АРИС менен келишимге кол коюу.	2018, 1-кварталы	АРИС менен бир келишимге кол коюлду	ОПП, АРИС	Көпүрөнү куруунун суммасынын 80%ы АРИСтен
		Взносторду жана төлөмдөрдү жыйноонун механизмдерин иштеп чыгуу, оңдоо иштери боюнча бюджеттик линиянын булактарын натыйжалуу толтуруу үчүн пенини чогултуунун шартын иштеп чыгуу жана бекитүү.	2018, 2-кварталы	Взносторду жыйноонун жобосу жана пеняны жыйноонун шарты иштелип чыккан жана бекитилген	ЖК	
		Калкты взносторду натыйжалуу төлөө жана кыянаттык менен төлөбөй койгондор менен иштөөгө мобилизациялоо.	Жыл сайын	- Айыл жыйналыштарынын протоколдору - Иш-чаранын катышуучуларынын тизмеси - Взносторду жана пенилерди жыйноонун салыштырма ведомосттору	ЖК	
2	Милдеттер: Оргочор ААсында натыйжалуу вет кызматты уюштуруу Индикатору: 1. Калктын кызмат көрсөтүү боюнча пикири 2. Малдын ылаңынын көрсөткүчүнүн динамикасы	Малды саноо жана анын абалын эсепке алуу боюнча комиссия түзүү.	2018, 1-кварталы	Комиссиянын түзүмү Протоколдор, эсепке алуунун документтери	ЖК, АӨ	
		Сунушталган продукциянын сапаты жөнүндө жакынкы ветаптекалар менен тегерек стол өткөрүү.	2018, 2-кварталы	Тегерек столдун протоколу	ЖК, АӨ	
		Сунушталган продукциянын сапаты боюнча ветаптекалар менен меморандум иштеп чыгуу жана аны бекитүү.	2018, 2-кварталы	Бекитилген келишим	ЖК, АӨ	
		Ветеринардык кызматтын сапатын баалоо боюнча Whats App топ түзүү.	2018, 2-кварталы	Топтун болуусу	ЖК, АӨ	

№ п.п.	Милдеттер	Чаралар/Аракеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлүүчү натыйжалар (индикаторлор)	Жоопкерчилик-түү аткаруучулар	Финансылык каражаттар
				Катышуучулардын пикирлери Администратор иштейт		
3	Милдети: Жайыттардын деградациясынын алдын алуу боюнча системаны киргизүү. Индикатору: 1. Иш-чарага катышуучулардын тизмеси 2. Алыскы жайыттарды пайдалануу боюнча саясаттар жана процедуралар (жайыттардын аталышы) 3. Комиссиянын чечимдеринин протоколдору жана отчеттору 4. Жергиликтүү бюджетте атайын линиянын болуусу	Алыскы "Бурхан", "Кызыл-Эшме" жана "Ыштык" жайыттарын пайдалануу жөнүндө Жобону жана бекитүү жана алыскы жайыттарды пайдалануу боюнча жайыт пайдалануучулар үчүн мотивацияланган сый чаралардын тизмесин иштеп чыгуу.	2018, 2-кварталы	- Жобону иштеп чыгуу боюнча жумушчу топту түзүү жөнүндө буйрук - жумушчу топтун отурумунун протоколдору - "Бурхан", "Кызыл-Эшме" жана "Ыштык" алыскы жайыттарды пайдалануу жөнүндө Жобо. Алыскы жайыттарды пайдалангандык үчүн боюнча мотивацияланган сый чаралар бекитилди - Алыскы жайыттарды пайдалангандык боюнча мотивацияланган сый чаралардын формасынын тизмеси бекитилди - Жобону талкуулоо боюнча айылдык жыйналыштын протоколу - Айыл кеңешинин чечими	АӨ, АК, ЖК	5000 сом на поощрительны меры
		Үймө-үй кыдыруу үчүн комиссияны түзүү жана жылына кеминде 2 жолу маалыматтык кампания өткөрүү.	Жылына эки жолу, жыл сайын	Комиссиянын түзүмү Жылына 2 үймө-үй кыдыруу Реалдуу малды эсептөө китеби	ЖК, АӨ	

№ п.п.	Милдеттер	Чаралар/Аракеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлүүчү натыйжалар (индикаторлор)	Жоопкерчилик-түү аткаруучулар	Финансылык каражаттар
		Жайыттардын деградациялануу маселеси боюнча калк арасында семинарлардын жана маалыматтык иш-чаралардын сериясын өткөрүү.	Квартал сайын	- Жылына кеминде 2 семинар, ар бир семинарда 50дөн кем эмес адам	ЖК, АӨ	Жергиликтүү бюджеттен.
		"Бурхан", "Кызыл-Эшме" жана "Ыштык" алыскы жайыттарга ППнын жарым-жартылай төлөө шарты менен малды жана жайыт пайдалануучуларды алып баруу үчүн ААнын бюджетинен техника менен камсыздоону караштыруу.	2018. 1-2 кварталы	"Бурхан", "Кызыл-Эшме" жана "Ыштык" алыскы жайыттар үчүн 1 кем эмес техника бирдиги	АК, АО	50000 сом

Кочкор районунун Көк-Жар ААгы

№ п.п.	Милдеттер	Чаралар/Аракеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлүүчү натыйжалар (индикаторлор)	Жоопкерчилик-түү аткаруучулар
1	2	3	4	5	6
Программа: Калктын социалдык коргоосу					
Максаты: Көк-Жар ААында социалдык чыңалууну төмөндөтүү.					
1.	Мектепке чейинки жаштагы балдарга окуу-тарбиялык процессти уюштуруу	Көк-Жар айылында балдар бакчасын салуу жөнүндө РМАга жана КР Өкмөтүнө кайрылуу.	2018-2019-жж.	100 бала сапаттуу тарбия жана мектепке чейинки билим берүү боюнча кызмат алат	АК, АӨ,
		Көк-Жар айылында балдар үчүн спорттук-оюн аянтчасын уюштуруу.	2018-ж.	Территорияда 1500 кв.м. – балдар үчүн аянтча	АК, АӨ
2	Жашоочулар үчүн шарттарды жакшыртуу	Көк-Жар айылында көчө жарыгын уюштуруу.	2017-18	Көчөдө 6 км. жол жарык болду	АӨ, АК

№ п.п.	Милдеттер	Чаралар/Аракеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлүүчү натыйжалар (индикаторлор)	Жоопкерчилик -түү аткаруучулар
3	Социалдык корголбогон жарандардын категориясына жашоо шартына иштөө боюнча жергиликтүү деңгээлде борбор уюштуруп берүү	Жергиликтүү деңгээлде социалдык кызмат көрсөтүүлөргө керектөөлөргө баалоо жүргүзүү.	2017-2018	Баалоо, отчет жана анализ түзүлдү	АӨ, соц. кызматкер
		ААнын бюджетин калыптандырууда мамлекеттик социалдык тапшырыктарды ишке ашырууга каражаттарды караштыруу.	2018	Социалдык тапшырыкка каражат каралды, 70 000 сомдон кем эмес	АК, АӨ
		Бизнес жүргүзүү боюнча жаштар жана аялдар үчүн борборлорду түзүү.	2018-2020	Окуу борбору түзүлдү	АӨ
4	Кыйын кырдаалда турган балдарды жана үй-бүлөлөрдү аныктоо жана социалдык кызматтарды жергиликтүү деңгээлде өнүктүрүүгө ЖӨБОнун жоопкерчилигин жогорулатуу	Үймө-үй кыдыруу жана социалдык колдоого муктаж үй-бүлөлөрдү изилдөө менен АӨнүн картасын түзүү.	2018	ААнын «Кооптуулук картасы» иштелип чыккан	АО
		ААдагы социалдык кызматтарга керектөө жөнүндө районго сунуштаманы жөнөтүү.	Такай	РМАга суроо-талап түзүлгөн	АӨ
		КР ЭЖСӨМ тарабынан аз камсыздандырылгандар үчүн чакан бизнести өнүктүрүүгө микрокредит бөлүү менен өз ара жардамдашуу топторун түзүү.	2018	Кеминде 4 өз ара жардамдашуучу топтор түзүлгөн	АК, АӨ
		Чакан бизнес уюштуруу үчүн шарттарды түзүү, шире өндүрүү, консерва продукциясы, улуттук буюмдар, тигүүчүлүк иштери.	2018-2025	Кеминде 3 чакан бизнес борбору иштейт	АК, АО

ТИРКЕМЕ 4. АК-СУУ РАЙОНУНУН 2018-2013-ЖЫЛДАР ҮЧҮН СОЦИАЛДЫК-ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮКТҮРҮҮ ПРОГРАММАСЫ (КЫСКА ВАРИАНТЫ)

1. КИРИШҮҮ

Ак-Суу районунун Социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасынын (мындан ары – Өнүктүрүү программасынын) максаты – бул райондун аймагында жашаган жарандардын туруктуу өнүгүүсү үчүн мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, менчик формалары боюнча ар түрдүү уюмдардын жана элдин системалык, натыйжалуу, координациялуу иш-аракеттерин уюштуруу аркылуу шарттарды түзүп берүү.

Өнүктүрүү программасы Ак-Суу районунун жергиликтүү коомчулуктарынын артыкчылыктуу көйгөйлөрүн чечүүгө колдоо көрсөтүүгө багытталган. Бул программа ошол эле учурда өнүктүрүүнүн мамлекеттик тармактык программалардын алкагында Ак-Суу районунун аймагында иш-чараларды жүргүзүүгө жана индикаторлорго жетишүүгө да багытталган.

Мамлекет тиешелүү мамлекеттик органдардын укуктары жана милдеттери аныкталган “Жергиликтүү мамлекеттик администрация жөнүндөгү” Мыйзамындын негизинде райондун деңгээлинде өнүктүрүү маселелерин жөнгө салат. Райондо билим берүү, социалдык өнүктүрүү, айыл чарбасы, маданият, спорт, статистика, коомдук тартипти көзөмөлдөө жана башка жааттарда иштеген мамлекеттик органдардын аймактык бөлүктөрү жайгашкан. Мында район биринчиден аймактагы айыл-шаарлардын өз алдынча канааттандыруу мүмкүн болбогон артыкчылыктуу керектөөлөрүн жогорку органга билдирип туруучу “транслятор” катары катышуу менен мамлекеттик башкаруу системасындагы маанилүү звено болуп эсептелет. Экинчиден, район жалпы элдик өнүктүрүү боюнча максаттарга жетүүгө көмөкчү болуу аркылуу мамлекеттик программалардын райондун аймагындагы “өткөрүүчүсү” катары катышат.

Мындай эки тараптуу милдетти аткарууда жергиликтүү мамлекеттик администрациянын мамлекеттик органдардын жергиликтүү бөлүмдөрүнүн, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, уюмдардын жана калктын натыйжалуу координацияланышы жана өз ара иштешүүсү менен камсыздоо жөндөмдүүлүгү чоң мааниге ээ. Мына ошондуктан жогорудагы өнүктүрүү программасы башкаруучу же жетектөөчү мүнөзгө ээ жана мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын колдонуусундагы ресурстары боюнча милдет-тапшырмаларды чечүүгө багытталган.

Ак-Суу районун өнүктүрүү программасы айыл аймактарын өнүктүрүү программасын кайталабайт, бул программа аймактагы кызыкдар тараптардын баарын өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү иштерине максималдуу катыштырууга багытталган.

Жогорудагы программада мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, жергиликтүү коомчулуктун, бизнес структуралардын биргеликте Ак-Суу районун туруктуу өнүгүү менен камсыздоо потенциалы жана мүмкүнчүлүктөрү чагылдырылган.

2. АК-СУУ РАЙОНУН ӨНҮКТҮРҮҮ ФАКТОРЛОРУ

2.1. Географиялык абалы, демографиялык курамы, административдик бөлүнүшү

Ак-Суу району – бул Кыргыз Республикасынын Ысык-Көл облусунун чыгышында жайгашкан административдик бирдиги. Ал 1973-жылы түзүлгөн. Ак-Суу району ири агро өнөр жай потенциалына ээ жана жетишерлик жер, суу жана минералдык ресурстары бар.

Район ээлеген аймагы боюнча облустагы ири райондордун бири болуп саналат. Тактап айтканда, анын ээлеген аянты 10,1 миң чарчы километрди түзөт. Сырттык аймактарды эске алганда, райондун чыгыштан батышты карай узактыгы 350 километрге барабар. Ал эми райондун борборунан эң алыскы калктуу конушууна (Эңилчекке чейин) чейинки аралык – 150 км. Район мамлекеттик чек аранын аймагында жайгашкан, тактап айтканда ал Кытай Эл Республикасы (Кытай менен чектешкен аймактын узактыгы – 105 км.) жана Казакстан Республикасы менен чектешип турат. Бул аймактын түштүк жана батыш бөлүктөрүндөгү Тескей Ала-Тоо тоо кыркасында мөңгүлөргө бай катаал рельефи бар жана деңиз деңгээлинен 2000 метрден жогору орун алган сырттар жайгашкан.

Аймакта жашаган элдин саны - 66768 адам, ал эми элдүү пункттун саны- 47.

Райондун административдик борбору – Ак-Суу айылы.

2017-жылдын 1-январына карата улуттук курам төмөнкүчө: райондун аймагында жашаган 67791 адамдын 61324ү – кыргыздар (бул жалпы сандын 90,4%ы), 2142си же 3,1%ы – орустар, 2862си же 4,2%ы – калмактар, 945и же 1,4%ы – казактар, 183ү же 0,3%ы – уйгурлар, 125и же 0,2%ы – татарлар, 91и же 0,1%ы – өзбектер.

Ак-Суу районунун курамына төмөнкү 14 айыл аймагы, 44 айыл кирет:

- Ак-Булуң айыл аймагы: Ак-Булуң (борбору), Ак-Булак, Токтогул, Турген айылдары;
- Ак-Чий айыл аймагы: Ак-Чий (борбору), Качыбек, Советское айылдары;
- Бөрү-Баш айыл аймагы: Бөрү-Баш (борбору), Черик айылдары;
- Каражал айыл аймагы: Тегизчил (борбору), Жаңы-Арык, Кара-Жал, Боз-Булуң айылдары;
- Каракол айыл аймагы: Каракол (борбору), Чолпон айылдары;
- Кереге-Таш айыл аймагы: Сары-Камыш (борбору), Кайырма-Арык, Кереге-Таш, Жергез (Ново-константиновка), Пионер айылдары;
- Бозучук айыл аймагы: Нововознесенка (борбору), Боз-Учук, Ичке-Джергез айылдары;
- Октябрь айыл аймагы: Маман (борбору), Жол-Колот, Отуз-Уул, Үч-Кайнар айылдары;
- Отрадное айыл аймагы: Отрадное (борбору), Орлиное, Шапак айылдары;
- Тепке айыл аймагы: Тепке (борбору), Жылдыз, Курбу айылдары;
- Теплоключенка айыл аймагы: Ак-Суу (Теплоключенка) (борбору), Лесное айылдары;
- Челпек айыл аймагы: Челпек (борбору), Бурма-Суу, Таш-Кыя айылдары;
- Эңилчек айыл аймагы: Эңилчек (борбору), Кең-Суу, Койлуу, Кургак, Май-Саз, Таш-Короо, Эчки-ли-Таш айылдары.

2.2. Экономикалык жана өндүрүштүк мүмкүнчүлүктөрү

Ак-Суу районунун экономикасынын негизи болуп айыл чарбасы эсептелет. Бул аймактагы айыл чарбасына багытталган жерлердин жалпы аянты **355038 гектар** аянтты түзөт, анын ичинде айдоо аянты – **48177 га** (сугат – **36090 га**, кайрак жер **12087га**). Чөп аянттарынын жана жайыттардын жалпы аянты 302616 га, түшүм берүүчү бак-дарак аянттары – 2332 га.

3. РАЙОНДУ ӨНҮКТҮРҮҮ ИШИНЕ КАТЫШКАНДАР ЖАНА ӨНӨКТӨШТӨР

3.1. Экономикалык жаатта өнүктүрүү боюнча өнөктөштөр.

Азыркы учурда Ак-Суу районунун аймагында жергиликтүү ишкерлердин кызыкчылыктарын билдирип туруучу жана жергиликтүү экономиканы өнүктүрүүнүн субъектилерине айлануучу структуралар жок. Ошондуктан, учурдагы Өнүктүрүү программасында районду өнүктүрүүгө ишкердикти (бизнести) тартуу зарылчылыгы артыкчылыктуу милдеттердин бири катары каралат.

Районду экономикалык өнүктүрүү менен камсыздаган башкы уюмдардын бири болуп “Заря” үрөндүк кооперативи эсептелет.

Айыл чарбасын өнүктүрүү максатында айылдык аймактын деңгээлинде иш алып барган уюшма структуралар болуп Сууну пайдалануучулар ассоциациялары (СПА), Жайытты колдонуучулар бирикмелери эсептелет. Бирок, жогорудагы уюмдардын потенциалдары (мүмкүнчүлүктөрү) райондун экономикасын өнүктүрүүгө толук катышууга жол бербейт. Ошондуктан, Ак-Суу районун Социалдык-экономикалык өнүктүрүү программасында районду өнүктүрүүдө ишкердиктин, өзгөчө айыл чарбасынын кызыкчылыктарын колдогон коомдук уюмдардын ролун жана жоопкерчиликтерин жогорулатуу боюнча чаралар көрсөтүлгөн.

Жарандык коом институттары

Ак-Суу районунда калкты социалдык өнүктүрүүгө жана социалдык коргоого салым кошуучу коомдук уюмдар жигердүү иш алып барышууда. Алар:

Нововознесенка айылында жайгашкан жана мүмкүнчүлүктөрү чектелген 25 балага кам көргөн “Ак-Суу-Келечек” реабилитациялык борбору;

Райондогу жаштардын 50%дан ашуун бөлүгүн бириктирген жана баардык 14 айыл аймакта уюштурулган жаштар уюмдары;

Айылдагы аялдардын 35%ын бириктирген жана баардык 14 айыл аймакта уюштурулган аялдар уюмдары.

4. РАЙОНДУ ӨНҮКТҮРҮҮНҮН КЕЛЕЧЕГИ

2023-жылга карата активдүү коомчулуктардын райондун айыл чарбасын, туризмди, социалдык өнүктүрүү жагындагы реалдуу катышуучуларына, өнөктөштөрүнө айланышы үчүн шарттар түзүлмөкчү. Мында жоопкерчиликти жерандар менен жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары Ак-Суу районунун жергиликтүү коомчулугун туруктуу өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүшөт.

5. РАЙОНДУ ӨНҮКТҮРҮҮНҮН АРТЫКЧЫЛЫКТУУ БАГЫТТАРЫ

Ак-Суу районунда 2023-жылга карата өнүктүрүүнүн төмөнкүдөй артыкчылыктуу багыттары аныкталган:

5.1. Жергиликтүү экономиканы өнүктүрүү жагында:

1. Жергиликтүү экономиканы өнүктүрүү максатында мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын жана ишкерлердин туруктуу, жоопкерчиликти өнөктөштүгүн калыптандыруу;
2. Айыл чарбасын өнүктүрүүнүн орто мөөнөттүү мезгилине төмөнкү артыкчылыктуу багыттарды аныктоо:
 - Асыл тукум мал чарбасын өнүктүрүү;
 - Уруктук же үрөндүк өсүмдүк өстүрүүчүлүктү өнүктүрүү;
 - Экологиялык туризмди өнүктүрүү.

1. Асыл тукум мал чарбасын өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү

Ак-Суу районунда асыл тукум мал чарбасын өнүктүрүү максатында мамлекеттик жерлерди – жайыттарды жана Айыл чарба жерлери боюнча мамлекеттик фонддун жерлерин башкаруу боюнча саясат иштелип чыкмакчы. Мындай саясатты жүзөгө ашыруунун механизми болуп, КР Айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин атынан катышуучу Агрардык өнүктүрүү боюнча райондук башкармалык менен жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органынын ортосунда түзүлүүчү жерлерди башкаруу боюнча укуктарды өткөрүп берүү тууралуу келишимдер эсептелмекчи.

Бул келишимдердин алкагында асыл тукум мал чарбаны өнүктүрүү укугун конкурстук негизде алган дыйкан чарбаларга жайыттарды жеңилдетилген шарттарда берүүнүн шарттары аныкталмакчы.

Конкурс ачык-айкындуулук, тазалык принциби жана конкурстук комиссия тараптан орнотулган критерийлерди сактоо менен өткөрүлөт.

2. Үрөнөн өсүмдүк өстүрүүчүлүктү өнүктүрүү

Ак-Суу районунда асыл тукум материалдын сапатын көтөрүү максатында уруктарды же үрөнөн-дөрдү өндүрүүнүн сапатын көзөмөлдөө боюнча лабораторияны куруу үчүн инвестициялар тартылмакчы. Бул лаборатория райондук эле эмес, Ысык-Көл жана Нарын облустарынын деңгээлинде аймактык мааниге ээ болот. Бул үчүн мындай лабораторияны дал ушул Ак-Суу районунда ачуунун артыкчылыгы, пайдасы баяндалган инвестициялык долбоор даярдалат. Бул долбоор Ак-Суу районунун райондук администрациясы жана ишкерлер ассоциациясы менен биргеликте ишке ашырылмакчы.

3. Дыйкан чарбаларын сугат суусу менен туруктуу камсыздоо

Сугат суусу менен камсыздоо боюнча мамлекеттик саясатты ары натыйжалуу жүзөгө ашыруу максатында Суу чарбасы боюнча райондук башкармалыктын (СЧРБ) ар бир дыйкан чарбасына сууну жеткирүү маселесиндеги ролу жана жоопкерчилиги жогорулатылат. Ирригациялык курулмаларды эксплуатациялоо жана кармоо маселелери Суу башкармалыгынын сууну пайдалануучулар ассоциациялары менен макулдашкан көйгөй-маселелери менен толукталмакчы. Бул үчүн Суу чарбасы боюнча райондук башкармалык менен Сууну пайдалануучулар ассоциациясынын (СПА) ортосундагы келишимдер кайрадан каралып чыгат. Натыйжада келип чыккан көйгөй-маселелер Суу чарбасы боюнча райондук башкармалык, сууну пайдалануучулар ассоциациясы жана жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдары менен биргеликте чечилмекчи.

4. Жайыттарды башкарууну жакшыртуу

Жайыттарды башкаруу жагындагы башкы милдеттер болуп жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын мамлекеттик жайыттарды натыйжалуу башкаруу жана бүтүндүгү менен камсыздоо боюнча жоопкерчиликтерин жогорулатуу эсептелет. СЧРБ бул максатта 2018-2019-жылдар аралы-

гында Ак-Суу районунун баардык жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен укуктарды өткөрүп берүү боюнча келишимдерди түзөт, анда тараптардын жайыттарды пайдалануу боюнча жоопкерчиликтери аныкталат.

Мындай келишимдердеги негизги бөлүк болуп жайыттардын абалын баалоо жана башкармалыктын пландарына оңдоолорду киргизүү муктаждыгы эсептелет.

Ошондой эле жайыттарды башкарууну башка максаттарда да (бал челекчилик, туризм, дары каражаттарын топтоо) жакшыртуу иштери боюнча да иш-чаралар жүргүзүлмөкчү, булар өз кезегинде Ак-Суу районунда ишкердикти өнүктүрүү үчүн шарттарды жакшыртууга шарт түзөт.

Мында, жайыт комитеттеринин потенциалын көтөрүү үчүн демонстрациялык участок түзүлөт, ал өз учурунда жайытты колдонуучулар үчүн окуу аянтчасына айланмакчы.

5. Экологиялык туризмди өнүктүрүү

Мында башкы милдет болуп, экологиялык туризмдин бренди катары Ак-Суу районунун туристтик брендин иштеп чыгуу эсептелет. Бул иш-чара Ысык-Көл облусунун Өнүктүрүү фондунун колдоосунун алдында Ак-Суу районунун ишкерлер ассоциациясы менен биргеликте жүргүзүлмөкчү.

Бул үчүн инвестициялык сунуш иштелип чыгып, мамлекеттик-муниципалдык жеке өнөктөштүк принциби боюнча Арашан капчыгайынын туристтик инфратүзүмүн түзүү боюнча инвестициялык конкурс (сынак) өткөрүлөт.

6. Ак-Суу районунун ишкерлер ассоциациясын түзүү

Жеке сектордун кызыкчылыктарын илгерилетүү, Ак-Суу районундагы бийлик органдары менен өнөктөштүктү орнотуу максатында ишкерлер ассоциациясы түзүлмөкчү. Бул ассоциациянын жетекчисин райондук мамлекеттик администрациянын коллегиясынын курамына киргизүү аркылуу ассоциациянын ролу жана мааниси күчөтүлөт. Мында ассоциациянын чечимдери милдеттүү түрдө райондук мамлекеттик администрациянын коллегиясынын отурумдарында каралып турат. Бул ассоциация райондук мамлекеттик администрация менен биргеликте жана Ысык-Көл облусунун Өнүктүрүү фондунун, ошондой эле эл аралык донордук уюмдардын колдоосунун алдында Ак-Суу районунда инвестициялык саясатты жүзөгө ашырат.

Жогорудагы ассоциация ишкерлердин, дыйкан чарбаларынын өзүлөрүн районду жана айыл аймактарын өнүктүрүү программаларына кошуу тууралуу демилге, өтүнүчтөрүн билдирип турат.

5.2. Аймактарды жакшыртуу, айылдын инфратүзүмүн өнүктүрүү

Райондук архитектура башкармалыгы жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын инфратүзүмүлүк көйгөй-маселелерди системалык негизде чечип туруу демилгесин колдоо максатында инфратүзүмүлүк долбоорлорду иштеп чыгуу үчүн техникалык документтерди даярдоо процедуралары тууралуу маалымдап, окутуу иштерин жүргүзөт.

Муну менен катар жергиликтүү кеңеш тарабынан кабыл алына турган калктуу конушту жакшыртуу тартиби тууралуу типтүү жобо иштелип чыгат. Бул жобо айылдын аймагындагы тазалыкты жана жагымдуу жагдайды сактоонун эрежелерин, ошондой эле жарандардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жакшыртуу шарттары боюнча жоопкерчиликтерин аныктайт.

Райондук архитектура башкармалыгы жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын инфратүзүмүлүк долбоорлорун коштоо үчүн районго талап кылынган өлчөмдөгү билимдүү инженер-техкөзөмөлдөөчүлөрдү жана инженер-сметчиктерди даярдайт.

5.3. Мектепте жана мектепке чейинки билим берүү

2018-2023-жылдар аралыгында Ак-Суу районунда мектепке чейинки билим берүүчү жеке жана коомдук мекемелердин альтернативдик формаларын өнүктүрүү үчүн шарттар түзүлмөкчү. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын арасында бул органдардын билим берүүчү мекемелердин башка формалары менен кызматташуусунун натыйжалуулугу тууралуу түшүндүрүү иштери жүргүзүлөт.

Мында жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жеке сектор менен өнөктөштүгүнүн алкагында, ошондой эле мектепке чейинки жана мектепте билим берүүнү өнүктүрүү аркылуу жергиликтүү бюджеттин каражатынын эсебинде калктын өз алдынча категориялары үчүн жеке мекемелерге төлөмдү субсидия жасоо принциби киргизилмекчи.

“Мугалимдин статусу жөнүндөгү” Мыйзамынын жобосунун алкагында жаш кадрларды айылдык

мектептерге бекитүү боюнча чаралар көрүлмөкчү.

Ошондой эле мектеп программаларына патриоттук тарбия берүүнүн сапатын жогорулатуу максатында патриоттук тарбия берүү, тарых жана кыргыз элинин салттары боюнча факультативдик сабактар киргизилмекчи.

5.4. Калкка социалдык жардам көрсөтүү жана ишкердик

Ак-Суу районунда жетим балдарды колдоо боюнча мамлекеттик саясатты ишке ашыруу максатындагы фостердик үй-бүлөлөр институту өнүктүрүлөт. Мында социалдык мыйзам боюнча жаңы талаптар киргизилмекчи.

Жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынын деңгээлинде комиссиянын мүчөлөрүн дайыма жакыр, аз камсыздалган үй-бүлөлөрдү аныктоо боюнча окутуп туруу тажрыйбасы улантылат.

2018-2023-жылдар аралыгында жумушсуздарды убактылуу ишке (маалыматтык кампания, жергиликтүү өзүн өзү башкаруу органдарынан сурамжылоолорду чогултуу) жайгаштыруу үчүн коомдук иштерди пайдалануу тажрыйбасы кеңейтилет.

5.5. Финансылык ресурстарды мобилизациялоо. Жергиликтүү бюджеттин кирешелеринин өсүшүн камсыз кылуу

Райондун финансылык башкармалыгынын негизги милдети болуп, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын финансы боюнча кызматкерлеринин жергиликтүү бюджеттерди түзүү жана аткаруу маселелери боюнча потенциалын жогорулатуу эсептелмекчи. Мындай органдарда сатып алуу процедурасы боюнча дисциплина жакшыртылат. Райондук финансылык башкармалыкта сатып алуу процедурасына туруктуу негиздеги жоопкер тарап бекитилет.

Мында жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында жергиликтүү бюджеттин кирешелерин көтөрүү үчүн салыктын өз алдынча түрлөрүн администрациялаштыруу боюнча укуктарды жана милдеттерди өткөрүп берүү жоболору ишке ашырылмакчы.

5.6. Мамлекеттик органдардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын иштеринин калк алдында ачык-айкындуулугу жана тазалыгы менен камсыздоо

Ак-Суу районунда районду өнүктүрүүнүн программасы жана аны ишке ашыруудагы жыйынтыктар тууралуу элди дайыма кабардар кылып туруучу Өнүктүрүү боюнча Жумушчу топ түзүлөт. Ошондой эле мамлекеттик-жеке өнөктөштүк шарттарында Ак-Суу районунун сайты иштелип чыгат.

Райондук мамлекеттик администрациянын башчысынын буйругу менен Ак-Суу районун өнүктүрүү программасын турмушка ашыруу маселелери боюнча коомдук угууларды өткөрүү тажрыйбасы киргизилет.

Ак-Суу районунун социалдык-экономикалык өнүгүү программасын ишке ашыруу боюнча аракет планы

№ п.п.	Милдеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлгөн жыйынтыктар	Индикаторлор	Жооптуу аткаруучулар	Эскертүү
1	2	3	4	5	6	
1. Программа. Жергиликтүү экономиканы өнүктүрүү						
1.1.Максат: Асыл тукум мал чарбачылыгын өнүктүрүү						
1.1.1.	Милдет. Ак-Суу районунда асыл тукум мал багуу чарбачылыгын өнүктүрүүнү камсыздаганга жөндөмү бар фермердик чарбаларды конкурстук негизде аныктоо	2018-ж.	Мамлекеттик органдар тармакты өнүктүрүүнү камсыздай турган асыл тукумдуу мал чарбачылыгын өнүктүрүүдөгү потенциалдуу лидерлердин тизмесин алат	Ак-Суу районундагы 10 фермердик чарбачылыкты максаттуу колдоо боюнча чечим кабыл алынды	РАӨБ	Асыл тукум мал чарбачылыгын өнүктүрүү боюнча мыкты бизнес сунуштарга конкурс жарыялоонун тартиби жөнүндө ЖМА буйрук чыгарат.
1.1.2.	Милдет. Асыл тукумдуу мал багуу чарбачылыгын өнүктүрүү үчүн жайыттарды жана ГФСУнун жерлерин конкурстук негизде өткөрүп берүү боюнча өзгөчө шарттарды түзүү	2018 – 2019 жж.	Асыл тукум мал чарбачылыгынын тоютун өнүктүрүү үчүн шарттар түзүлөт	Жайыт жерлерди жана ГФСУнун жерлерин асыл тукум мал багуу чарбачылыгын өнүктүрүү үчүн өзгөчө шарттарды көрсөтүү менен РУАР жана ЖӨБОнун ортосунда келишимдерге кол коюлду	РАӨБ	Негизи, мамлекеттик жерлерди натыйжалуу пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн жайыттарды жана ГФСУнун жерлерин башкаруу боюнча РУАР менен ЖӨБОнун ортосунда келишимге кол коюлат
1.1.3.	Милдет. Асыл тукумдуу мал багуу чарбачылыгы маселелери боюнча маркетингдик кызмат түзүү	2018-ж.	Асыл тукум мал өстүргөн чарбарбачылыгы менен алектенген фермердик чарбалар асыл тукум малдар жөнүндө маалыматты талап кылынган негизде алышат	Айына кеминде 1 жолу фермерлерге асыл тукум маселери боюнча максаттуу маалымат берүү. Кварталына кеминде 1 жолу асыл тукум мал чарбачылыгы боюнча семинар өткөрүү.	РАӨБ	РУАР КР Айыл сарба министрлигинин маалыматтык борбору менен туруктуу маалыматтык аракеттешүүнү камсыздайт

№ п.п.	Милдеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлгөн жыйынтыктар	Индикаторлор	Жооптуу аткаруучулар	Эскертүү
1.2. Максат: Уруктук өсүмдүк өстүрүүнү өнүктүрүү (картөшкө).						
1.2.1.	Милдет. Вируска каршы урук материалдарын камсыздоо үчүн лаборатория куруу боюнча инвесторду тартуу үчүн инвестициялык план иштеп чыгуу	2019-ж.	Ысык-Көлдүн урук чарбачылыктары урук материалдардын сапатын жогорулатат. Фермерлердин эгин жоготуу коркунучу азаят	Лаборатория куруу үчүн инвестициялык аянтча түзүлөт. 2019-ж. майына карата лаборатория куруу боюнча инвестициялык сынак өтөт	МГА, РАӨБ	Инвестициялык сунушту иштеп чыгууга Ак-Суу районунун ишкерлеринин ассоциациясы тартылат
1.2.2.	Милдет. Ак-Суу районунун фермерлери уруктун жаңы сортун пайдаланууда билиминин жана тажрыйбасынын деңгээлин жогорулатуу	2018 – 2023жж.	Фермерлер картөшкөнүн түшүмдүүлүгүнүн жогорулоосу үчүн жаңы технологияларды жана жаңы ылгамдарды колдонгонго мүмкүнчүлүк алышат	Өсүмдүк өстүрүүнү өнүктүрүү боюнча кварталына 1 жолудан кем эмес семинар өткөрүлөт	РАӨБ	Ишкерлер ассоциациясы РУА менен биргеликте окуу процессине донордук уюмдарды тартууну камсыздайт
1.3. Максаты: Айыл өндүрүшчүлөрүн сугат суу менен туруктуу камсыздоо.						
1.3.1.	Милдет. Сугат суу менен камсыздоо боюнча РУВХ жана АВП топторунун ортосунда келишимди жакшыртуу. Фермерлерди сугат суу менен камсыздоо боюнча РУВХнын ролун жогорулатуу.	2018-ж.	Сугат суу менен камсыздоодо АВПнын жоопкерчилиги акыркы пайдалануучуларга чейин жогорулайт РУВХ жер-жерлердеги тариф саясатына мониторингди камсыздайт	100% жаңыланган келишим. Тарифтерди жыйноо 50%га жогорулайт.	Суу чарбасынын райондук башкармачылыгы	
1.3.2.	Милдет. Сугат сууну керектөөчүлөргө жеткирүүнү уюштуруу боюнча ЖӨБ, ВП, РУВХ органдарынын аракеттешүүсүнүн жакшыруусу.	2018-ж.	Жергиликтүү экономиканын өнүгүүсү үчүн ЖӨБонун сугат суу менен камсыздоодо ролу жана	Керектөөчүгө суу берүүдө көлөмү көбөйөт	СЧРБ ЖӨБО	

№ п.п.	Милдеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлгөн жыйынтыктар	Индикаторлор	Жооптуу аткаруучулар	Эскертүү
			жоопкерчилиги жогорулайт			
1.3.3.	Милдет. РУСХга караштуу сугат системаларын реабилитациялоо жана оңдоо.	2018-2023 жж.	Сугат суусу менен камсыз кылуусу жогорулайт	Сугат суусу менен камсыздоо боюнча чыгашалардын 30%га төмөндөөсү Курулуш иштеринин көлөмү кеминде 25,0млн.сом АВП тарабынан төлөмдүн көлөмүнүн өсүүсү жылына кеминде 50%	РАӨБ	
1.4. Максат: Жайыттарды башкарууну жакшыртуу.						
1.4.1.	Милдет. Жайыттарды пайдалануу үчүн ЖӨБО жоопкерчилигинин күчөтүү.	2018-ж.	ЖӨБО тиешелүү мамлекеттин жайыт жерлерин натыйжалуу пайдалангандыгы тууралуу отчет берип турушат.	ЖӨБОлордун 100% Жайыттарды башкаруу боюнча РУР менен аракеттешүү келишимине кол коюшат.	РУАР	
1.4.2.	Милдет. Жайыт комитеттеринин потенциалынын жогорулашы. Демонстрациялык участкаларды түзүү.	2019-ж.	Жайыттарды башкаруунун жана сактоонун натыйжалуулугу жогорулайт.	Ак-Суу районунда окутуу максатында демонстрациялык тажрыйба участогу түзүлөт.	РУАР	
1.4.3.	Милдет: Жайыттарды башка максаттарда пайдалануу боюнча программаны өнүктүрүү	2019-ж.	Жайыттарга туристтерди тартуу боюнча ЖӨБО жана жайыт комитетинин потенциалы жогорулайт	Жайыттарды башка максаттарда пайдалануудан кирешенин 10%га көбөйүшү	РУАР	
1.4.4.	Милдет. Жайыттарды жана жайыт инфраструктураларын баалоо, ботаникалык изилдөөлөрдү өткөрүү боюнча иш-чараларды өткөрүү.	2018-2023 жж.	Баалоонун негизинде жайыттарды башкарууну пландоо өткөрүлөт.	Жайыттардын абалы боюнча жыл сайынкы отчет түзүлөт.	РУАР	

№ п.п.	Милдеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлгөн жыйынтыктар	Индикаторлор	Жооптуу аткаруучулар	Эскертүү
1.5. Максат: Экологиялык туризмди өнүктүрүү						
1.5.1.	Милдет. Ак-Суу районунун туристтик брендин иштеп чыгуу.	2018-2019 жж.	Ак-Суу районунун туризмге туура келүүчүлүгү жагынан кызыкдар тараптарга маалымдуулугу жогорулайт	Ак-Суу районунун брендин сүрөмөлөө боюнча программаны түзүүгө эл аралык донордук уюмдарды тартуу үчүн өнөктөштүк боюнча сунуштар даярдалган.	ЖМА КР ишкерлер ассоциациясы	Ишкерлер ассоциациясы Ак-Суу районунун брендин иштеп чыгууга мамлекеттик/мунипалдык буюртманы аткаруучу катары чыкса болот
1.5.2.	Милдеттер. Арашан капчыгайында муниципалдык-жеке өнөктөштүк принцибинде туристтик инфраструктура түзүү боюнча инвестициялык сунуш иштеп чыгуу жана сынак өткөрүү.	2020 – 2021 жж.	Ак-Суу районунда экологиялык туризмди өнүктүрүү үчүн шарттар түзүлөт.	Туристтик инвестиция түзүүгө тартылган 100 млн. сомдон кем эмес инвестиция.	ЖМА КР ишкерлер ассоциациясы	
1.6. Максаты: Ак-Суу районунун ишкерлер ассоциациясын түзүү.						
1.6.1.	Милдет. Ак-Суу районунун ишкерлеринин уюштуруучулар чогулушун демилгелөө жана даярдоо.	2018-ж. 1-квартал	Ак-Суу районунун аймагында ишкерлердин кызыкчылыгын көздөгөн чечим кабыл алынат.	Ишкерлердин ассоциациясын түзүүнүн уюштуруучулук протоколу. Ассоциациянын кабыл алынган уставы	МГА	
1.6.2.	Милдет. ЖМА жана Ак-Суу районунун ишкерлеринин ассоциациясынын аракеттешүүсүнүн жобосун бекитүү.	2018-ж. 1-квартал	Ишкерлер ассоциациясынын рекомендациялары ЖМА жана мамлекеттик органдардын кароосу үчүн милдеттүү болот Ишкерлер ассоциациясынын төрагасы ЖМAnын коллегиясынын мүчөсү болот.	ЖМAnын башчысынын Ишкерлер ассоциациясынын жана ЖМAnын аракеттешүүсү жөнүндө буйругу кабыл алынат.	МГА	

№ п.п.	Милдеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлгөн жыйынтыктар	Индикаторлор	Жооптуу аткаруучулар	Эскертүү
2. Программа. Аймакты жайлуу кылуу. Жарандардын жашоосунун сапатын жакшыртуу үчүн инфраструктуралык шарттарды түзүү.						
2.1.Максаты: Айыл аймактарынын аймагын жайлуу кылып жакшыртуу боюнча ЖӨБ органдарынын демилгелерине колдоо көрсөтүү						
2.1.1.	Милдет. Инфраструктуралык долбоорлорду иштеп чыгуу үчүн техникалык документацияларды даярдоо процедуралар жөнүндө ЖӨБОнү үйрөтүү жана маалымдоо.	2018 – 2023 жж.	Инфраструктуралык долбоорлорду даярдоонун сапаты жогорулайт.	100% инфратүзүмдүк долбоор өз убагында жана сапаттуу аткарылды.	Райондук архитектуралык башкармачылык	
2.1.2.	Милдет. «Өзүнө тарткан село» Программасын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу.	2019-2023 жж.	Айылдын тышкы келбети жакшырат. Ар бир айыл өзүнүн индивидуалдык стилине ээ болот.	Жергиликтүү кеңештин «Өзүнө тарткан айыл» Программасын кабыл алгандыгы.	Райондук архитектуралык башкармачылык	
2.1.3.	Милдет. Райондун деңгээлиндеги квалификациялуу инженерлерди-технадзорлорду жана инженер сметчиктерди даярдоо.	2018 – 2020 жж.	ЖӨБО органдары инфраструктуралык долбоорлорду иштеп чыгуу жана ишке ашыруу үчүн квалификациялуу адистерди тандоо мүмкүнчүлүгүн алышат.	Кеминде сертификацияланган 5 инженер- технадзор жана инженер сметчик.	Райондук архитектуралык башкармачылык	
3. Программа. Мектептеги жана мектепке чейинки билим берүү.						
3.1. Максат: Бардык уюштуруучу-укуктук формалардагы жана жеке формадагы мектеп жана мектепке чейинки мекемелердин структурасын өнүктүрүү.						
3.1.1.	Милдет. Жеке жана коомдук мектепке чийинки мекемелерди өнүктүрүү үчүн шарттады түзүп берүү. ЖӨБ органдарынын арасында ЖӨБОнун башка билим берүүчү мекемелер менен натыйжалуу кызматташуу жөнүндө түшүндүрүү иштерин жүргүзүү.	2018-2023 жж.	Айыл аймактарынын деңгээлинде муниципалдык-жеке өнөктөштүк принцибинде мектепке чейинки мекемелерде кошумча орундар түзүлөт.	Жеке жана коомдук мектепке чейинки мекемелерде 300дөн кем эмес койка-орун түзүлөт. Жергиликтүү бюджеттен аялуу топтордун балдары үчүн жылына 1 млн.	Райондук билим берүү бөлүмү, ЖӨБ органы	

№ п.п.	Милдеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлгөн жыйынтыктар	Индикаторлор	Жооптуу аткаруучулар	Эскертүү
				сом көлөмүндөгү субсидия берилет.		
3.1.2.	Милдет. Билим берүү тармагында жаш кадрларды бекитүү боюнча ЖӨБ органдарынын арасында түшүндүрүү иштерин өткөрүү.	2018 – 2023 жж.	Сабак берүүчү кадрлардын дефицити төмөндөйт. Билим берүүнүн сапаты жогорулайт.	Мектепке чейинки жана мектеп мекемелериндеги бош орундарынын 60%га төмөндөөсү.	Райондук билим берүү бөлүмү, ЖӨБ органы	
3.1.3.	Милдет. Мектеп программаларына патриоттук тарбия, тарых жана кыргыз элинин салт-санаасы жөнүндө факультативдик сабактарды киргизүү.	2018-2023 жж.	Окуучулардын патриотизм жана жоопкерчиликтүүлүк сезимин түптөө.	Орто билим берүүчү мектептердин 100%ына кошумча сабактарды киргизүү.	Райондук билим берүү бөлүмү	
4. Программа. Калкка социалдык жардам.						
4.1. Максат: МЧАларга, аз камсыздандырылган үй-бүлөлөргө, татаал турмуштук жагдайга туш болгон үй-бүлөлөргө жана балдарга социалдык кызмат көрсөтүүлөргө жеткиликтүүлүктү камсыздоо.						
4.1.1.	Милдет. Фостердик үй-бүлөлөр институтун өнүктүрүү.	2018-ж.	Балдар үй-бүлөлүк шартта багылат жана тарбия алат.	Жылына экиден кем эмес бала фостердик үй-бүлөгө жайгаштылыруусу	РУСР	КРда социалдык коргоо программасы, 2017-ж. чейин.
4.1.2.	Милдет. Комиссиянын мүчөлөрүнө такай негизде аз камсыздандырылган, жакыр үй-бүлөлөрдү аныктоого үйрөтүү. ААнын деңгээлинде жакыр адамдарды аныктоо боюнча комиссиянын ишмердигин аныктоо боюнча мониторингдин тажрыйбасын жайылтуу.		Мамлекеттик пособиелерди бир топ адилеттүү бөлүштүрүү, социалдык чыңалууну төмөндөтүү.	Пособие алуу маселелери боюнча арыздардын санын 50%га төмөндөтүү	Эмгек, жумуштуулук, социалдык өнүктүрүүнүн райондук башкармачылыгы	
4.2. Максат: Калктын жумуштуулугунун деңгээлин жогорулатуу үчүн шарттады түзүп берүү.						
4.2.1.	Милдет. Жумушсуздарды убактылуу жумуш менен камсыздоо үчүн коомдук иштерди пайдалануу тажрыйбасын (маалыматтык кампания, ЖӨБОдон сурамжылоолорду чогултуу) кеңейтүү		Жумушсуздарга жумуш издөө үчүн кошумча убакыт жана мүмкүнчүлүк берүү.	Бардык ААлар жыл ичинде коомдук иштер боюнча каражаттарды өздөштүрүү тажрыйбасына ээ.	Эмгек, жумуштуулук, социалдык өнүктүрүүнүн райондук башкармачылыгы	КРда калктын жумуш менен 2018-ж. чейин камсыздоо программасы

№ п.п.	Милдеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлгөн жыйынтыктар	Индикаторлор	Жооптуу аткаруучулар	Эскертүү
	жана натыйжалуу пайдалануу.					
4.2.2.	Милдет. Жумушсуздарды талап кылынган кесиптерге үйрөтүү.		Жумушка орноштуруу мүмкүнчүлүгү жогорулайт.	Жумуш менен камсыз болгон жумушсуздардын жылдык саны 10%дан кем эмес.	Эмгек, жумуштуулук, социалдык өнүктүрүүнүн райондук башкармачылыгы	КРда калктын жумуш менен 2018-ж. чейин камсыздоо программасы
4.2.3.	Милдет. Жумушсуздар үчүн мамлекеттик микрокредиттөө системасын жайылтуу.		Жумушсуздукту төмөндөтүү, жаңы жумушчу орундарды түзүү үчүн шарттар түзүлгөн.	Өзүнүн бизнесин ачкан жумушсуздардын саны кеминде 10 киши болот.	Эмгек, жумуштуулук, социалдык өнүктүрүүнүн райондук башкармачылыгы	КРда калктын жумуш менен 2018-ж. чейин камсыздоо программасы
5. Программа. Статистикалык каттоонун системасынын жакшыртылуусу.						
5.1. Максат: Статистикалык каттоо системасынын сапатынын жана тууралыгынын жогорулатуу.						
5.1.1.	Милдет. Райондун мекемелери жана ишканаларына статистикалык отчеттуу өз убагында тапшыруу боюнча түшүндүрүү иштерин жүргүзүү	2018 – 2023 жж.	Статистикалык маалыматынын тактыгы жогорулайт.	Статистикалык отчет менен юридикалык тараптардын 20% камтылды.	РСК	
5.1.2.	Милдет. ЖӨБО экономист-статисттеринин ишине мониторинг жүргүзүү. Статистикалык маалыматты чогултуу боюнча инструкцияны жана жобону аткаргандыгын көзөмөлдөө.	2018-2023-ж.	Статистикалык маалыматтын тактыгынын жогорулашы.	Ар бир жарым жылда бир жолудан кем эмес	РСК	
6. Программа. Финансы ресурстарын мобилизациялоо. Жергиликтүү бюджеттин өсүүсүн камсыздоо.						
6.1. Максат: Ак-Суу районунун жергиликтүү бюджетин көтөрүү.						
6.1.1.	Милдет. Жергиликтүү бюджеттин калыптануусу жана аткарылуу маселеси боюнча ЖӨБО финансы кызматкерлеринин потенциалынын жогорулатуу.		Финансы кызматкерлеринин квалификациясы жергиликтүү бюджеттин өсүүсүн камсыздайт.	Бюджеттик маселелер боюнча райондун деңгээлинде экиден кем эмес тренинг-семинарларды өткөрүү.	Райондук финансылык бөлүм	Мамлекеттик финансыны башкаруунун стратегиясы
6.1.2.	Милдет. ЖӨБ органдарында сатып		Жергиликтүү бюджеттин	Бюджеттик	Районный	

№ п.п.	Милдеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлгөн жыйынтыктар	Индикаторлор	Жооптуу аткаруучулар	Эскертүү
	алуу процедуралары боюнча тартипти жакшыртуу. Райондук финансы бөлүмүндө туруктуу негизде сатып алуулар процедурасына жоопкерчиликтүү адамды бекитүү.		чыгымдары оптимизацияланат, бюджеттик процесстин натыйжалуулугу жогорулайт.	каражаттарды үнөмдөө кеминде 15% Текшерүүлөрдүн саны боюнча бузулуулар 50% төмөндөйт.	финансовый орган	
6.1.3.	Милдет. Айрым бр салыктардын түрлөрүн башкаруу боюнча ЖӨБ органдарынын табышталган укуктарын жана ыйгарым укуктарын ишке ашыруу үчүн шарт түзүү	2018-ж.	Жергиликтүү салыктарды жана патенттин негизиндеги салыктарды жыйноо жогорулайт.	2017 – 2018 жж. аралыгында бардык ААлар ыйгарым укуктарды табыштоо жөнүндө МКК менен биргелешип келишимдерге кол коюшту Жергиликтүү салыктарды жана патенттин негизиндеги салыктарды жыйноо жылына кеминде 15% жогорулайт.	МСК	КРда ЖӨБдүн 2018-ж. чейин өнүктүрүү Концепциясы 2016-2019-ж. аралыгында бюджет аралык мамиленин өнүктүрүү Концепциясы
6.1.4.	Милдет. Жарандардын салык төлөөгө карата аң-сезимин жана жоопкерчилигинин деңгээлин жогорулатуу.	2018 – 2022 жж.	Салык төлөө үчүн жоопкерчилиги жогорулайт.	Калк менен иштөө боюнча 10дон кем эмес иш-чара өткөрүлөт.	МСК	
6.1.5.	Милдет. Жергиликтүү бюджетти толтуруунун жаңы жолдорун издөөдө ЖӨБО колдоосу.	2018 – 2019 жж.	Жергиликтүү бюджеттин потенциалынын жогорулашы.	Ар бир ААда 1 жылда кеминде 2 семинар жана консультациялар өткөрүлөт.	МСК райондук финансылык башкармачылык менен биргелешип.	
7. Программа. Мамлекеттик органдардын жана ЖӨБ органдарынын жарандардын алдында ачыктыгын жана айкындыгын камсыздоо.						
7.1. Максаты: Районду өнүктүрүү максатында мамлекеттик органдарынын, ЖӨБ органдарынын жана калктын ортосундагы өнөктөштүктү жана ишенимди жогорулатуу.						
7.1.1.	Милдет. Районду өнүктүрүү жана аны ишке ашыруу программасы жөнүндө жарандарды үзгүлтүксүз негизде маалымдоо өткөрүү.		Калк жана кызыкдар тараптар районду өнүктүрүү процессине тартылат.	Кеминде 2000 маалыматтык баракчалар (буклеттер) Райондордун	ЖМА	

№ п.п.	Милдеттер	Аткаруу мөөнөтү	Күтүлгөн жыйынтыктар	Индикаторлор	Жооптуу аткаруучулар	Эскертүү
				программасынын презентациясы ААнын бардыгында бар		
7.1.2.	Милдет. Ак-Суу районунун сайтын мамлекеттик-жеке шарттарда иштеп чыгуу.		Мамлекеттик органдардын жана ЖӨБ органдарынын ишмердиги жөнүндө Ак-Суу районунун жашоочуларын тез аранын ичинде маалымдоо.	Сайтка кирүүлөр айына кеминде 1000 адам болот.	ЖМА	
7.1.3.	Милдет. Ак-Суу районунун өнүктүрүү программасын ишке ашыруу маселелери боюнча коомдук уктурууларды өткөрүү тажрыйбасын ченемдик бекитүү.		Жарандардын бийликке ишеними жогорулайт	Жылына экиден кем эмес коомдук угуулар өткөрүлөт. Катышуучулардын жана делегаттардын саны 400дөн кем эмес болуусу.	ЖМА	
7.1.4.	Милдет. Ак-Суу районунун өнүктүрүү программасына МиО системасын иштеп чыгуу жана киргизүү.		Мамлекеттик органдардын жана ЖӨБ органдарынын ачыктыгынын жана жоопкерчилигинин деңгээлинин жогорулашы. Өнүктүрүү программасын ишке ашыруу процессине оперативдүү киришүү мүмкүнчүлүгү.	Өнүктүрүү боюнча мониторинг тобунун, Жумушчу тобунун алдында кеминде 4 отчету беришет.	Өнүктүрүү боюнча жумушчу тобу	